

1939.

1. штампано издање

Политика А. Д.
Београд IV - Поенкареова ул. 31
1939.

2. штампано издање

НИП "Политика" Београд, Македонска 22 и Књижара "Код Киша" Београд, Трг Маркса и
Енгелса 9
1991.

За издаваче: Миле Кордић, Љиљана Танић

Рецензент: Проф. др Василије Крестић

Штампа: Стручна књига
Београд, Лоле Рибара 48

Сва права придржана

СIP - Каталогизација у публикацији, Народна Библиотека Србије, Београд

342(497.12)(091)

Бучар, Векослав

Политичка историја словеначке / написао Векослав Бучар. Београд: Политика: Књижара код
Киша, 1991. (Београд: Стручна књига). 118. стр. ; 22 ст. (библиотека Политике)

Фототипско изд, из 1939. библиографија: стр. 117-118.

949.712 323(497.12) (091) 329(497.12) (091)

а) Уставност - Словенија б) Политичке странке - Словенија ц) Словенија - Историја д)
Словенија - Политичка историја
2739980

Штампарија "Политике"

Власник: Штампарско-издавачко "Политика" а. д. Одговорни уредник: Мирослав Дим.
Стевановић, Поенкареова 31

Чековни рачун 53-002. – Телефон 29-201

Преглед старије словеначке историје	5
Револуција 1848. године и реакција.....	11
Уставно доба.....	18
Расцеп у "младе" и "старе".....	24
Од 1900. године до светског рата.....	30
Светски рат и уједињење.....	39
Од уједињења до устава	55
Политичке странке после ослобођења	59
Корушки Словенци.....	67
Словенци у Италији	71
Извори	77

Словенци, коју неки историјски писци, ипак крајем северозападних доде непрекидног ланца Јужних Словена и заузимају покрајине у поречју Соче, горње Саве и средње Драве.

У доба свог насељавања у данашње крајеве они су продрли чак у тиролске и салцбуршке долине, али су се тамо, слаби на броју, скоро стопили са германским племенима.

Данас заузимају Словенци територију чија је граница на западу Јадранско Море и река Соча до Горице, даље до линије Кормин (Cormons), Чедад (Cividale), Хумин (Gemona), Реснута, Канин и Свети Мохор об Зили, који је последња словеначка северозападна насеобина. Од светог Мохора иде словеначка језична граница стално према истоку приближно преко Бељака (Villach), Врпског Језера (Wörthersee), Целовца (Klagenfurt), изнад Великовца (Völkermarkt), Лабуда (Lavant), Шпиља (Spielfeld), Радгоне (Radkersburg), до Моноштра (St. Gothard), где је крајња североисточна тачка словеначке земље. Источна граница иде од Моноштра право према југу до Доње Лендаве и даље уз Муру до њезиног ушћа у Драву, где почиње јужна словеначка граница. Ова се слаже са некадашњом угарско-хрватско-аустријском границом (северно од Вараждина), штајерско-хрватском и крањско-хрватском границом до истарске северно од Реке (Fiume), где свршава приближно код Бузета (Pinguente), у Истри и Пирана (Pirano), на Јадранском Мору. Но ова јужна граница доста је проблематична јер праве границе између Словенаца и Хрвата због постепеног преливања једног језика у други није могуће тачно означити.

На овој територији, која мери око 25.000 квадратних километара, Словенци су компактно насељени, осим на северној (немачко-словеначкој) и западној (италијанско-словеначкој) граници, где су због систематске германизације и италијанизације већ помешани са страним елементом.

До ослобођења 1918. године скоро цела ова словеначка територија припадала је Аустрији. У њој су Словенци живели у административним јединицама, такозваним историским покрајинама: војводинама Корушкој, Штајерској, Крањској, покнеженој грофовији Горичко-Градишчанској, крајини Истри и Трсту. Ван ових аустријских подручја остали су Бенешки Словенци, т. ј. остаци Карнских Словенаца између Чедада и Дуње и Резијанци, који су од слома аквилејске патријаршије године 1420. делили судбину Млетака, као и остаци панонских Словенаца, који су у почетку X века потпали под Мађаре (данашње Прекомурје).

У споменутиим аустријским управним јединицама било је осим у Крањској и Горичкој и предела компактно насељених страним елементом, као Немцима у Корушкој и Штајерској, Италијанима у Трсту и Градишчанској и Мађарима у угарским комитатима: заладском, шомодском и железном.

На целој словеначкој етнографској територији има око 1,400.000 Словенаца. Осим њих живи још у Америци око 150.000 словеначких исељеника, од којих их има највише у Кливленду (25.000), а и у Немачкој, Француској, Белгији и другим државама око 30.000. Према томе су Словенци поред Лужичких Срба најмањи словенски народ.

После ослобођења 1918. године само су две трећине Словенаца припале Југославији, а једна

После распада аустро-угарске војске, Италија је окупирала и на основи рапалског уговора из године 1921 анектирала западну четвртину компактне словеначке територије. Аустрији је припао један мали део словеначке Штајерске и после несрећног плебисцита 1920. године скоро читава словеначка Корушка, а Мађарска је задржала неколико словеначких општина код Моноштра.

Највећи словеначки град, који је уједно културни и политички центар Словеније, јесте Љубљана, која је саграђена на рушевинама римске Емоне и која броји са предграђима 85.000 становника. Други словеначки град по величини и по свом политичком значењу је Марибор (36.000 становника). Остали важнији градови су: Цеље, Птуј, Крањ, Ново Место, Тржич, Камник, Шкофја Лока и Јесенице. Ван слободне Словеније су у Италији градови: Трст са веома јаком словеначком мањином, Горица, Идрија са највећим европским рудником живе и Постојна са чувеном подземном шпиљом; у бившој Аустрији, која је данас под Немачком, Целовац, који је био од средине прошлога века центар словеначке књижевне продукције, и Бељак. У Корушкој се североисточно од Целовца налази чувено Госпосветско Поље, где су до почетка XV века корушке војводе устоличаване на словеначком језику.

Покрајину у коју данас живе Словенци су настали у шестом веку после Христа. Били су основали своју државу, чије је средиште било у данашњој Корушкој. Владали су им кнежеви властитог племена. У седмом веку, за време краља Сама, били су у државној заједници са чешким племенима, а у деветом веку за време Људевита Посавског ступили су у уже државне везе са Хрватима. Али притисак борбених суседних народа, нарочито германских на северу и обарског (аварског), а касније мађарског на истоку, био је толико јак, да своју самосталност нису могли дуго очувати. Ретка словеначка племена по алпским долинама лако је било подјармити и тако су Словенци ускоро дошли под власт Обара и Бавараца, а када су ови дошли у састав државе Карла Великог, Словенци су с њима заједно дошли под власт франачких владара и њихових наследника, немачких царева и краљева. Од Бавараца и аквилејске цркве примили су хришћанство и тако у црквеном погледу потпали под салцбуршке надбискупе и аквилејске патријархе.

Заједно са Немцима дошао је у словеначке покрајине полако и германски социјални и правни поредак, који је полагано уништио старе словенске правне обичаје, ма да можемо остатке домаћег права следити кроз цео Средњи век. Најзначајнији споменик словеначког правног живота у Средњем веку је такозвано устоличење корушких војвода на стари кнежевски престо на Госпосветском Пољу у Корушкој. Ово право задржало се међу словеначким народом у Корушкој из времена његове самосталности и поштовали су га и владоци туђе крви све до Новог века.

Чим су Словенци примили хришћанство почела је међу њима германизација и у словеначке покрајине, почели су долазити немачки колонисти, већином Баварци. Немачки владари поклањали су словеначке крајеве немачкој аристократији, немачким црквама и немачким манастирима. По брдима и планинама саградили су замкове за немачку или понемчену аристократију, чиме су Словенци дошли у још већу зависност од Немаца.

Најчувенији владоци словеначке земље били су корушке војводе и горички и цељски грофови. Последњи су били у тешњим породичним везама са Франкопанима и Бранковићима. Поред споменутих владалаца имали су своја имања у словеначким покрајинама још и салцбуршки, брискенски и фрајзиншки бискупи, као и аквилејски патријарси и сви су они веома снажно утицали на судбину и развитак словеначких покрајина и словеначког народа.

У тринаестом и четрнаестом веку дошли су Словенци под власт Хабсбурга, који су управљали њиховом судбином све до године 1918.

Немачки правни поредак донео је феудални систем, којим је словеначки сељак дошао у потпуну зависност од немачког племства и немачких црквених поглавара. Словеначко племство полагао је изумирало или се германизирано. Док је владала натурална привреда, овај јарам није био сувише тежак. Због тога су се и многи слободни сељаци добровољно одрекли слободе и ступали у службу племства. Кроз неколико векова Словенци су очували много привилегија, нарочито у судству и због тога сељак није осећао потребе за већим политичким слободама.

Али је положај постао много тежи када се почело са увођењем новчане привреде. Немачко

приступачне замкове, а становници градова иза снажних градских зидина.

Народ је сасвим осиромашео и непрестане несреће, којима није било краја, гониле су га у очајање. Тако се већ у петнаестом веку појављују све чешће буне против племића, који су од сељака тражили нове и веће порезе, а нису им пружали ни најмање и најпотребније заштите. Али све су те буне биле локалног значаја и због тога и брзо угушене, а побуњеници немилосрдно кажњавани. Ипак се побуњенички дух није могао више сломити, јер сељак је почео све више тражити своје "старо право", т. ј. права, која је имао раније и која су била забележена у урбаријама. Како ни цар није могао против племића ништа предузети, почели су сељаци организовати "словеначки сељачки савез", који је године 1515. дигао буну сељачког народа. Тада се побунило око 80.000 словеначких сељака, који су запалили многе замкове и манастире и тек царска и племићка војска победила је побуњене сељаке, који су морали платити нов "побуњенички порез".

Упркос тешком поразу, мисао на нову буну није замрла, већ је у понизној словеначкој сељачкој души живела даље. Синови су продужили, што су започели очеви. Тражили су везе са Хрватима и почели сањати о потпуном ослобођењу испод туђег јарма. Центар и вођство целог покрета пренели су на словеначко-хрватску границу, где је у то време страховито кињило и тлачио своје сељаке племић Тахи. На чело словеначко-хрватског сељачког савеза поставили су Матију Гупца, Ивана Пасанца и Ивана Магаића, а за врховног команданта буне изабрали су Илију Грегорића. После скоро једногодишњих припрема буна је избила 29 јануара 1573. године и опустошила замкове и манастире у савској долини. Али и царска војска и племићи били су спремни. Скупили су јаку војску и на Сутли је дошло до упорне битке, у којој су после херојског држања били словеначко-хрватски сељаци од добро наоружане и организоване царске војске побеђени. Заробљенике су у гомилама вешали по дрвећу пред њиховим кућама, побуњена села су палили и пљачкали, а Матију Гупца одвезли у Загреб, где су га на Марковом тргу посадили на усијани железни престо и ставили му на главу усијану железну круну са дугим ексерима. Тако је у страшним мукама погинуо Матија Губец, кога је због тога народ назвао сељачким краљем.

Ово је био највећег обима и последњи покушај словеначких сељака, да постигну "старо право" и слободу. Нису постигли ни једно ни друго, али у словеначкој историји забележена је ова буна као највеличанственија а и најтрагичнија социјална борба словеначког народа.

Скоро у исто време пада покрет реформације, који је оставио у словеначком народу најлепше културне трагове. Морални пад католичког свештенства у многим покрајинама дао је бившем немачком калуђеру Мартину Лутеру повод за велики верски покрет, који је скоро одјекнуо по читавој Средњој Европи. У словеначким покрајинама ступио је на његову страну Примож Трубар, који је почео средином шеснаестог века марљиво проповедати нове науке. Њему су се скоро придружили и многи други чувенији људи као Јурај Далматин, Адам Бохорич, Иван барун Унгнад и др. По примеру немачких реформатора почели су живом књижевном делатношћу и Примож Трубар је већ 1550. године издао прве две словеначке књиге, којима су скоро уследиле многе друге. Најчувеније међу њима су Далматинов превод целога Светога писма и Бохоричева словеначка граматика. И овај покрет наишао је у словеначком народу на велики одзив.

Хабсбурговци, који су и са мачем наступали против "лутерана". Дошло је до дугих борби између католичког цара и лутеранског племства, у којима је народ опет много пропатио, а покрет реформације био је сузбијен за увек.

Тако је словеначки народ преживео шеснаести век и прву половину седамнаестог. Положај малог словеначког човека био је у то време у разним словеначким покрајинама разнолик и сасвим зависан од господара, који је над њим владао и коме је био предат на милост и немилост. Прилике су се побољшале тек за време владања царице Марије Терезије (1740-1780) и њезиног сина Јосифа II (1780-1790). Царица Марија Терезија увела је такозвани "терезијански порезни катастар", који је до 1819. године служио за основу опорезивања. За сељачки народ био је од огромног значаја, јер је ослободио сељака самовоље господарева. Цар Јосиф II ослободио је сељака његовог личног ропства, чиме је добио однос сељака и племића правну основу, а некадашња снага племства се све више губила.

Сасвим је друкчија била у то време судбина словеначких градова. И они су били као села власништво појединих племића или цара, али је грађанство имало свуда врло велика права, слободе и широку самоуправу. Због тога су становници градова били богати и играли су у оно време веома значајну улогу. Градови као Љубљана, Трст, Цеље, Птуј, Марибор, Ново Место и Крањ били су средишта привредног и културног живота. У њима су се скоро несметано развијали занати, трговина и наука, јер су били утврђени и нису осетили турске упаде и сељачке буне. Кроз градове ишла је сва трговина од севера на југ и од запада на исток. На словеначкој територији укрштавале су се и спајале латинска и немачка култура, због чега су градови имали углавном немачко-италијански карактер. У седамнаестом и осамнаестом веку у словеначким градовима владао је углавном романски културни утицај, који је био јачи од северног германског. Многе очуване умотворине сведоче још и данас о просвећеном духу ондашњег грађанског сталеза, који се васпитавао на италијанским високим школама у Болоњи, Падови и Павији.

Културни и привредни напредак у почетку ширили су многобројни манастири, који су основали и прве школе. Манастирске школе биле су до краја Средњег века једине међу Словенцима, ма да нису биле словеначке. Општу основну школу основала је царица Марија Терезија школским законом године 1774.

У таквим приликама затекли су Словенце потреси и промене француске револуције и Наполеонови ратови. Због многих корисних реформи царице Марије Терезије и цара Јосифа II у привредном, социјалном и културном погледу, који су утицали на напредак Аустрије у последњим деценијама осамнаестог века, словеначки народ у почетку није био склон француској окупацији (1809-1813). Али када је увидео, да су му Французи донели већу слободу и бољи правни поредак, они су постали задовољни новом француском управом. Наполеон, који је увидео велики географски значај словеначких покрајина, ујединио је део словеначких и хрватских у илирску провинцију. Само источна Коруска и Штајерска остале су Аустрији, а територија источно од Соче припала је Италијанској Краљевини.

Идеје "просвећеног доба", које су утицале на реформе Марије Терезије и Јосифа II, идеје француске револуције, а и идеје романтике, утицале су на словеначки препород. Француска

"Лубланске Новице". Излазиле су до године 1800.

Прве словеначке новине биле су модерно уређиване. Доносиле су поред уобичајених вести, чланке етнографског, привредног, литерарног и историјског садржаја. Због малобројне словеначке интелигенције, а и због немирног времена Наполеонових ратова, Водник за дуже издавање својих новина није нашао довољно помоћи и његове "Новице" престале су излазити. Али тиме није био прекинут и развој словеначког народног препорода. Француска влада уважила је национални моменат и словеначки језик постао је равноправан са француским, италијанским и немачким. У Љубљани основана је висока школа или академија са четири факултета. Дозвољена су хумана друштва и у Љубљани је постојала француско-илирска масонска ложа, чији је циљ био хумани рад, а њезин члан је био и католички калуђер, први словеначки песник Валентин Водник. Француски службени лист "Телеграф ифисијел", који је уређивао Шарл Нодје, објављивао је и студије о југословенској поезији, историји и језицима. Француска управа значила је за Словенце тако у духовном као и у привредном погледу велики напредак. На жалост, трајала је сувише кратко време и после одласка Француза наступила је реакција. Поново је завладао Метернихов апсолутизам, чија је жртва постао и Валентин Водник и нови режим пензионисао га је са трећином плате.

Цар Фрања I ујединио је Крањску, западну Корушку и Приморску са Чедадом у аустријску "Илирску краљевину" (1816-1849), којој је до 1822. године припадала и Хрватска до Саве. Илирска идеја, као и мисао словеначких препородилаца године 1848. о "Уједињеној Словенији", родиле су се у Наполеоновој "Илирији".

Од одласка Француза до 1848. године био је положај Словенаца у привредном, културном и политичком погледу очајан. Словеначки сељак поново је пао под власт туђега племства, које је радило за немачке, италијанске и чак мађарске интересе. Варошко становништво по духу није било словеначко, а било је у њему и нешто туђе крви. Мали трговци и занатлије били су зависни од немачке господе и немачког чиновништва, због тога су се по мишљењу и понашању њима прилагођавали. Једини сталеж који је осећао са својим народом било је ниже свештенство. Али и ту је било изузетака нарочито у Корушкој и Штајерској, где често пута свештенство није знало словеначки језик ни за најпростије молитве.

Словеначких основних школа скоро није било. Немачко словеначке утравквистичке школе су биле у основи немачке, јер је настава била на словеначком језику само у почетку. Највише су се деца још научила у "недељној школи", која је била словеначка. У средњим школама се скоро никаква важност није давала словеначком језику. Као у школи тако је био и у администрацији званични језик немачки. А поред свега тога Словенци су били још политички и црквено подељени на Крањце, Штајерце, Корушце и Приморце, од којих је сваки имао своје сепаратистичке тежње које су биле на штету заједничке народне свести.

Људи, који су радили на народном препороду, били су малобројни. У Корушкој су радили Урбан Јарник (1784-1844) и каснији лавантински бискуп Антон Мартин Сломшек (1800-1862), а њега су следили Матија Мајар и Андреј Ајншпилер. У Горичкој радио је као народни препородитељ Валентин Оганич (1774-1847). У Штајерској јавио се под чешким, пољским и српским утицајем круг младих, за Словенство одушевљених људи, који су сачињавали

покрет утицао је на словеначко народно буђење, ма да су Словенци брзо напустили илиризам, осим Станка Враза (1810-1851), који је постао његов главни песник. Илиризму су се најчешће противили Копитар и Прешерн, који су се ослањали на језично-литерарне традиције словеначке реформације из шеснаестог века.

Људевит Гај издавањем листа "Новине хорватске" са прилогом "Даница" (касније "Илирске народне новине" и "Даница Илирска"), утицао је на Словенце, да почну мислити на оснивање новог листа. Неколико пута су покушавали са издавањем листа, али је строга цензура сваки покушај спречила. Тек 1843. године успело је "Кметијској дружби" (Сељачко друштво), да добије на интервенцију аустријског надвојводе Ивана дозволу за издавање новина и одмах је изашао први број других словеначких новина под насловом "Кметијске ин рокоделске новице". Излазиле су недељно, а уређивао их је секретар "Кметијске дружбе" др. Јанез Блајвајс (1808-1881), којега су Словенци због његовог рада назвали "отац словеначког народа". Блајвајсове "Новице" излазиле су до 1902. године.

У то доба Словенцима није још било признавано заједничко име, нити су имали заједничког језика. Тврдило се, да је словеначки језик вештачки створен и да је једино крањски језик прави језик словеначког народа. Употребљавале су се три различите ортографије: бохоричица, метелчица и дањчица, од којих је опет свака служила посебном наречју.

Блајвајсу је пробудио народну свест илиризам и то посредно. Много је наине залазио у друштво људи, који су се као ђаци у хрватским гимназијама одушевили за илирске идеје и вративши се својим кућама у Словеначку, ширили су их међу својим познаницима. У то доба морали су бити словеначки будиоци због недостатка способних људи и литерати и политичари, што је био и Блајвајс. По занимању је био лекар, а највише се бавио ветеринарством. Постао је професор на ондашњој медицинској и хируршкој школи у Љубљани и секретар "Кметијске дружбе". Писао је привредне, ветеринарске, школске и литерарне књиге. Своје "Новице" Блајвајс је најпре издавао само за сељаке и занатлије и према томе их је и уређивао. А скоро је увидео, да су границе његовим новинама сувише уске и почео је објављивати и песме и друге литерарне саставке. Уједно је под утицајем илиризма увео за свој лист чешко-хрватску гајицу и тако изједначио словеначки правопис. Од 1848. године даље објављивао је и политичке чланке, чиме су "Новице" добиле поред литерарног и политички карактер.

У то време падају три догађаја, која су појачала словеначку свест. Године 1844. дошао је у Љубљану цар Фердинанд I у пратњи царице с намером да отвори занатску изложбу. "Новице" су тим поводом објавиле песму Ивана Весела Косеског (1798-1884) "Словенија пресветлему, премилостљивему госпуду ин цесарју Фердинанду I". Тим поводом се у јавности први пут чуло име Словенија.

Године 1845. одржан је први словеначки јавни говор поводом прославе двадесет петогодишњице претседника љубљанске општине Јанеза Храдецког. Говор је у виду песме саставио песник Франц Прешерн (1800-1849). За оно време то је била велика "словенска демонстрација".

Царска револуција од фебруара 1848. године брзо је одјекнула у Средњој Европи. У својим темељима потресла се и стара зграда хабсбуршке Аустрије. Револуционарне идеје нашле су у њој угодно тле, јер се Метернихова Аустрија најупорније противила свему што је тражио дух новог времена. Париске догађаје нарочито су пажљиво пратили у Угарској, где је Лајош Кошут хтео да искористи међународни положај у корист своје домовине. Тражио је уставне слободе за све аустриске народе. У Прагу и Бечу одржане су у марту скупштине, на којима су били изнесени разни захтеви. Бечки студенти су 11. марта саставили посебну адресу, у којој су тражили слободу штампе, договора, науке и вере и опште народно претставништво. Аустриски државници нису били способни да упуте нови покрет у нормалан ток. Цар и влада противили су се у почетку изнесеним захтевима. Због тога су у Бечу 13. марта избиле демонстрације у којима су нарочито студенти истицали своје захтеве. Ново "одговорно" министарство дозволило је Угарској персоналну унију с Аустријом. Чесима је царски патент од 8. априла обећао равноправност чешког и немачког језика, уједињење Чешке, Моравске и Шлезије, ослобођење сељака, самоуправу општина и друго. Цар Фердинанд 15. марта пристао је на слободу штампе и доношење устава.

Поједини аустриски народи имали су своје посебне жеље и захтеве. Немци су за централизацију и што ужи савез са Немачком, аустриски Словени желели су федеративно уређење државе, Мађари персонални савез, а Италијани су желели да се отцепе. Одређени су били избори за Франкфурт, за које су се Немци толико одушевили, да их влада није могла спречити и 30. марта састала се у Франкфурту "немачка припремна скупштина". Изабран је био одбор од педесет чланова скупштине, који је имао задатак да изради нацрт устава.

Када су били извршени избори за Франкфурт, влада је 25. априла донела нови устав по примеру уставне основе у Белгији и Француској. Али Бечу много шта у уставу није било по вољи, због чега су у мају избиле нове демонстрације и устав је био унеколико измењен, а цар је побегао у Инсбрук. Нови нереди утицали су на развој догађаја и скупштина је била сазвана за 15. новембар у Кромњержишу у Моравској. Цар Фердинанд, који није био више у стању да савлада хаотично стање у држави уступио је престо свом синовцу Фрањи Јосифу, који је одмах именовано нову владу под претседништвом Шварценберга, у коју су између осталих ушли и гроф Стадион, Бах, Брук, а доцније и гроф Тун. После три и по месеца рада распустио је кромњержишку скупштину с мотивацијом, да није испунила задатке, који су јој били постављени. Октроисао је заједнички устав за целу државу, који је остао на снази до 1851. године.

Година 1848. затекла је Словенце скоро потпуно неспремне. Умели су додуше ценити вредност народних борби и примили су крањске борбе као словеначке, али су у другим питањима остали неодлучни. Блајвајсове "Новице" нису схватиле да револуција покреће борбу за народност и слободу. У првом "револуционарном" броју прогласиле су да им је циљ додуше и "заштита народности", али на првом и другом месту "силна, самостална Аустрија, под влашћу њезиног доброг цара, и неповредивост наше католичке вере". Лавантински бискуп Антон Мартин Сломшек и љубљански бискуп Антон Волф потписали су пастирско писмо бечке бискупске конференције, у коме се каже да је "различитост језика само последица греха и одметништва од Бога", и где се у народности види "златно теле", а у народном покрету онога доба не "здрава љубав" према народу, већ "срамота пред Богом и гад

природног права, јер су једино на основи тога права могли тражити уважење народносног принципа. Словеначки народни програм био је следећи:

- 1) Уједињена Словенија, то јест Словенци у Крањској, Штајерској, Корушкој и Приморској уједињују се у једну административну јединицу под називом "Словенија", која треба да има свој законодавни сабор у Љубљани, а тај треба да решава сва питања, која се односе на народни живот Словенаца. Свим аустриским народима заједничке ствари решаваће државни сабор у Бечу, у коме треба да буду заступљени сви народи Аустрије. Најдоследније тражио је уједињену Словенију Петар Козлер (1824-1879), који је био за уједињење свих Словенаца, дакле и бенечанских и угарских. Овакву словеначку административну јединицу неки су називали и "краљевина Словенија", ма да реч "краљевина" није имала државноправног значаја, јер се није тражила словеначка држава, већ покрајина. Бечко друштво "Словенија" као и др. Блајвајс сузбијали су као клевете тврђења да би желели оснивање какве било засебне словеначке државе.
- 2) Равноправност словеначког језика у школи и администрацији. С тим у вези тражио се и словеначки универзитет у Љубљани. Словеначки језик треба да има у словеначким крајевима иста права, као што их има немачки у немачким крајевима.
- 3) Независност Аустрије од Франкфурта. Словенија треба да буде нераздруживи саставни део аустрског, а не немачког царства.

Поред ужег словеначког програма ширила се и мисао политичког илирства или југословенства, то јест, мисао уједињења са Хрватима и Србима. Када су у марту 1848. године послали на југ проглас у коме предлажу, да се Гај, Кукуљевић и Враницани признају као привремени управни одбор "нашег народа", тај су проглас потписали и Словенци Антон Глобочник и Петар Козлер. У априлу исте године словенски делегати у Бечу позвали су "своју браћу Словенце у Крањској, Штајерској, Приморској и Корушкој", да се одлучно боре за своју "Словенију" и нека се уједине са Хрватима, Славонцима и Далматинцима као својом најужом браћом, а да не забораве на словенску узајамност са браћом на Влтави, Висли и у Карпатима, јер само оваква узајамност може да очува трајност аустрског престола.

За политичко илирство највише су се одушевљавали источни Штајерци, нарочито др. Муршец, а и Корушки Словенци Ајншпилер и Мајар.

Уједињење са Хрватима приказивало се као отпор против Немаца и Мађара. Томе захтеву давао се и привредни карактер тиме, што се тражило укидање царинске границе према Хрватској. Ајншпилер је писао, да "природа, корист и крв обележавају нама Словенцима пут ка југоистоку". Али о томе нису сви исто мислили. Многи су баш са привредног гледишта тражили савез са Немачком. Као услов за такав савез поставио је др. Лаврич уставом осигурану народност. Неки "искрени Крањац" писао је, да жели бити пријатељ са суседним Хрватима и Словенцима (!), али да хоће остати Крањац и као такав веран својој католичкој вери, своје цару и јединству са својом немачком браћом... И бискуп Сломшек био је противан идеји уједињења са Хрватима, а противио се и савезу са Немачком. Многи су тражили савез с Аустријом, јер су били уверења да са њом словеначки народ има да живи и

Када је бан Јелачић позвао посланике аустриско-словенских покрајина у далматинско-хрватско-славонски сабор у Загребу, позиву су се одазвали Чеси Ербен и Ламбл, Словак Хурбан, а од Словенаца др. Штефан Кочевар, који је дошао у Загреб у име друштва "Словенија" у Грацу. Било му је наложено, да истиче жељу друштва за ступање са Хрватима у "ближи и ужи савез у духовном и материјалном погледу". Сабор је донео резолуцију о ужем политичком савезу краљевине Хрватске и Славоније "не само са Далмацијом и будућом српском Војводином, већ и са суседним словеначким покрајинама", што треба тражити пред царом и пред аустриским државним сабором. О облику тога савеза писао је Кукуљевић у Гајевим "Новинама" у томе смислу, да би свака покрајина имала своју посебну управу, а заједнички сабор са баном на челу. Савез би био слободан, а дух заједнички.

За Јелачићеву војску против Мађара скупљало је прилоге и "Словенско друштво" у Љубљани, које је било основано после бечке "Словеније" и коме је био претседник др. Јанез Блајвајс. Ово друштво више пута мењало је свој програм, који је био неко време политички, а неко време чисто литерарни. Друштво је скупило 1955,34 форинти, од којих је послало у Загреб 1800,20. Занимљиво је да су неки дародавци писали одбору, да би послали већи прилог кад се не би плашили да ће Јелачић са својом војском напасти Беч и тиме ограничити уставну слободу...

Година 1848. остварила је словеначки минимални и максимални политички програм: уједињена Словенија са народном аутономијом, како би се могли Словенци културно лакше развијати, а после уједињења са Хрватима постали би народ у политичком смислу, јер би били део савезне аустриске државе, која би имала у Бечу заједничко министарство војске, трговине и финансија, а ово би било одговорно централном парламенту, у коме би били заступници појединих држава. Ни једно ни друго није било остварено, али је остало политички идеал, коме су се Словенци према околностима приближавали или удаљавали.

Као што није постојало јединство мисли у погледу савеза са Хрватима и Србима, тако је недостајање народне свести и политичке незрелости кочило и споразумевање у погледу ужег словеначког програма. Несугласице су владале нарочито у основној тачци, т. ј. уједињеној Словенији. У корушком и штајерском привременом покрајинском сабору унето је у покрајински устав, да су и једна и друга војводина недељиве и Словенци томе нису приговарали. Пошто им није било много шта у политици јасно, они су или ћутали или ишли путем компромиса између историског и природног права, територијалног и народног принципа.

Ни у питању на који начин би се увео словеначки језик у школе и администрацију није било сагласности. Многи су били мишљења да се то не може спровести, а неки су опет тражили да се уведе у школе и уреде хрватски језик. Али свему томе се не можемо чудити, кад помислимо да ни народне вође нису говорили својим народним језиком, већ немачким и да се на пример о словеначким питањима у љубљанском "Словенском друштву" расправљало немачки.

Несугласице су постојале и у питању избора за скупштину у Франкфурту. Бечка "Словенија" започела је борбу против Франкфурта својим позивом на словеначки народ. Тај позив

су били уз бана Јелачића који се борио против револуције, а Руси су помогли да се угуши угарски устанак. Када су револуционарни Немци и Мађари побеђени, дошао је ред на Словене. Дуализам их је коначно поделио на двоје и оставио их у Аустрији господству Немаца, у Угарској господству Мађара.

Франкфуртска скупштина нудила је Словенцима гаранције за народност и "све што природа и историја признаје". Словенци би имале у Франкфурту двадесет народних посланика. Избори су били у разним словеначким крајевима изведени различно. У Крањској у многим местима нису хтели да гласају, а у другим је опет било учествовање минимално. У Новом Месту на пример гласало је свега десет гласача и кандидат је био изабран са седам гласова. У Корушкој и Приморској били су избори живљи. У Штајерској су Словенци одлучно иступали против франкфуртских избора и у многим случајевима нису гласали. Друштво "Словенија" у Грацу протестовало је против избора, а др. Блајвајс у Љубљани протествовао је против франкфуртског немачког устава. У то време постала је словеначка застава. Бело-плаво-црвену боју изабрали су Антон Глобочник и Петер Козлер као боје крањске покрајине.

Хрват Кукуљевић на југу први је предложио да се Словени уједине против немачке заједнице. Ова мисао појавила се истовремено на више страна и тако је дошло до словенске скупштине у Прагу. На њој је од 42 Јужна Словена учествовало пет Словенаца, међу којима је био Антон Глобочник изасланик бечке "Словеније", а Станко Враз, који је био потпретседник скупштине, заступао је "Словенију" у Грацу и хрватски покрајински сабор. Љубљанско "Словенско друштво" није било заступљено. Словенци су сарађивали у југословенском отсеку, који је примио у свој програм уједињену Словенију, равноправност словеначког језика у школи и администрацији, словеначки универзитет и захтев да се Словенија не прикључи немачкој савезној држави. У једном "концепту" словеначких захтева на цара, писаном немачким језиком, помиње се да се Словенци као народ концентришу, да буду заступљени у заједничком покрајинском сабору и да се уједине са "часном браћом у Хрватској, Славонији и Далмацији". Бечка "Словенија" признала је у своме писму прашкој скупштини немачки језик као језик државног сабора и заједничких министарстава.

У првом бечком државном сабору Словенци су имали 16 народних посланика. Избори су били слободни и без владиног утицаја. Словеначки народ у маси још није имао политичког уверења. Избори су имали и у словеначким покрајинама аграрни карактер, као и у немачким алпским покрајинама, јер за сељачког гласача било је главно питање: ослобођење сељака. Парола је била: Гласајте за сељака! И заиста било је изабрано неколико сасвим неспособних људи, који су из неповерења према "господи" гласали у парламенту са својим народним противницима. Словеначки народни посланици нису Бечу иступали као народна целина, нити су имали какав политички програм.

Избила је октобарска револуција. Многи словеначки народни посланици после убиства министра грофа Латура нису као Чеси напустили државни сабор, већ су и даље сарађивали, што су им у домовини веома замерили.

У кромњержишком државном сабору Словенци су били у словенском клубу. Али не сви, јер су неки од сељачких посланика гласали са Немцима. У уставном одбору били су ови

што учинило, то је било само у начелу, а у пракси се није спроводило. Али за то није била кривица само до владе већ и до самих Словенаца, од којих се многи нису могли уживети у нове прилике.

Револуција године 1848. нашла је Словенце неспремне и незреле. Због тога није могао бити испуњен словеначки политички програм. Побуде са стране нису могле изазвати јачи народни покрет код Словенаца. Сељак је мало марио за политику, откако је постигао главни циљ да се спасе сваке зависности од племића; но ни признати родољуби нису се сложено борили за народну идеју. Али и када је домовина хтела да истакне своју политику, разилазили су се политичари у свакој тачци народног програма. Тако је само један део од њих одбацивао идеју Велике Немачке, а други је послао претставнике у заједнички парламенат у Франкфурту. Словеначко-хрватска заједница наишла је на отворен отпор бискупа Сломшека, на скривени отпор Блајвајса и чак о уједињеној Словенији била су мишљења подељена, Узрок тој општој забуни није била само политичка заосталост Словенаца, већ и онај поразни осећај коме је један члан "Словеначког друштва" дао изражај речима: "Да нам је влада била наметнула потпуну равноправност, ми бисмо се сами највећма препали, јер није било речника и нико није знао словеначког језика".

Уставне слободе због тога су морали Словенцима донети други. Бечки револуционари присилили су 15. марта 1848. године цара Фердинанда, да изда манифест којим је обећао конституцију. Према томе изишао је октроисани устав од 25. априла, који је осигурао "свим народима неповредивост њихове народности и њиховог језика". Друга бечка револуција у мају приморала је владу, да пристане на уставотворну скупштину, али Словенци ни у њој нису иступали као целина. Противности између немачког централизма и словенског федерализма, које су се појављивале у двојном облику, као аутономија историских покрајина по историском праву и као народна аутономија по природном праву, морали су изгладити сами народи, у првome реду Немци и Чеси, а они су решили свој проблем кромњержишким уставним нацртом.

Јединство државе било је у њему осигурано "пучком комором", која се имала бирати директно, на основу једног изборног права. Историски пак федерализам изражавао се у аутономији историских покрајина. Њихови сабори имали су безусловну законодавну власт на пољу покрајинских финансија, привреде, социјалне политике, уметности и науке, а условну, то јест у границама државних закона, нарочито на пољу просвете и на црквеном подручју. Царски намесници били су одговорни покрајинским саборима за примену покрајинских закона. Осим тога била је у мешовитим покрајинама (н. пр. у Штајерској) народност још посебно заштићена оснивањем народних области са обласним скупштинама. Била је дата и могућност, да се у покрајински устав прими и тачка о арбитражи у народним споровима. Све те снаге покрајинске и народне аутономије кромњержишки устав је на крају још чврсто повезао, постављајући поред "пучке" и "покрајинску" комору, у који би сваки сабор слао по шест претставника, а свака обласна скупштина по једнога.

Политичка жетва кромњержишког устава била је према томе за Словенце ванредно богата. Покрајинска аутономија дала би им владу у Крањској, а тиме и власт над тамошњим школама. Обласна аутономија у Штајерској дала би им прилику, да стекну тамо у границама

победа у Италији и Угарској сматрала већ довољно јаким да реши уставно питање сама, и то не као народни посланици у Кромњержишу само за западни део монархије, већ и за Угарску. Пре него што је могла кромњержишка скупштина изгласати свој нацрт, била је у марту 1849. године распуштена, а влада је прогласила устав од 4. марта, чији је духовни отац био либерални централист министар Фрањо гроф Стадион. Но ни тај устав није више ступио на снагу. Само државни савет, који је био у њему предвиђен као саветодавни орган круне и владе, остварен је године 1851. посебним статутом. Уосталом устав је укинут, и министру Александру Баху било је омогућено да идућих година заведе најстрожији апсолутизам.

Иако је "Баховим системом" поново оживела мисао да се Аустрија централизацијом и германизацијом претвори у немачку народну државу, ипак су га Словенци примили мирно. Тај систем у исти мах поткопао је националну мисао са три стране:

1) Закон уставотворне скупштине из године 1848. био је у толико непотпун, што је додуше прогласио укидање роботе и данака, али, признавајући зато велепоседницима отштету, није одредио и њену висину. Тек царски патент из године 1849. поправио је ову погрешку и апсолутизам се тако усрдно латио свога посла, да је у староаустриским покрајинама ослобођење сељаштва спроведено већ 1854. године. Стога народне масе у аустриској влади нису гледале германизаторку, већ своју спаситељку, с којом их је везала нова веза захвалности.

2) Бахов централизам словеначкој интелигенцији давао је државну службу у Хрватској. Њу је због тога лични интерес често отуђивао од народне мисли, и довео је толико Словенаца међу Хрвате, да су они управо тамо чинили језгро немачке бирократије, такозваних "Бахових хусара".

3) Царским законима из године 1850. почела је ревизија односа између државе и цркве у корист Рима. Разним министарским уредбама она је настављена, а конкордатом из године 1855. углавном завршена. У опреци са системом цара Јосифа II држава је тиме напустила надзор над општењем бискупа с папом, њиховим свештенством и верницима, признала је судску власт над клером за све службене преступе, искључиво право на његово васпитање, и привезала је свештеника и материјално најчвршће уз бискупа, пристајући на то да нико не може вршити дужност катихете без његовог овлашћења, нити као жупник ући у службу док није пред њим положио испит. Осим тога прихватила је држава начело професионалне школе, подредила је све наставнике основних школа црквеном надзору, обвезала се да удеси уопште читаву наставу према захтевима католичке вере и дала је чак право бискупима да цензуришу књижевност. Било је сасвим природно што је водећи сталеж словеначког народа, свештенство, с мало изузетака, ступио у најужи савез с реакцијом, одмах употребио своју нову власт да сузбија и онако скромне почетке словеначке литературе.

За време Баховог апсолутизма и централизма словеначки народ, поред других народа, био је политички неактиван. Матија Мајар је саветовао да се треба брижљиво латити литерарног посла, а у политици само посматрати шта се дешава, Али поред свештенства и државна власт правила је разне сметње развитку књижевности, што доказује следећи случај:

постојећег поретка и руши законити савез аустриских покрајина! Козлер додуше није био осуђен из недостатка доказа, али је карта била забрањена и по наредби министра војног заплењене су 422 већ израђене карте. Ова карта била је касније дозвољена, али тек у уставно доба године 1861.

У време после 1848. године код Словенаца појавило се неколико листова, који су у већини излазили само кратко време. Спомињем само неке од њих. Орган "Словеначког друштва" у Љубљани био је лист "Словенија", који су уређивали Матеј Цигале и Фран Цегнар. Претстављао је прве словеначке политичке новине у правом смислу речи, и излазио је од 1848. до 1850. године. У Цељу је 1848. и 1849. професор Коншек издавао "Цељске словенске новине". Биле су веома радикалне и тражиле независност школе од свештенства, укидање манастира, секуларизацију црквене имовине, укидање целибата итд. У Љубљани је године 1848. основао др. Јанез Кризостом Погачар "Словенски црквени часопис", који је већ наредне године добио име "Згодња даница". Уређивао га је Лука Јеран. Ово је једини лист из тог времена, који се очувао и излазио све до године 1905.

У питању словеначког универзитета у Љубљани треба још споменути, да се године 1849. на њему предавало грађанско и кривично право на народном језику. Касније било је продужено на правном и теолошком факултету универзитета у Грацу. Године 1855. била су та предавања укинута, јер словеначки језик у јавности није био признат, а студенти нису могли полагаати испит на словеначком језику.

Словенци у мађарском рату 1867. године прикључили су Аустрију да се царском династијом од 20. октобра 1860. године врати уставном животу. Али аристократски и феудалистички значај октроисаног устава одбијао је Немце, централни парламенат Мађаре, а народни покрет Словена, коме је обнова уставног живота дала нове снаге, поплашио је дворске кругове тако да је цар заменио носиоца феудалистичког система, министра грофа Голуховског, министром Шмерлингом, те је издао патент који је требало под уставним плаштом да очува немачки централизам.

Словенци овога пута нису били под својим бечким или градачким вођством, већ под љубљанским. Бискупски апсолутизам, заведен црквенополитичким законима конкордатског доба, победио је у Крањској, где је било најмање противних културних снага и прожео је крањско свештенство јасно одређеном вољом тако, да му је политичко вођство морало припасти само по себи. Али, будући да та воља по своме одгоју није могла бити друга него ултра-монтанска, словеначки се национализам потчинио конзервативном аустријском племству и цркви, те је постао реакционаран, непоколебив у борби против либерализма за конкордат, но попустљив у питањима народног програма. Споменица, коју је 1861. године поднело 19.386 потписника Шмерлингу, говорила је стога о уједињеној Словенији само утолико, што је њега, немачког централисту, молила да размисли да ли се равноправност у школи и администрацији не би могла лакше и јевтиније остварити ако би се словеначке земље спојиле у једно управно тело. Исту жељу изразио је др. Блајвајс у крањском покрајинском сабору са мотивацијом да би то било на корист словеначког народа, аустријских финансија и аустријске политике.

Словеначки политички програм тога времена формулисао се овако: 1) покрајинска аутономија и 2) народна равноправност у школи и администрацији. Али у том програму није био доследно заступљен народни принцип, већ је значио концесију територијалном начелу, које се оснивало на историском праву. Овај програм био је само у корист Крањске, где су Словенци били у већини, а у свим осталим покрајинама, где су живели Словенци, покрајинска аутономија убијала је народну равноправност. Због тога ово није више био свесловеначки програм.

У јесен године 1865. састали су се у Марибору словеначки политичари с намером, да утврде свој програм. Главно питање било је: на који би се начин могло постићи уједињење свих Словенаца. Говорило се о оживотворењу старе илирске краљевине, али пошто у њој не би било штајерских Словенаца, предложио је Ајншпилер унутарњу аустријску покрајинску групу, коју су сачињавале: Крањска, Корушка, Штајерска и Приморска.

У програм било је унето и једно и друго. У покрајинским саборима са мешаним становништвом предвиђало се оснивање народне курије. Заједничке ствари илирске краљевине и штајерске војводине, који чине унутарњу аустријску покрајинску групу, заступао би заједнички сабор, у који шаљу своје заступнике покрајински сабори ове групе. А народне потребе Словенаца заступао би народни сабор, састављен од заступника словеначких покрајинских саборских курија. Заједничке државне ствари обрађиваће се у државном сабору, у који шаљу своје заступнике покрајински сабори и у којима се гласа по групама, Ово је био мариборски програм, састављен за све Словенце на историској основи. Овај програм чиме су обрадили Петер Хинднер (1817-1867) и "Новинар" и Петер пл

покрајини прикључе и словеначки делови Штајерске и Корушке. Али док се у Блајвајсовим "Новицама" и Ајншпилеровом "Словенцу" анектирало и расправљало о питању како би требало то извршити, Аустрија је у борби са Италијом изгубила Бенечанску Покрајину и граница између Италије и Аустрије била је повучена тако, да је око 40.000 Словенаца остало у Италији, за коју су се сами изјаснили плебисцитом. А чим је после нагодбе с Мађарима уведен немачко-угарски дуализам (1867. године), пало је под Мађаре око 100.000 Словенаца у Угарској и Хрватској. Неки од словеначких народних посланика у дебати о дуалистичкој адреси говорили су против, али на крају су Словенци гласали за дуализам о обзиром на солидарност са Пољацима и због обећаваног проширења покрајинске аутономије. Приликом гласања за нови децембарски устав Словенци су се опет поделили. Већина је гласала против новог устава.

У то време били су у Крањској главни политичари: др. Јанез Блајвајс, др. Ловро Томан, др. Етбин Коста и Лука Светец. Др. Томан (1827-1870) био је ватрен говорник, симпатичан и у правом смислу речи народни трибун. Но најбистрија политичка глава био је Лука Светец (1826-1921), који је одлучно наступао против мариборског програма и уопште против историског права. Тражио је народно право и на основу тога уједињење свих аустроугарских Југословена: Словенаца, Хрвата и Срба у заједничку групу. Али тај његов програм наишао је на отпор главних политичких фактора код Словенаца: Блајвајса, Косте и Томана.

Први избори за покрајинске саборе нигде Словенцима нису дали већину. У Крањској победили су тек у другим изборима. У Горичкој је било најпре 14 италијанских и 7 словеначких посланика, после неке реформе добили су Словенци 10 посланика, а Италијани 11. У покрајинском одбору била су два Словенца и три Италијана.

Начелно Словенцима се признавала равноправност само у крањском и горичком покрајинском сабору. У онима, у којима су били и Словенци и Немци, водила се борба између словеначких федералиста и немачких централиста. У њима се први пут појавио појам "немшкитар". Тим називом називали су Словенци оне своје људе, који су били по рођењу Словенци, али по мишљењу и политици били с Немцима. Али било је противних случајева, да су туђини били на страни Словенаца. Такви су били Антон барун Цојз (1808-1875) и Јосип гроф Барбо (1825-1879). Од Словенаца, који су прешли Немцима, био је најчувенији ренегат Драгутин Дежман (1821-1881). У младим годинама био је одушевљени словеначки песник и писац. Доцнијег словеначког писца Јанеза Трдину навео је, да је као ђак осмог разреда гимназије написао историју словеначког народа, која је била прво дело ове врсте на словеначком језику. Дежмана су Словенци изабрали у покрајински и државни сабор, али у јуну 1861. године одједном скочио је у немачки табор, иступајући против народне равноправности, спречавајући словеначка настојања. Био је као "потурица гори од Турчина" и постао је тип словеначког ренегата, којега је словеначки народ безгранично мрзео. Огорчење против њега било је опште и словеначки студенти у Бечу су га чак двапут позивали на двобој, али се Дежман позиву није одазвао. Он и гроф Антон Ауершперг били су вође немачког покрета у Крањској.

У Штајерској су били главни словеначки народни вође др. Штефан Кочевар (1808-1883) и Лаворин Трстењак (1817-1890). Првог су називали старешином штајерских Словенаца. Био је

равноправност, а др. Прелог (1813-1872) основао је у Марибору године 1867. политички лист "Словенски господар", који је био у првој реду намењен сељацима. Касније га је продао "Католичком штампарском друштву" и лист излази још данас.

У Приморској треба у првој реду споменути вођу тршћанских Словенаца Ивана Набергоја (1835-1902). Међу горичким Словенцима као политичар наступали су Черне, Антон Горјуп, Марушич, др. Јосип Тонкли, Винклер, који је касније постао крањски покрајински претседник, и др. Карол Лаврич (1820-1876). Овај је био први у Горичкој, а можда и међу свима Словенцима, који је водио администрацију доследно и искључиво само на словеначком језику, што код других првака није био случај. По његовој иницијативи основане су скоро све народне читаонице у Горичкој. Био је тип народног идеалисте.

Као камен усред немирног мора стајао је у Корушкој Андреј Ајншпилер (1813-1888). У почетку се држао Немаца, јер су га школе "потурчиле", како је сам говорио. За словеначку ствар су га придобили Сломшек и Мајар. Издавао је немачке и словеначке новине. Немачким листовима хтео је Немцима доказати оправданост словеначких захтева. Због неког чланка против корушког покрајинског сабора био је године 1863. осуђен на месец дана затвора и изгубио посланички мандат. Године 1865. основао је политички лист "Словенец", који је после две године престао са излажењем. Касније (1882) основао је лист "Мир", који је био неколико деценија једини лист корушких Словенаца. Ајншпилер је много радио и на оснивању народних школа у Корушкој.

Читав народни рад концентрисао се у то време у народним читаоницама, које су се почеле оснивати од године 1861. Прве читаонице основане су у Цељу, Целовцу, Горици, Љубљани, Марибору, Птују и Трсту. За њима нове у многим местима и године 1870. било их је међу Словенцима већ 58. Читаонице су пружиле својим члановима новине и часописе за читање и скупљале су Словенце на састанке, такозване "беседе", на којима се певањем, играњем и говорима будила народна свест. У читаоницама били су изграђени темељи словеначком позоришту и словеначкој музици.

Из овог времена треба споменути још неколико политичких листова. Песник Мирослав Вилхар (1818-1871) основао је у Љубљани године 1863 "Напреј", који је био у уставно доба први словеначки политички лист. Уређивао га је одлично Фран Левстик. Због неког његовог чланка о народној равноправности било је излажење забрањено. У Трсту је почело излазити неколико листова, али је неколико година излазио само "Приморец" (1867-1871). Његов уредник је био Векослав Раич, који је у њему пропагирао словеначки и југословенски програм. "Приморец" је међу Словенцима први назвао територију Јужних Словена именом Југославија. У Горици издавао је Андреј Марушич (1828-1898) лист "Домовина" (1867-1869).

После читаоница почела су се оснивати и политичка друштва. Прво је било основано у Љубљани под именом "Словенија" године 1868. Претседник је био др. Блајвајс. Циљ је друштва био: бранити и реализовати на основу темељних државних закона права словеначког народа, нарочито потпуну народну равноправност у свим гранама јавног живота. Ово друштво водило је све изборе и друге политичке акције у покрајини. Слична друштва су касније постала у Целовцу ("Тврдњава"), Горици ("Соча"), Марибору и Трсту

У ово доба почело се организовати и радништво. Први су се 1868. године организовали штампарски радници, који су у друштву приређивали разне забаве, предавања, излете, часове из народног језика. Временом су основали и благајну за помоћ болесним, беспосленим и изнемоглим. Наредне године било је за Словене у Трсту основано радничко друштво "Чебела", које је такође имало благајну за помоћ. Њима су следовала друга слична радничка друштва у Љубљани, а почели су се стварати и стручни савези обућара, кројача и столара, што конзервативним послодавцима није било по вољи. Године 1871. чак су обућарски радници ступили и у штрајк.

Као у другим покрајинама, тако је био и у Словеначкој раднички покрет основан на Шулице-Делићевим принципима. Немачка и словеначка интелигенција покушавала је придобити организоване раднике на своју страну, а делимично су се већ почели показивати први знаци социјализма.

Дуализам је међу Словенцима узбудио отпор и од словеначких посланика се чак тражило да солидарно са Чесима напусте државни сабор. Али ова тактика била је Словенцима једном већ од штете, а није користила ни Чесима. Крањски Словенци бирали су године 1867. своје посланике за државни сабор први пут с ограничењем и закључили су адресу на цара. Као одговор био је распуштен крањски покрајински сабор. На новим изборима влада је ангажовала против словеначких кандидата чиновништво - и Љубљана је пала. То је Словенце истрезнило.

Дошли су до уверења, да старим путевима и старом тактиком не могу никад доћи до своје народне самосталности. Почели су тражити нове путеве и поново су постали свесни свога програма, који је имао за базу народни принцип. Почела је реакција, из које се је родио живљи политички рад и настало је најлепше доба народне политике: доба табора.

Незадовољство са дуализмом и недостатак већег политичког листа, који би чврсто бранио народни принцип, учинили су да су штајерски Словенци у Марибору године 1868 основали "Словенски народ", која још данас излази у Љубљани као дневник.

Још годину дана раније у Љубљани хтео је да оснује нов лист под насловом "Словенски југ" Фран Левстик, који је и покренуо питање словеначког либерализма, да извојује његовом помоћу првенство народној мисли. Саставио је програм листа, у коме каже да се Словенци не могу позивати на историско право као Чеси, јер немају своје историје. У борби с италијанством, а нарочито германством, једини, је спас Словенаца у политичкој солидарности са другим аустријским Словенима на југу, то јест са Хрватима. Ширење ове мисли био је програм "Словенског југа". Аустрија треба да је праведна према свима народима, јер се Словенци не дају понемчити или мађарити и због тога се равноправност у школи и администрацији разуме сама по себи.

Пошто у Љубљани за Левстиков лист није било довољно разумевања, "Словенски југ" није изашао. Свој програм Левстик је послао у Марибор и тамо су основали већ поменути "Словенски народ". Његов значај је у томе што је постао орган словеначке интелигенције, јер

предузимљиви и давали словеначкој политици народни правац. У томе погледу Марибор је био испред Љубљане. На таборима говорило се и гласало у корист уједињене Словеније и за народну равноправност у школи и администрацији, тражио се словеначки универзитет, а расправљало се и о привредним питањима.

Табори су приређивани у читавој Словеначкој и Истри. Посета је била увек огромна. Са свих страна долазио је народ са развијеним заставама и посебним спомен-значкама. Највећи табор био је у Вижмарима код Љубљане, на коме се скупило преко 30.000 народа. А на таборе нису долазили само Словенци, већ и оближњи Хрвати, а са свих словенских страна, нарочито од Чеха, долазили су поздравни телеграми. Одушевљење је било свеопште и сакупљена гомила народа слушала је говорнике по неколико сати. Говорници су били разни словеначки политичари, међу којима најватренији и од народа највише слушани говорници др. Валентин Зарник (1837-1888) и Божидар Раич (1827-1886). Последњи је био по занимању свештеник, који је тражио старословенску литургију. У политици био је одлучан и отворен. Ма да је био католички свештеник, одушевљавао се и за Јана Хуса.

Главни и највећи табори били су године 1868. у Љутомеру, Жалцу и Шемпасу; године 1869. у Брдима код Горице, у Севници, на Калцу у Нотрањској, у Вижмарима код Љубљане и Орможу; године 1870. у Толмину, Сежани, Церкници, Капели; од Радгоне, у Кубеду у Истри, на Бистрици код Плиберка у Корушкој, у Випави и у Жопрачама у Корушкој; године 1871. у Каству у Истри и у Бухљама у Корушкој. Влада таборе није ометала и мора се признати да су Словенци за време министра унутрашњих дела др. Гискре уживали велику политичку слободу.

Главни програм табора била је уједињена Словенија и они су утицали, да су је словеначки посланици у саборима почели тражити.

Први су интерпелацијом тражили уједињену Словенију словеначки посланици у штајерском покрајинском сабору. На основу октобарске дипломе тражили су заједнички покрајински сабор за све словеначке покрајине, аутономију за унутрашњу управу, просвету, веру и правосуђе, а поред тога још су тражили највиши суд и универзитет. Сличну интерпелацију предали су у горичком покрајинском сабору, а у крањском била је донета резолуција, која се унеколико разликовала од штајерске и горичке интерпелације. Ипак је ова резолуција од 30. августа 1870. године утолико занимљива, што се у њој први пут спомиње уједињена Словенија, коју је још аустриски министар унутрашњих дела Гискра назвао "сан и утопија".

У то време Петер пл. Радич поново је почео у "Словенском народу" расправљати питање унутрашње аустриске покрајинске групе, што би значило мариборски програм у другом издању. Али ова мисао била је већ пропала и под утицајем светских догађаја васкрснуо је јужнословенски програм из године 1848.

Под утицајем француско-пруског рата и хрватско-угарске нагодбе састали су се у Љубљани претставници словеначких, хрватских и српских политичара из Аустро-Угарске и закључили такозвани програм, који је гласио:

политичком пољу;

3) Ово своје решење саопштавају државницима хабсбуршке монархије и свим другим народима, који живе у истој држави, да знају да ће Јужни Словени свим легалним средствима радити на остварењу свога јединства у поменутом смислу на своју корист и правду, а никоме на штету и кривицу;

4) Јужни Словени Хабсбуршке Монархије радиће и на томе да се помогну и задовоље исте потребе њихове браће преко граница, са којима су једне народности;

5) Постизање својих циљева Јужни Словени Хабсбуршке Монархије нарочито преносе на друштва и скупштине, зборове и часописе, и да сваки у свакој прилици помаже ову акцију;

6) За очување заједничких интереса и користи Јужни Словени Хабсбуршке Монархије радиће споразумно на сваком питању, које се односи на њихове посебне ствари.

Плод љубљанског састанка јужнословенских политичара био је заједнички: издаван је на немачком лист "Сидславише Цајтунг", који је као проповедник јужнословенске политике излазио шест месеци године 1871. у Сиску. Уредник му је био Хрват Јосип Парус, а сарадник словеначки писац Јосип Јурчич.

У уставно доба пада и оснивање југословенског соколства, које је у животу Словенаца, Хрвата и Срба одиграло значајну улогу. Већ друге године после оснивања првог соколског друштва међу Словенима уопште, то јест соколског друштва у Прагу, основан је у Љубљани године 1863. "Јужни Сокол", коме је био први старешина др. Етбин Коста, а први начелник Хрват Стево Мандић. Године 1867. аустриска влада друштво је забранила, а већ наредне године основано је ново под називом "Љубљански Сокол", који постоји још и данас као матица читавог југословенског соколства. Из Љубљане соколство брзо се раширило по осталим крајевима Словеначке.

Седмдесетна година прешног века дошло је до раскола између Блајвајсовог "града" и оних око "Словенског народа". Прве су назвали "стари" или Старословенци, друге "млади" или Младословенци.

Идеолог "младих" био је Фран Левстик (1831-1887), који је био Словенцима први учитељ литерарне и политичке критике. Оштро је писао против немачког владиног система као још нико пре њега, али је истовремено осуђивао и насилну тактику у политици. Године 1870. издавао је у Бечу забавно шаљиви лист "Павлиха" са уметничким карикатурама, у коме је шибао љубљанске "старе" прваке. Због тога су му Блајвајсовци пребацивали да је купљен од владе, што наравно није била истина. А када се ни "Словенски народ" није хтео више с њим солидарисати, морао је престати са издавањем "Павлихе", јер "лагати није хтео, а истине није смео писати".

Прошло је доба табора и с њиме је ишчезнуо словеначки народни програм. Против немачке уставоверне странке била је основана државноправна странка, која је тражила самосталност и историско право појединих краљевина и покрајина. Тој странци придружили су се и др. Блајвајс, др. Коста, Ајншпилер и Херман. Програм ове странке био је противан аутономији и радио је за што већи утицај цркве на државни живот.

Др. Етбин Коста (1832-1875) био је веома обдарен и вредан човек. Сви су му признавали његове способности, а и све оно што је корисно учинио за словеначки народ. Опозиција против њега почела је углавном због његова аутократског става. Своју снагу опозиција је црпла из савременог либералног покрета.

Орган опозиционара био је "Словенски народ" у време, кад га је уређивао писац Јосип Јурчич (1844-1881). Јурчич је успео да претвори "Словенски народ" године 1873. у дневник. На тај начин Словенци су добили свој први дневни лист. У њему је словеначким посланицима препоручивана строга начелност и праведност и несебичност; храброст и неустрашивост, место плашљивости и дипломатије. "Млади" су били за непосредне изборе, који су били заказани године 1873, а против државноправног програма наступали су са народним, јер државноправни програм помаже феудалне и црквене намере, што је реакционарно. Прво и главно начело "младих" у политици је народност и свестран словеначки напредак, због чега су се звали и словенским народњацима. У верске ствари се не мешају, али као либералци противници су црквене политике. Кад би, што је додуше немогуће, немачка либерална странка дала Словенцима сва народна права, у првом реду уједињену Словенију, могли би се чак с њом удружити. Са "старима" примају компромис на основи равноправности и мушког поштења, а никако у начелима. Што се тиче парламентарног положаја, "млади" наступају против пасивне политике Чеха. Ово би биле главне тачке политичког програма "младих".

Против старог Блајвајсовог правца у политици и литератури наступили су и свештеници Божидар Раич и Даворин Трстењак, а од лаика је писао Јанко Пајк (1837-1899) већ 1869. године против предрасуда словеначког сељака, да мора бити његов син "господин" т. ј. свештеник. Др. Јанко Сернец (1834-1909) писао је против конфесионалних закона и заузимао се за ослобођење школе и учитеља испод власти свештенства.

Године 1871. постао је крањски покрајински поглавар др. Радослав Разлаг (1826-1880), који је био одушевљени присталица илирске идеје, за коју га је придобио Станко Враз. Био је правник, и има великих заслуга за увођење словеначког језика у администрацији. У домаћој политици ишао је средњим путем, због чега се морао као покрајински поглавар борити са тихом опозицијом "старих", а и "млади" се нису одушевљавали за њега.

Борба између "старих" и "младих" постајала је веома жестока и водила се нарочито у Крањској, Штајерској и Приморској. Гесло "старих" било је: "Све за веру, дом и цара!", а младих": "Све за народ, слободу и напредак!". У то време почело се говорити о Старословенцима и Младословенцима и настала су двојна политичка друштва и двојни листови. Код избора за државни сабор године 1873. поставили су своје кандидатуре и једни и други. Главну борбу водили су "млади" против грофа Хоенварта, немачког феудалца, кога су кандидовали "стари". Хоенварт је пропао у Нотрањској, где је победио Разлаг, али је био изабран у Горењској. Од "младих" били су изабрани још Набергој, Пфајфер и др. Вошњак. Основали су свој парламентарни клуб, који је гласао за Стремајерове црквено-политичке законе.

Расцеп Словенаца, који су се поделили у "младе" и "старе", или како су се касније назвали клерикалце и либералце или напредњаке, довео је до оснивања "Словенском народу" противног листа. Карол Клун основао је године 1873. лист "Словенец", који је десет година доцније постао дневник. Излази и данас као дневник. Три године после тога основан је у Трсту напредни лист "Единост", који је године 1895. постао дневник, чиме су Словенци добили свој трећи политички дневник.

Борба између "старих" и "младих" трајала је до године 1875, када су се најпре ујединиле обе фракције у Горичкој, тако, да су спојиле орган "старих" – "Глас" и њихово друштво "Горица" са листом и друштвом "Соча" - "младих" у заједнички лист "Соча" и друштво "Слога". Дошло је до такозваног слогаштва, што је било на штету либерализма. Јер, иако је "Словенец" 1875. године отворено писао да клерикализам напредњацима може дозволити само слободу савести, а не и исповедања, либералци су приговарали тек формално, а у истини су их примили. "Словенски народ" сакривао је свој либерализам све брижљивије, избегавајући начелна питања, а либерални посланици ступили су у Бечу у конзервативни клуб.

Народна идеја без свога природног савезника, либерализма, малаксала је стога код Словенаца, тако да се није могла користити ни југословенским покретом, који је потицао из балканске кризе у годинама 1875. до 1878. Новине су се додуше одушевљавале за балканску браћу, расправљале су о уједињењу аустријских Југословена и године 1878. сложиле су се чак у погледима о начину како да се то изведе. Истицале су потребу да се прво уједини Словенија и потом прикључи Хрватској, а таква аустријска Илирија би онда већ сама привукла и Србију. Али иза ових чланака није стајала никаква стварна сила. Напротив, слогашки национализам био је таво слаб, да је слао као заступнике словеначких народних захтева у парламенат Немце: кнеза Виндишгреца, грофа Хоенварта, грофа Маргерерија, баруна Гедла и витеза Шнајда.

Слога која је била како сам већ приказао, на штету словеначког народа, живела би и даље, да се није појавио на клерикалној страни човек бескомпромисних начела, тадањи професор богословија у Горици и каснији бискуп на Крку др. Антон Махнич. Он је 1882. године изненадио словеначку јавност жестокима нападима на моралну вредност песама Симона Грегорчича, који је и сам био католички свештеник. Ти напади трајали су неколико година и постајали су из године у годину све оштрији. Њему се чинило непојмљиво, како могу "католички одгојитељи словеначкој омладини у руке давати" песму као на пример "Ромарицу", где се говори о девојци, која се жури "поред манастира и цркве на хумак непосвећен на гроб свога војника, младог љубавника". Исто се тако Махнич згражао поводом објављивања песме "О невихти", пошто руши тобожњу веру у божју милосрдност, описујући како је олуја уништила сељачку жетву, иако се он само часак пре тога помолио Богу да му се смилује. Највише га је пак разљутила "проклета" песма "Човека никар", јер је сматрао бласфемом што ту песник моли творца да из његове прашине начини цвеће или птицу или што друго, само "човека никад". Узалуд се преплашени Грегорчич бранио да је овакав "вапај не само дозвољен, већ крајње хришћански". Мерећи литературу по катихизису, Махнич је остао при својем првом мишљењу, да је "код Словенаца тешко наћи песама које би биле нашој вери, истини и моралу опасније него некоје Грегорчичеве". У складу с тим применио је Махнич начела своје правоверности такође и на педагогику, филозофију и политику, те је израдио Словенцима у својем часопису "Римски католик", који је почео издавати 1888. године, заокружени систем католичког светског назирања. Дакако за либералну слободу и народност било је у њему мало места. Али барем Крањска се борила против њих и раније; њој дакле тај потез није сметао, а привлачила ју је одважна доследност Махничевих верских захтева и искреност његовог уверења. Тако се јавни живот брзо почео преображавати у Махничеву духу офанзивног католицизма.

Ондашња словеначка јавност Махничу је потцењивала. Опозиција против њега водила се лакомислено са презирањем и исмејавањем, јер се мислило да ће странка коју је основао др. Махнич временом као непотребна сама од себе ишчезнути. Махничеве изјаве, да међу Словенцима може доћи до слоге и јединства само на основи католичких начела словеначка лаичка интелигенција није узимала озбиљно. Али његови назови добијали су све више присталица међу горичким и крањским свештенством, а штитио је и одобравао Махничеву науку нарочито љубљански бискуп др. Јакоб Мисија (1838-1902), каснији надбискуп и кардинал у Горици.

Идеје противне Махничевим идеологијама објавио је часопис "Словенски свет", који је почео излазити исте године када и "Римски католик" и који је издавао Фран Подгорник (1846. до 1904.). Стајао је на општем становишту словенског културног програма, у коме се тражило: 1) руски језик као научни језик свих Словена и 2) ћирилометодијску цркву, то јест источни обред са старословенским обредним језиком, и савез са Римом. Подгорник је и пробудио појам народности доказивањем да језик није идентичан са народношћу, јер је језик само део народности. Борба за народност не сме бити само борба за језик, већ и за словеначко мишљење, за словеначки културни живот, који треба да се појављује у свим гранама јавног живота. "Словенски свет" престао је излазити године 1899. с изјавом, да је учио у политици строго и доследно мислити.

Збор словеначких и хрватских посланика из Истре године 1890. за неко време удружио је обадве словеначке странке. Закључиле су да ће у државном сабору и покрајинским саборима наступати са заједничким захтевима и једном тактиком. Са словеначке стране појавила се у то време мисао, да се ради на оснивању некадашње илирске краљевине. Хрватска страна, међутим, препоручила је да се словеначки покрајински сабори заузму за хрватско државно право. "Словенски народ" 1894. године писао је, да програм "хрватске странке права" може словеначка народно-напредна странка потписати обема рукама. Католичко-народна странка изјаснила се преко својих посланика; Брејца, Калана и Крека за хрватско државно право на збору хрватске странке права на Трсату 1898. године. На томе збору нагласио је словеначки клерикални посланик Андреј Калан, да странка права има три велике идеје: хришћанство, државно право и привредну организацију.

Две године после збора словеначких и хрватских народних посланика из Истре, одржан је године 1892. у Љубљани први словеначки католички збор, који је био последица Махничевог рада. На њему су се од активних политичара појавили Карол Клун и Фран Повше, који је био претседник збора.

Католички збор поставио је на католичку основу науку и уметност, васпитање и наставу, а и политички и социјални живот. Тражио је народну равноправност у школи и администрацији, али је у питању средњих и високих школа нагласио првенствено верски моменат и изјаснио се за потпомагање слободног католичког универзитета у Салцбургу против словеначког државног универзитета у Љубљани, Збор се изјаснио и за што ужи савез између католика разних аустријских народа. Придружио се и захтеву да се Папи врати држава.

Рад првог католичког збора у Љубљани дефинитивно је поделио духове.

У то доба све више продире међу Словенце социјални покрет. Марксистички социјализам ширио је Фран Железничар (1843-1903) преко љубљанског радничког просветног друштва. Ово друштво, у коме су били првенствено учлањени занатлије, постало је под Железничаровим утицајем потпуно марксистичко-социјалистичко и први претставник социјализма међу Словенцима. Када су почели године 1884. прогонити социјалисте, Железничар је осуђен на десетогодишњу робију и социјалистички покрет у Љубљани је престао. Одмах после тога концентрисан је социјалистички рад у Трсту. Покушавало се са издавањем неколико социјалистичких радничких новина, али ниједне нису биле дугог века.

Од радничких новина једино је "Људски глас" излазио две године (1882-1884). Али није био марксистичко-социјалистички, већ први хришћанско-социјални лист међу Словенцима. Издавали су га Филип Хадерлап и Фердинанд Сухадобинк. Лист се нарочито оштро борио против такозваних народних "кадета" тојест против доктора и професора. Бавио се и привредним питањима сељачког и занатског сталежа и био је за народну слогу. Словеначким социјалним демократима био је у почетку веома близак, али их се касније одрицао.

Појава марксистичког социјализма међу Словенцима побудила је у словеначкој штампи живу дискусију о радничким и социјалним питањима и социјалистичком покрету.

време Виндишгрецовог кабинета и са Пољацима. Словеначки посланици морали су у коалицији крити своја начела, а када су тражили у гимназији у Цељу словеначке паралелке, за које је нарочито радио Михаел Вошњак, овај најскромнији захтев од скромних словеначких захтева проузроковао је распад коалиције године 1895.

Главни претставници Словенаца у коалицији били су Клун и Шукље. Неки посланици иступили су већ 1893. године и тако је дошло и до формалног оснивања словеначке напредне странке под именом "народна странка" на збору повереника 1894. године.

У изборима за покрајинске саборе године 1895. појавили су се као противници људи, који су у државном сабору седели у заједничком клубу. Победила је "католичка" странка. Сви њени кандидати прошли су у сељачкој курији. "Народна" странка добила је све мандате у градској курији, заједно са трговачко-занатском комором. Немци су постали језичак на вази и године 1896. с њима су се удружили посланици "народне" странке у крањском покрајинском сабору у саборску већину. У њој су се давале на обадве стране разне концесије, нарочито у погледу избора у покрајински одбор, покрајински школски савет и у погледу помоћи словеначком и немачком позоришту. Некадашњи противници Шукљета, који је радио на слози са Немцима, Тавчар и Хрибар узели су његову тактику. Словенци изван Крањске имали су те године врло тешке борбе са Немцима и Италијанима, због чега су напустили штајерски, тршћански, горички и истарски покрајински сабор.

Међутим пробудила се и проширила социјална мисао. Отац словеначког хришћанског социјализма др. Јанез Ев. Крек (1865-1917) основао је у Љубљани године 1894. "Словеначко католичко радничко друштво", "Католичко друштво за словеначке раднице" и лист "Гласник", коме је после десет година следила "Наша моћ". Истовремено почео је са хришћанско социјалним покретом у Горичкој др. Јосип Павлица, десна рука у Махничевом "Римском католику". У "Гласнику" 1895. године објављен је "Социјални нацрт словеначких радничких сталежа", у коме је приказана теорија и пракса словеначког хришћанског социјализма. Хришћански социјалисти нису наступали као посебна партија, већ само као фракција "католичко-народне странке".

Словеначки социјални демократи издавали су од године 1893. лист "Делавец" односно "Свобода". Године 1896. основана је у Љубљани на основи аустриског хајнфелдског програма из године 1888-89. "југословенска социјално-демократска странка" под вођством Етбина Кристана. Орган странке постао је "Рдечи прапор", касније "Напреј" и "Делавски лист". У теорији била је југословенска социјално-демократска странка основана за ове аустриске Јужне Словене, али су је у пракси углавном сачињавали Словенци.

"Католичка" и "народна" странка, које су у државном сабору у Бечу иступале заједно, почеле су се постепено приближавати и у Крањској. Плод тога приближавања био је године 1897. свесловенски збор, коме су поред Словенаца обеју странака присуствовали и изасланици Чеха, Хрвата и Русина. Збор је тражио народну аутономију, а у привредном погледу изјаснио се за идеју задругарства.

Ипак су постојале супротности између католичке и народне странке. И те супротности биле

Својим постојању две словеначке странке она је привремено дошла, а поред ње прешковска платила је народна странка. Борба се продужила у свим облицима суровости. А нову фазу почео је др. Иван Шуштершич, посланик католичке странке, који је године 1900. напустио за опште и једнако изборно право, против којег се католичка странка борила под вођством конзервативног Клуна.

Године 1900. одржан је у Љубљани други католички збор, коме су били покровитељи кардинал др. Мисија и љубљански бискуп др. Антон Бонавентура Јеглич. Од активних политичара имали су поред Повшеја главну реч др. Крек и др. Шуштершич, који је био претседник збора. Други словеначки католички збор израдио је социјални програм за сељаке, раднике, занатлије и трговце, а у народноме погледу одобрио је закључке свесловенског збора из 1897. године. С обзиром на ово променио је и гледиште првог католичког збора на питање школства и тражио основне, средње и високе школе на верско-народној основи.

Народна странка 1901. године у неким тачкама употпунила је свој програм. Нагласила је народну аутономију и тражила слободну, додуше на културним начелима хришћанства изграђену, а од сваке црквене управе сасвим независну, народну школу. У верска и црквена питања странка се начелно не меша, али зато тражи довољно законских средстава против злоупотребе црквене и свештеничко власти у политичке циљеве, нарочито при увођењу општег, непосредног и тајног гласања. Странка је за демократију, а у програму поименце набраја некоје од социјалних реформи, као на пример осигурање радника у старости и изнемоглости, болести и несрећи.

Сукоби политичких странака у домовини слабили су отпорност словеначког народа против све веће и јаче германизације, Зато је почела словеначка омладина, која је студирала у Бечу, да се буни против једне и друге странке и године 1901. основала је у Бечу омладински часопис "Југ", у коме је безобзирно наступала против нездравих прилика у домовини, а уједно поставила и нови југословенски програм. Изградила је нову југословенску мисао, као почетак револуционарног југословенског покрета, који је имао за крајњи циљ уједињење свих Словенаца, Хрвата, Срба и Бугара. Уредник "Југа" био је студент филозофије Нико Жупанич, Словенац из Беле Крајине у Крањској. Југословенску идеологију "Југа" основао је на следећој чињеници: Југословени живе од Триглава до Олимпа, од Цариграда до Трста. На томе пространству, међу милионима Југословена, Срби и Хрвати (Србохрвати) јесу жижа његових мисли и погледа. О језику мисли, да сваки Југословен мора да зна србохрватски. Што се тиче вере, најопаснијег камена спотицања, труди се да популарише своје просто гледиште: брат је мио које вере био. Свакоме је његова вера "лепа". Најзад о вери нека расправљају богослови у својим часописима, у политичке листове вера не спада. Највећу пажњу "Југ" је поконио српским земљама, из српске историске прошлости црпе поуке за будућност свега југословенства.

Заслугом "Југа" и његовог новог радикалног југословенства, године 1901. југословенски, тојест словеначки, хрватски, српски и бугарски студенти издали су проглас на све Бугаре, Србе, Хрвате и Словенце, да братски пруже руке, да заједно раде на остварењу велике мисли југословенског братства и јединства. Проглас су потписали Бугарин Борис Божков, Србин Лазар Димитријевић, Хрват Мимица, и Словенац Нико Жупанич. Проглас је био послат свима већим листовима на словеначком југу, а од словеначких га је објавила само трибунска

живе. Године 1902. бечко словеначко друштво "Словенија" примило је народно радикални програм и у току времена јавио се покрет народно радикалног ђаштва, чији је орган "Омладина" почео излазити као наставак "Југа", године 1904. у Љубљани, у редакцији Грегора Жерјава.

Поводом крунисања краља Петра I у Београд су стигли многи словеначки омладинци, а и новинари, књижевници, уметници, лекари и друга културни радници. Словенци су учествовали и у великој југословенској уметничкој изложби. Крунидбене свечаности у Београду ванредно снажно су утицале на присутне и они су постали главни апостоли југословенске мисли међу Словенцима. Исте године одржан је у Београду (1904.) први југословенски студентски конгрес, на коме се скупило преко хиљаду омладинаца из свих покрајина од Трнглава до Балкана. Вођа словеначких студената био је Грегор Жерјав који је због своје радиности и активности био изабран за претседника конгреса, Поред Љубе Нешића и Љубе Јовановића био је главни идеолог ове манифестације. За потпретседнике били су изабрани Хрват Хинко Кризман, Србин Љуба Јовановић и Бугарин Александар Цанков. Конгрес је имао културни карактер, ма да је био у истини национално-политички. На њему се расправљало о културним и привредним питањима ондашњег времена, која су била у тешњој вези са обновљеном југословенском идејом. Главна дискусија водила се на поверљивим седницама. Резултат свих дискусија била је резолуција, која је гласила:

"Српска, бугарска, хрватска и словеначка омладина, сакупљена на своме првом конгресу, једнодушно изјављује, да сматра рад за културно јединство ових Јужних Словена за свој главни и најважнији посао и позива ове југословенске просветне установе, књижевнике, уметнике и новинаре, да поставе свој рад на широку и плодносну основу културне узајамности и јединства свих Јужних Словена".

Овај конгрес родио је касније тајне студентске и ђачке организације, које су баш спремне и револуционарном акцијом да приводе у дело своје идеје.

Идеје омладинске донекле су утицале и на програм и рад народне странке, ма да народна радикална омладина официјелно њој није припадала, али јој је стајала веома близу. Године 1906. народна странка променила је свој програм и странка се организовала на темељу национализма, демократизма и слободоумности. Тражила је одвајање цркве од државе и школе као и опште и једнако право гласа за сва парламентарна претставништва. Званични орган странке постао је лист "Словенија", основан 1907. године. Поводом збора, на коме јо био промењен програм народне странке, која се опет почела називати народно-напредном, послао је "Словенски југ" из Београда странци поздравни телеграм, а у своме органу истога имена писао је тим поводом између осталог: "Желимо збору највећи успех, јер знамо да је народно-напредна странка потпуно прожета југословенском мисли, што се види из њенога рада, а и писања "Словенског народа", који је увек пропагирао југословенску идеју и коме смо ми Срби нарочито из времена царинског конфликта с Аустријом дужни посебну захвалност за објављене чланке, у којима се чврсто заузео за српску ствар и неустрашиво помогао наше захтеве." - У то време народно напредна странка имала је већ и уже тајне везе са српско-хрватском коалицијом.

претседником др. Јосипом Мандичем и листом "Народни делавец". У почетку је радила само у Приморској, а године 1909. била је основана и у Љубљани. По чешком примеру пропагирала је идеје демократског народног социјализма. Као посебна странка није радила, али била је фракција народно-напредне странке.

У то време словеначке политичке странке највише су се интересовале за питање изборне реформе, за коју је израдио нацрт аустриски претседник владе Гауч и предложио га државном сабору у фебруару 1906. године. За његову реформу била је Словенска људска странка и Социјално-демократска, а Народно-напредна била је противна. Према овом нацрту Словенци су у целини добијали толико посланика колико им је припадало према њиховом броју, али је деоба словеначких мандата по појединим покрајинама била неправедна. А и иначе, нацрт је давао предност Немцима и Италијанима на штету аустриских Словена. Корушки и штајерски Словенци били су оштећени у корист крањских. Други, Беков нацрт, унеколико је побољшао положај у корист штајерских Словенаца, али су зато Немци тражили компензацију, коју су и добили. Највећа неправда учињена је корушким Словенцима, којима је био дат само један мандат. Због тога су на збору у Целовцу у јулу 1906. године изјавили неповерење словеначким посланицима и закључили да "корушки Словенци у оваквим приликама неће учествовати у трећем словеначком католичком збору", ма да су своју многобројну делегацију већ пријавили. Отказ учествовања требало је да буде демонстрација противу др. Шуштершича, који је био вођа краљских државних посланика у Бечу. На самоме збору одговорио је Шуштершич корушким Словенцима, да изборна реформа није верско питање, већ чисто политичко и да значи упркос многим грешкама велики напредак за словеначки народ.

У словеначкој јавности појавила се мисао опструкције против изборне реформе. Словеначки либералци у Крањској мисао су прихватили, а и корушки и штајерски Словенци били су за оштрију борбу. Коначно је критиковани нацрт изборне реформе ипак 26. јануара 1907. године постао закон.

У мају 1907. године извршени су избори за државни сабор, на којима су добили клерикалци 17 мандата, а либерали 6. До заједничког посланичког клуба није дошло. Основна су била два, и то "Словеначки клуб" под вођством др. Шуштершича и др. Корошца, у коме је било 16 Словенаца, и "Савез Јужних Словена" под вођством др. Ивчевића и др. Плоја, у коме је било 7 Словенаца, 12 Хрвата и 2 Србина. Године 1908. удружила су се оба клуба у "Народни савез", али је сваки задржао своју самосталност. На новим изборима за државни сабор године 1911. добили су клерикалци два мандата на штету либерала. Посланици Словенске људске странке и далматински "праваши" основали су клуб "Хрватско-словеначка заједница", истарски Хрвати и Словенци др. Грегорин и др. Рибарк били су у Народном клубу, а оба клуба удружила су се због јединства тактике у народним питањима у "Хрватско словеначки клуб" који је бројао 29 чланова. Ван овог парламентарног савеза остало је 5 далматинских Хрвата, 2 Србина и Словенац др. Равнихар.

У крањском покрајинском сабору од године 1902. водила се жестока борба око питања изборне реформе. На изборима 1908. године, који су били последњи избори по старом изборном закону, бирало је скоро 40.000 сељачких гласача 16 посланика, нешто мање од

изборно право за државни сабор. Уместо ранијих 37 посланика, крањски покрајински сабор сада је бројио 50, од тих 49 бираних и једног вирилисту. Ово место припадало је по положају љубљанском бискупу. После тога били су по новом изборном реду допунски избори, у којима је победила Словенска људска странка и тако добила већину у крањском покрајинском сабору. Ове године постао је покрајински поглавар Фрањо Шукље, а када је он године 1911. поднео оставку, на његово је место дошао др. Иван Шуштершич, шеф Словенске људске странке.

Општа курија била је уведена у то време и у неким другим покрајинским саборима, али су Словенци свуда били у сразмерно неоправданој мањини. Најбоље су Словенци били заступљени у Горичкој, где су имали 14, посланика и вирилисту-бискупа, а Италијани су имали 15 посланика. Најгоре је било у Корушкој, где су седели поред 41 Немца само 2 Словенца. У Штајерској имали су Словенци 13 посланика и вирилисту-бискупа, а Немци 74. У Трсту је било 12 Словенаца и 68 Италијана, а у Истри 18 Словена (16 Хрвата и 2 Словенца) према 26 Италијана.

Године 1908. почео је и новословенски или неославистички покрет, и то поводом шездесетогодишњице првог свесловенског збора у Прагу. У противности са некадашњим словенофилством наглашавала се једнакоправност свих словенских народа. Од Словенаца у томе покрету учествовао је Иван Хрибар.

Анексија Босне и Херцеговине 1908. г. веома је оживела југословенско питање. Још годину дана раније написао је др. Хенри Тума студију "Југословенска идеја и Словенци". У њој др. Тума најпре наглашава разлику између старог схватања историје, које говори о јунацима са новим гледањем, које истражује привредне, културне и социјалне услове народног живота и на основи тога прави закључке о будућем развоју. Јер, међу Словенцима, Хрватима, Србима и Бугарима извршена је диференцијација у смислу властите индивидуалности и сада се јавља питање привредног, културног и социјалног удруживања са сродним племенима у виши организам јужног Словенства, за шта су Словенци неопходно потребни, ма да нису одлучујући. Мисао југословенства могућа је само сарадњом свих, а противно томе, радом за Велику Хрватску, Велику Србију и Велику Бугарску та се мисао онемогућује. Јужни Словени су у привредном погледу једно, јер масу чини мали поседник, а због тога се може југословенско питање решити заједничким привредним развојем. Први корак у тој акцији чини организација трговине у Трсту преко Словенаца и Хрвата у вези са Чесима, који су међу Словенима једини индустријски народ. А као што зове Јадран Словенце и Хрвате на заједнички рад, тако треба да упру своје очи Срби и Бугари на Солун и Цариград, да се тако јужни Словени заједнички одупру немачком, мађарском и италијанским привредном продирању. Заједничка организација мора се развити у привредном, културном и политичком правцу, а сва три правца треба да се додирују и спајају. Привредни рад мора да се ослања на задругарство, а политички на демократију у смислу интерконфесионалности, да се избрише распра између католицизма и православља, и интернационалности, чиме ћемо се ослободити историзма. У културноме погледу треба се ослободити разлике у писму и примити латиницу.

Аустријска држава морала би због своје историје, свог географског положаја и национално

словеначку обалу, ово значи смрт југословенске мисли, јер би Балкан без веза са Западом и без поморства и трговине преко Трста и Далмације био изгубљен за Словене. Немачки империјализам искоришћује Аустрију за своје намере, а Аустрија као противник словенства помаже италијанство и отвара му пут на Балкан. Аустрија нама спрема националну смрт, а још сигурније Италија. Због тога треба да се ослонимо сами на себе. Треба удружити Далмацију и Босну и Херцеговину са Хрватском и Славонијом, Словенци ће тиме следити по своме положају. Без удружене словеначко-хрватско-српске Илирије не може бити Аустрије.

Ово су главне мисли из др. Тумове студије. Њен је значај у томе, што је прва међу Словенцима претсказивала будућност Југословена на природној основи културе и привреде у противности са историским државноправним гледањем.

Претставници Словеначке људске странке, нарочито др. Шуштершич, др. Корошец и др. Крек гледали су на анексију Босне и Херцеговине као на први корак ка удруживању јужних Словена Аустро-Угарске Монархије у државноправно самосталан организам под жезлом хабсбуршке династије. Тиме су нагласили триалистички принцип уређења Аустро-Угарске, што им је био идеал све до постанка Југославије.

Раније описани омладински покрет у југословенском правцу развијао се у доба, када су сталне аустријске и балканске кризе распиривале националну страст. Борбена омладина ступала је у редове разних друштава и у њима радила на реализацији својих идеја, што многим од старих либералаца није било по вољи, а и Немци су почели свим својим снагама наступати против новог покрета. Године 1908. одржана је у Птују скупштина народно одбрамбеног друштва св. Ћирила и Методија, коме је постао секретар Грегор Жерјав. На учеснике скупштине извршили су Немци напад, што је изазвало демонстрације у Љубљани, а у току тих изгреда дошло је. 20. септембра чак до сукоба са војском у коме су пала два демонстранта. Били су одмах слављени као прве крваве жртве словеначке народне борбе, која је почела добијати још оштрија облике.

Месец дана пре тога посетило је Љубљану 25 српских официра под вођством Милана Прибићевића и Јанка Вукасовића, родом Словенца. Посету је организовао др. Нико Жупанич, који је после закључених студија у Бечу живео стално у Београду и држао везе између Словенаца и Срба. Због тога су поводом септембарских догађаја немачке новине оптуживале њих, да су дошли у Љубљану да организују противаустријске демонстрације и да су у њима чак активно учествовали. Љубљански протестантски пастор, Немац др. Хегеман, написао је о томе чак и брошуру, у којој цитатима из "Словенског народа" доказује против аустријску, словенофилску и србофилску политику народно-напредне странке, а пишући о септембарским демонстрацијама каже да постоје оправдане сумње да су демонстранти добили паре и осталу помоћ из Србије, јер се у оним данима видело на љубљанским улицама пуно сумњивих типова са изразито српским изгледом...

Међу овако распаљене духове убацила је у новембру 1909. године Југословенска социјално-демократска странка такозвану тиволску резолуцију, која је била плод конференција социјалних-демократа из Словеначке, Хрватске, Славоније, Босне и Херцеговине, а и српских, чешких и других гостију. Конференција је одржана у љубљанском хотелу Тиволи,

"Анексија Босне, у Хрватској владајући систем, поново ојачани бирократски режим у Аустрији и трајно подржавање феудалне олигархије у Угарској, јасно доказују да је Аустро-Угарска као велика сила покушавала извести снажан ударац у империјалистичком правцу. Тај покушај ослања се на стари централистички апсолутизам; социјално и привредно на стара феудални организам са његовим царинско-политичким осиромашавањем маса и тиме појачава ново капиталистичко искоришћавање, које добија за Југословене, прикључене монархији, значај експлоатације. Тај систем значи за широке масе југословенског народа пролетаризирање и осиромашење, а уједно кочи индустријализацију.

Уколико пак појављени империјализам значи снагу Аустро-Угарске, он уједно постаје фактор, који спрема и преврат. Његови стубови су апсолутистичка метода у Аустрији и феудалне владе у Угарској, тако да је у великој противности са свима законима политичког, привредног и социјалног развоја, да спречава конструктивне снаге ових народа Аустро-Угарске и води их у најлуђу националистичку политику међусобног изигравања и клања, уместо у заједничку борбу за слободу и културу.

Заједнички интереси свих народа, као и њихова тенденција ка националној демократији, претстављају противу апсолутизма и феудалног дуализма нову политичку идеју националне аутономије, то јест преуређење Аустро-Угарске тако, да ће на јединственој привредној територији бити свакоме народу, без обзира на историске границе, осигурано јединство, самосталност и самоуправа у свим национално-културним питањима.

Са гледишта таквог схватања Југословенска социјална демократија издаје овакав програм:

- 1) Аустро-Угарски Југословени сматрају за свој коначни национално-политички циљ уједињење свих Југословена без обзира на разлику имена, вере, писма и дијалеката или језика.
- 2) Као делови великог јединственог народа настојавамо, да се конституишемо као јединствен народ без обзира на све вештачки направљене државноправне и политичке преграде, желећи заједнички национални аутономни културни живот као слободна јединица у потпуној демократској конфедерације народа.
- 3) Овом крајњем циљу водиће нас само неуморни рад и борба на основи постојећих политичких прилика и организација садашње дуалистичке Аустро-Угарске, борба за потпуну демократизацију свих народних, државних и политичких установа. Нарочито је од великог значаја борба за опште, једнако и тајно изборно право у угарски државни сабор, у хрватски и босанско-херцеговачки сабор и у све аустриске покрајинске саборе. Из тог разлога изјављује конференција, да је потребно политичку борбу за концентрацију свих снага у томе правцу сматрати за најважнију задаћу југословенских социјално демократских странака.

Југословени, подељени не само политички на осам државних, односно управних територија, већ и културно на четири дела, који се називају народима, толико су ослабљени, да само фиктивно живе самосталним животом, и у садашњем положају немају потребних предуслова

појединих делова нема снаге да створи свој национални живот. Противно томе могли би сви делови као једна национална целина створити све услове националног живота и снажног културног развоја у корист своју а опште културе.

Југословенска социјално демократска странка сматра садашње југословенске народе само за елементе, који треба да створе јединствен народ и констатује, да је за постизање овог јединства потребан систематски заједнички културни и политички рад, без обзира на данашње политичке формације и делове, Нарочито сматра за потребно, да се споразуме о заједничком народном језику и правопису, као првом предуслову потпуног јединственог националног живота Југословена. Ово пак могућно је постићи само систематском културном политиком у свим деловима тога народа".

У јануару 1910. године одржана је у Београду балканска конференција социјално демократских странака, на којој је Словенце заступао др. Тума. На њој се расправљало о балканском и југословенском питању.

Исте године одржан је у Љубљани збор повереника Југословенске народно-социјалне странке, која је настала после распуста народне радничке организације. Њен програм био је израђен на основи чешке народно-социјалне странке. Збор је у резолуцији тражио "Самосталну југословенску државу оних народа и покрајина, које поседују Југословени на до сада очуваној територији." Орган ове странке, која у народу није могла ухватити корена, био је "Народни социјалист" (1911. год.)

Анексија Босне и Херцеговине изазвала је, како сам већ поменуо, питање о реорганизацији Аустро-Угарске и у вези с тим све јачи југословенски покрет. Због тога се почело говорити о триализму, то јест да би поред Аустрије и Угарске постојала још трећа самостална државноправна група, у коју би ушле Хрватска и Славонија, Далмација, Босна и Херцеговина, Крањска, словеначки делови Корушке и Штајерске, Горичка и Градишчанска, као и Трст са Истром. Године 1909. изашла је у Бечу триалистичка карта хабсбуршке монархије, по којој би граница Словеније, као дела Илирије, била код Бељака и на Драви, Угарској би припала Галиција и Буковина, а Аустрији судетске покрајине, које би се морале поделити на чешке и немачке.

Тврдило се да је хабсбуршку монархију хтео реорганизовати на триалистичкој основи аустриски наследник престола Фрањо Фердинанд, што су међу Словенцима нарочито наглашавали клерикалци.

Ма да би триалистичком уређењу монархије били противни Немци и Мађари, а и Чеси и Пољаци му нису били склони, ипак се мисао о државној самосталности аустро-угарских Југословена почела снажно ширити, нарочито за време балканских ратова, године 1912. и 1913. У разним часописима расправљало се о том питању, а научни часопис "Веда", који су у Горици основали др. Алберт Крамер и другови и који је излазио од 1911. до 1915. године, расписао је анкету о југословенском питању.

Писац Иван Цанкар казао је године 1913., да је свако, ко до тада није знао, морао увидети, да

"Изјављујемо, да Хрвати и Словенци чине народну целину. Зато ми, присташе Словенске људске странке и Странке права хоћемо да заједно радимо у духу и правцу странке права за јединство, правду и слободни развитак хрватско-словеначког народа у оквиру Хабсбуршке монархије. Свесни смо да су хрватско-словеначке покрајине од одлучујуће важности за позицију монархије као велевласти и, као што смо свесни својих дужности према монархији, тако одлучно тражимо и очекујемо, да буде и монархија свесна својих дужности према нашем народу."

На овоме збору били су сви посланици Словенске људске странке са др. Шуштершичем и др. Корошцем на челу, као и посланици странке права из Хрватске и Славоније, Далмације, Босне и Херцеговине и Истре са др. Милом Старчевићем на челу.

И народно-напредна странка још није сасвим кренула на пут револуционарног југословенства изван оквира Хабсбуршке монархије и у изјави свога извршног одбора из године 1913. осуђивала је рад младих, који су нарочито у новинама "Јутро" (од 1910. до 1912. године) и "Дан" (од 1912. до 1914. године) пропагирани мисао југословенског национализма, чији је циљ био уједињење свих Јужних Словена, а нарочито Словенаца, Хрвата и Срба у властиту државу ван оквира Аустро-Угарске.

Али ову мисао није више било могуће уништити. Она је ухватила дубок корен у редовима напредне омладине, коју су очајање и нада гурнули у револуционарни рад. Нови омладински покрет изишао је из љубљанских средњошколских кругова. Године 1911. ступили су у додир са Народном одбраном у Београду и на иницијативу браће Фрања и Владислава Фабијанчича основали су у јануару 1912. године тајну организацију југословенских напредних средњошколаца, с којом су се скоро сложили и народно-радикални ђаци. На збору ове тајне организације вршила се мистичном свечаношћу заклетва на револвер. Сви присутни заклели су се на верност до смрти у борби за југословенску идеју, то јест за културно и политичко уједињење свих Југословена.

Најјачи импулс дао је овом ђачком покрету Иван Ендлихер, који је скоро после оснивања Организације југословенских средњошколаца дошао са Сушака у љубљанску гимназију. Већ у мају 1912. године наступа као говорник на збору народно-радикалне омладине, на коме је, између осталог, казао и ово:

"Драга браћо Словенци, сви смо ми један народ и тај велики народ од осамнаест милиона неће умрети - само се ми сви морамо ујединити у нашу властиту државу, а то неће бити Аустрија, него сасвим самостална Југославија! Ми не тражимо ништа више, него само оно што нама припада. И када то не бисмо могли постићи милом, ступићемо силом. А нећемо се устављати у својим оправданим тежњама, па макар требало да разбијемо и саму Аустрију!"

Организација је почела у новембру 1912. године издавати свој лист "Препород" и проширила је свој рад до крајњих словеначких граница: Марибора, Птуја, Трста и Горице. Под утицајем балканских ратова духовни вођа покрета Август Јенко развио је програм организације до значајне начелности. Тражећи народно јединство, он је прихватио и језично, а тражећи

"Орган словеначког ђаштва био је лист "Препород", чије је писање било систематско уверење да је Аустро-Угарска монархија најгори непријатељ словеначког народа, и проповедање потребе, да се тај народ отцепи и присаједини Србији. Када је лист због еминентно велеиздајничке тенденције био заплешен, основана су два друга часописа, и то "Глас Југа" и "Југославија"...

Организација напредних средњошколаца за две године толико је ојачала, да је могла отворено опробати своју снагу, приређујући 18. марта 1914. године, у спомен последњег устоличења, корушког војводе по стародревном народном обичају на Господетском Пољу, штрајк љубљанских средњошколаца. Али је тиме тајност организације откривена. Пред очима полиције њени су се чланови од сада могли све теже састајати, а после сарајевског атентата био је одмах идућег дана ухапшен Ендлихер, а за њим неколико истакнутих другова. Противу њих ускоро је почео процес. Јенко је избегао исту судбину само на тај начин, што се с Владиславом Фабијанчичем још на време склонио у Србију, где су обојица ступили као добровољци у српску војску. Но већ првих дана у августу Јенко је пао у битци на Церу, а у септембру 1915. године умро је у градачкој тамници и Ендлихер.

Остаје још питање, какви су односи владали између словеначких политичких странака у ово време?

После септембарских догађаја изгледало је да ће доћи између Словенске људске странке и Народно-напредне странке до здравог такмичења. Али примирје није дуго трајало и страсне партиске борбе су се продужиле. Као последицу септембарских догађаја можемо истаћи и чињеницу, да ондашњи претседник љубљанске општине Иван Хрибар после избора 1910. године није био више потврђен. Влада је поништила градску аутономију и именовала за герента Немца Лашана, који је био син последњег немачког претседника љубљанске општине. Поводом нових општинских избора у априлу 1911. године, који су били извршени према новом изборном реду, народно-напредна странка добила је 23 мандата, Словенска људска странка 14, Немци 7 и социјални демократи један. За претседника општине изабран је др. Иван Тавчар.

Године 1913. одржан је у Љубљани четврти католички збор, који је био уједно први словеначко-хрватски католички збор, јер су том приликом имали своје седнице Словенци и Хрвати под вођством својих епископа. Од активних политичара били су на збору Фран Графенауер, др. Јанко Брејц, др. Евген Лампе и др. Јанко Шимрак. Према писању "Словенца" циљ овог збора био је у томе да се оживи верска и народна мисао међу Словенцима и Хрватима.

на Видоудан 1911. године површан је српско-словеначки атентат. Тај је дан поводом Аустро-Угарској за борбу противу Србије, а из ове борбе брзо се развио светски рат.

У Словеначкој је била сва политичка одговорност у рукама Словенске људске странке, коју је водио њен претседник др. Иван Шуштершич. Као што сам већ раније споменуо, ова странка имала је програм хрватског државног права и била је за триалистичко преуређење Аустро-Угарске Монархије. Њен циљ био је хрватско-словеначка државна заједница под Хабсбурговцима и пошто је мислила да ће ову мисао остварити престолонаследник Фрања Фердинанд, којег је сматрала за највећег пријатеља триалистичког уређења државе, била је сарајевским атентатом веома погођена.

Али Аустро-Угарска није водила рат само против Србије, већ и против својих словенских поданика, а нарочито је прогањала Србе, Хрвате и Словенце. Нарочито је последње на фронтима употребљавала у првим редовима, а када је године 1915. избио рат с Италијом искоришћавала је у борбама против ње њихову љубав према својој ужој домовини. Према статистичким подацима аустриског војног државног уреда, погинуло је у рату до краја 1917. године 2.75% Словенаца, 1.7% Срба и Хрвата, Чеха из Моравске 2.67%, Чеха из краљевине 2.25%, Украјинаца 2.15%, Пољака 1.62%, а остали проценти подељени су међу Немце, Мађаре и Италијане.

Војни апсолутизам у позадини, у времену када није било ни државног сабора ни покрајинских сабора водио је своју политику, воја је личила на оргије. Распустио је низ друштава, међу првима соколска и друга напредна и национална удружења, забрањивао је штампу, вешао и стрељао, интернирао и конфинирао. Денунцијанство је цветало као никада, а реквизицијама и ратним зајмовима није било краја. Према извештају бечког дневника "Нојес Винер Тагблата", било је у првих четрнаест месеца рата, због велеиздаје или других политичких кривица, вешаних или стрељаних у Босни и Херцеговини 900 особа, у Хрватској и Славонији 513, а у Словеначкој 469! При томе лист наглашава, да "међу тим жртвама нема ниједнога Немца или Мађара".

Аустро-Угарска Монархија тражила је од својих словенских поданика дужности, а није им давала никаква права. У томе је било морално оправдање њиховог отпора и револуционарног рада.

Године 1914. српска влада дала је 7. децембра (24. новембра) пред Народном скупштином у Нишу следећу свечану изјаву:

"Уверена у поверење Народне скупштине, докле год своје силе ставља у службу велике ствари српске државе и српско-хрватског и словеначког племена, влада сматра за своју прву дужност, да се бескрајним поштовањем поклони пред светлим жртвама храбро и вољно принесеним на олтар отаџбине.

Уверена у решеност целог српскога народа, да истраје у светој борби за одбрану овога светог огњишта и слободе, влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим судбоносним тренуцима једини задатак, да обезбеди успешан свршетак овог великог војевања, која је, у тренуцима, кад је започето, постало уједно борбом за ослобођење и

не само то! Српском владином изјавом име Словенаца дошло је у међународни свет, где је до тога времена било скоро потпуно непознато и многи дипломати морали су по енциклопедијама да траже име Словенаца, да виде ко су ови и шта хоће тај политички Венијамин.

Пошто је мало познато како је дошло до тога да нишка декларација опомиње и ослобођење Словенаца, потребно је да се овим питањем мало шире позабавим.

Претходник нишке декларације била је прокламација српске Врховне команде од 4. августа 1914. године, која гласи:

"Највећи и заклето непријатељ наше државе и нашега народа изненада и без икаквога разлога насрнуо је бесомучно на нашу част и на наш живот. Аустрија, тај незајажљиви северни наш сусед, већ је нагомилала војску и учинила више покушаја, да пређе нашу северну границу и да пороби нашу дивну отаџбину. Њој као да је било мало што смо ми морали годинама мирно да слушамо јауке милиона наше браће, који су до нас допирали из Босне и Херцеговине, из Баната и Бачке, из Хрватске, Славоније, Срема и са нашег мора, кршне Далмације. Сада је затражила највише, тражи нашу главу, нашу независност, живот и част Србије".

Као што видимо, у тој прокламацији, која је значила спољно-политички програм и ратни циљ Краљевине Србије, набројене су све српско-хрватске југословенске покрајине у Аустро Угарској, а ни једна од ондашњих седам словеначких. То је значило за Словенце политичку смрт, јер би били у најбољем случају остали у евентуално триалистичкој Аустрији или би их поделили после слома Аустрије међу Италијане и Мађаре. Нико у српској јавности од тога није правио питања, чак ниједне новине овом приликом нису се сетиле Словенаца. Природно би било, да проговоре Љубљана или Загреб, али из разумљивих разлога ниоткуда никаквог гласа.

У то критично доба појавио се др. Нико Жупанић, који је трећи дан после одбијеног аустро-угарског ултиматума напустио Београд и дошао у Ниш, где је будно пратио догађаје, нарочито акцију српске владе. Кад је једнога дана рано у Нишу читао плакат са прогласом Врховне команде, који је, наравно, био састављен у споразуму са владом, видео је да у српском ослободилачком програму Словенци нису споменути. Одмах је увидео да треба вешто учинити, али сам без средства и без веза са својом ужом домовином, није знао како треба да наступи. Коначно се решио за што бржу акцију, јер је постојала опасност да прокламацију искористи италијанска дипломатија, која је и за случај неутралности тражила од Аустрије извесне делове словеначке земље.

У августу 1914. године др. Жупанић закуцао је у нишком окружном начелству на кабинет Николе Пашића, ондашњег министра иностраних дела. Пашић га није примио, већ га је преко свога секретара известио да је још рано говорити о Словенцима. Увређен, др. Жупанић напустио је министарство и размишљао о даљним корацима које треба да учини.

Најпре се пријавио руском посланику, који га је примио и пажљиво саслушао, а и обећао

Зато што је Жупанић знао да ће га још најбоље разумети историчари и географи, обратио се на Стојана Новаковића и Љубу Ковачевића. Њима је на основи историје и статистике доказао да је словеначка територија компактна, да стоје Словенци културно и економски високо и да би била за Југословенство огромна штета кад би ишчезнули. После тога је Стојан Новаковић Жупанића више пута гостољубиво звао због информација, те се код српске владе и заузимао за ствар Словенаца. Исто тако Жупанић је посећивао и Воју Вељковића и Стојана Протића, а и у Јовану Цвијићу и Павлу Поповићу нашао је верне помагаче.

Срећом налазио се у Нишу као помоћник министра иностраних дела Јоца Јовановић, који је југословенску ствар добро разумео и волео. Са њим се Жупанић често састајао и дао му кратак опис распрострањености, културе и статистике Словенаца. Опис је био преведен на француски и енглески и предат дипломатским функционерима, који су одлазили у Париз, Лондон, Петроград и Америку. Јоца Јовановић је брзо увидео потребу, да се и Словенци приме у заједнички програм ослобођења и уједињења. Он је и оно вече пред састанак Народне скупштине одлучио судбину Словенаца у првој фази њеног развоја. Заједно са својим секретаром Миланом Гавриловићем, утицао је он на Пашића, те је Пашић наредио да се и Словенци приме у декларацију. Разуме се да су Жупанићу помогли и српски новинари и други јавни радници, од којих су се нарочито истакли уредници "Политике", директор "Новости" поч. Савчић и његов пријатељ Милан Митић, који је написао низ чланака о Словенцима, међу осталим и онај чувени "Један престо који чека", у коме је казао да треба на војводски престо на Господетском Пољу да седне Краљ Петар I Карађорђевић. Више чланака је написао и добровољац В. Фабјанчић.

Нишком декларацијом од 7. децембра 1914. године били су утврђени нови путеви спољне политике Краљевине Србије и само на основи тога програма могао се ускоро затим формирати Југословенски одбор. Зато је и Жупанић ускоро после владине декларације напустио Ниш те отишао преко Солуна и Атине у Рим, где су се почели да скупљају каснији чланови Југословенског одбора.

Ту је др. Жупанић покушавао да придобије за рад у емиграцији још неколико истакнутијих Словенаца. Ондашњем главном уреднику "ловенског народа" Расту Пустослемшку, који је био присталица револуционарне југословенске мисли, писао је из Италије: "Лежим болестан у санаторију у Млецима. Према мишљењу лекара моје је стање без наде. Заклињем Те, да дођеш Ти или који од пријатеља, да уредим своје ствари. Никић". Пустослемшек се спремао да иде у Италију, знајући шта хоће Жупанић својом катром, али му је и тајни одлазак спречила полиција, под чијом је присмотром био. Тек касније је као други Словенац дошао у емиграцију др. Богумил Вошњак, а у априлу 1915. године и др. Густав Грегорин, који је за своје чланство у Југословенском одбору добио мандат од тајног збора Словенаца и Хрвата у Трсту.

Југословенски одбор настанио се најпре у Риму, касније у Женеви и Паризу, а дефинитивно се организовао 1. маја 1915. године у Лондону под претседништвом др. Анте Трумбића. Свој програм изнео је у споменици, коју је предао 6. маја 1915. године француском министру иностраних дела Делкасеу и руском посланику у Паризу, а 15. маја и енглеској влади. Споменица се састојала од два дела. У првоме делу изражава се очекивање да ће се помоћу

После тога читав рад Југословенског одбора кретао се у два правца: у уверавању Антанта о потреби и могућности оснивања јединствене југословенске државе на рушевинама Аустро-Угарске и у сузбијању Лондонског пакта. Овај рад био је огроман, јер не смемо заборавити чињенице да Антанта у почетку није мислила на распад Аустро-Угарске, већ само на њезину реорганизацију, којом би њени народи добили више слободе. У вези са својим радом Југословенски одбор је оснивао у Француској, Русији, Швајцарској, Северној и Јужној Америци, Аустралији и Новој Зеландији југословенске организације. Од 1. октобра 1915. године издавао је свој енглески и француски гласник, издао је низ пропагандних књижица и споменица, приређивао информациона предавања и конференције, а његови чланови писали су чланке за антонтну штампу. Од словеначких чланова Југословенског одбора издали су др. Б. Вошњак и др. Н. Жупанић низ књига. Од првога су највише познате књиге "Јаз против Немачке" и "Умируће царство", а др. Жупанић израдио је и географску карту територије Срба, Хрвата и Словенаца.

Материјална средства Југословенски одбор највише је добијао из Америке, нарочито Јужне, где су велике хрватско-српске насеобине. Амерички Југословени одобравали су програм Југословенског одбора, осим мале групе републиканаца са словеначким социјалистима Е. Кристана на челу. Међу америчким Словенцима ширили су програм Југословенског одбора др. Б. Вошњак и др. Н. Жупанић, који су одржавали низ зборова, а и радили на организацији америчких југословенских добровољаца. У марту 1915. године састали су се у Чикагу делегати северноамеричких Југословена, 563 на броју. Били су заступљени Срби, Хрвати и Словенци из Сједињених Држава и из Канаде. Тај конгрес изјаснио се за ослобођење од Аустро-Угарске и за уједињење свих југословенских покрајина са Србијом у заједничку државу. Тим поводом основан је и амерички Југословенски народни одбор. У јуну исте године скупили су се у Антофагасту јужноамерички Срби, Хрвати и Словенци из Аргентине, Боливије, Чила, Перуа и Уругваја и основали Југословенску народну одбрану у Антофагасту. Месеца новембра 1916. године одржан је други народни конгрес северноамеричких Југословена у Питсбургу, коме је присуствовало 615 делегата Срба, Хрвата и Словенаца из Северне Америке, а своје заступнике послали су и јужноамерички Југословени. Док је први народни конгрес у Чикагу имао за циљ да објасни Југословенима у Америци значај уједињења са Србијом и Црном Гором, као и дефинитивног прелома са Хабсбуршком Монархијом, овај је други конгрес у Питсбургу створио финансиску основу за помагање Југословенског одбора у Лондону.

Чим је између Србије и Аустро-Угарске избио рат, Срби и Хрвати у Буенос Аиресу основали су друштво "Хрватска стража" и већ почетком августа 1914. године позвали аустроугарске Југословене у Северној и Јужној Америци, да се пријаве у добровољце, који ће се борити на српском или француском фронту против Аустрије. А емигранти, који су касније основали Југословенски одбор, основали су још у Риму "Јадранску легију", која је отишла у помоћ Србима, и том приликом издали проглас у коме позивају све Србе, Хрвате и Словенце у туђини на "борбу за слободу и заједничку домовину Југославију." До оснивања "Јадранске легије" није дошло, али је касније Југословенски одбор издао на америчке Југословене и југословенске заробљенике у Русији позив да организују добровољачке легије.

У Русији основао је Словенац Ф. Л. Тума словеначки лист "Југославија", који је почео

савезничку војску. Касније је лист био у опозицији према српском добровољачком збору, чији је орган био "Словенски југ" у Одеси. А када су из њега иступили незадовољни Словенци, Хрвати и Срби и основали самосталну југословенску јединицу у руској револуционарној војсци, Тумова "Југославија" постала је орган не само словеначких, већ и хрватских и српских дисидената.

Међутим, почели су већ у марту 1915. године, после пада Пшемисла, и словеначки омладинци прелазити Русима. Из њихових редова изашли су добровољци, који су се касније борили у српској војсци, особито у Добруци и на Солунском фронту. На Тиролском фронту организовао је Словенац поручник др. Људевит Пивко заверу, која је довела средином септембра 1917. године Италијане усред аустријских позиција у Карцану и отворила им пут у леђа аустријске војске. Акција додуше због крупних погрешака италијанског вођства није успела и италијански први одреди били су чак заробљени. Али Пивку је пошло за руком да пређе с неколико стотина Југословена и Чеха на италијанску страну, где је образовао југословенски добровољачки батаљон, који се истицао у борбама 1918. године.

Али међу Словенце у домовини револуционарни дух још није допирао дубоко. У Пивковом батаљону било је свега 130 Словенаца, а са других фронтова вратило се у домовину отприлике свега 350 добровољаца, Колико их је пало, није познато. Свакако се из тих бројева види да југословенски револуционарни покрет није нашао одјек у масама. Њихов је осећај напротив био везан страхом од последица несрећног географског положаја, који је стављао малу Словеначку усред Мађара, Немаца и Италијана и давао само мало наде да би је Југословенство могло целу да спасе из шака њених суседа. Но гесло самоодређивања народа, које је бацила Антанта у свет, нервозна неповерљивост аустријске владе, која је свугде видела издајнице и због тога Словенце стотинама хапсила и стрељала, а најпосле и кратковидост аустријских Немаца, који су хтели клеветањем Словенаца доказати потребу германизације, - све је то напослетку ипак уздрмало и сам народ.

Крајем 1916. године у Аустрији дешавају се важни догађаји. 21. октобра убио је из револвера аустријски немачки социјалиста др. Фридрих Адлер министра претседника грофа Штирка и 21. новембра после смрти Фрање Јосипа I сео је на аустријски престо цар Карло. Поводом његовог крунисања за угарског краља 18. децембра издао је Југословенски одбор у Лондону проглас, у коме каже да аустријски Југословени нису кадри да слободно говоре. Из тога разлога има Југословенски одбор, који претставља у иностранству аустро-угарске Југословене, право и дужност да определи становиште народа према династији Хабсбурговаца. Карло I као аустријски цар и као угарски краљ неће бити законити владалац, него само један нов тиранин и узурпатор, који ће да настави традиционалну политику Хабсбурговаца. Декларација спомиње да је Мађарска одузела Хрватској Ријеку, да су се словеначке земље на бруталан начин германизиле, да су повластице Војводине биле одузете, да је аутономија српске православне цркве била укинута и коначно да је била Босна и Херцеговина против воље народа и против међународних уговора анектирана.

Приликом крунисања новог владоца Југословенски одбор изјављује најсвечаније да југословенски народ није више везан поданичком верношћу за династију Хабсбурговаца. Све правне везе између династије и Југословена прекинуте су. Југословенски одбор протестује

била је у толико потребнија, што је она и Италији доказала да Југославенски одбор није никакво оруђе аустријске политике, како је то приказивала, него најжешћи и најопаснији њен противник. Текст ове декларације однео је др. Б. Вошњак дан пре крунисања у редакцију лондонског "Тајмса", који ју је први донео.

Месеца марта 1917. године избила је руска револуција, која је срушила руски царски апсолутизам и бацила у свет парола: мир без анексија и ратних отштета на основи самоодређења народа. Коначно је месеца априла, односно децембра 1917. године, ступила на страни Антанте у рат и Америка, чији је претседник Вилсон 8. јануара 1918. године формулисао свој програм од четрнаест тачака, којима је у току наредних месеци додао још девет.

Сви догађаји од убиства грофа Штирка до маја 1917. године утицали су на развој политичких догађаја у Аустро-Угарској. После више од трогодишњег апсолутизма био је 30. маја опет сазван аустријски државни сабор.

Као увод заседавању одржан је на иницијативу "Аустријског политичког друштва" у Бечу разговор о југословенском питању, у коме су учествовали и др. Крек и др. Корошец. Расправљало се о оснивању хрватске државе под хабсбуршким жезлом, којој би припали и Словенци. Пет дана касније извршни одбор Народно-напредне странке закључио је да морају југословенски посланици у Бечу "највећом одлучношћу тражити у оквиру Монархије уједињење и независност целог народа". Као први услов за успешан рад парламентарних заступника сматрала је странка заједничку организацију и већ нареднога дана предложио је др. Шуштершич седници ужег савета Словенске људске странке следећу једногласно примљену изјаву: "На основу огромних жртава, које је допринео хрватско словеначки народ у рату за одбрану државе и домовине, изражава странка чврсто уверење, да ће се скоро обистинити чежње хрватско-словеначког народа у правцу уједињења у оквиру Хабсбуршке Монархије. Јер се у овом темељном начелу слажу ове хрватско-словеначке странке, позива их Словенска људска странка на заједнички рад у свим законодавним телима".

Изјава Народно-напредне странке заснива се на народном начелу и због тога се у њој говори о Југословенима Монархије уопште. Изјава Словенске људске странке базирала је међутим на историском начелу, због чега спомиње Словенце и Хрвате. За заједнички политички наступ примљена су оба начела, јер су одлучивали обзирима према хрватским посланицима и према Србима. Озбиљност момента удружила је све посланике у заједнички "Југословенски клуб", који се основао 29. маја под претседништвом др. Антона Корошца и др. Матке Лагињи

У име тога клуба прочитао је 30. маја у аустријском сабору на српско-хрватском језику и у немачком преводу следећу изјаву:

"Потписани народни заступници у "Југословенском клубу" удружени, изјављују, да на темељу народнога начела и хрватскога државнога права захтијевају уједињење свих земаља у Монархији, у којима живе Словенци, Хрвати и Срби, у једно самостално, од свакога господства туђих народа слободно и на демократској подлози основано државно тијело, под

За њу су се редом изјављивале општине, др. Корошец ју је поново тражио у парламенту 26. јуна, а изјаснио се за њу и бискуп Јеглич са својим клером. Заступници клерикалне и напредне странке као и католичке радничке демократије заузели су се за њу љубљанском декларацијом од 15. септембра. А када је 8. октобра умро др. Крек, а нарочито кад је због иступања др. Шуштершича 15. новембра из Југословенског клуба, постојала бојазан да се клерикална странка не распадне, издало је вођство Словенске Људске странке позив на слогу, који се завршује следећим речима: "Наши младићи и људи сведоче на далеким фронтovima не речима, већ крвљу својих срдаца наше чисто домољубље. Испунимо њихову вољу, јер они желе да се Словенска људска странка крепко и сложено бори за остварење нашег великог народног идеала, за самоосвојење и уједињење Југословена под Хабсбурговцима". Бискуп Јеглич истих је дана пастирским писмом још јаче потврдио то схватање декларације, разлажући да ју је потписао не само из словеначког родољубља, већ и из аустриског патриотизма. Јер "уверен, да ће бити задовољни Југословени најснежнија, најсигурнија и највернија заштита против непријатеља аустриске монархије и хабсбуршке династије", он је желео да тиме "одлучно протестује против намера ван аустриских словенских кругова, који хоће да Југословене отцепе од Аустрије. Зато нека сав свет зна, да ми Словенци те намере од себе одбијамо, јер хоћемо да останемо у аустриској монархији и под жезлом наших владара из хабсбуршке куће."

Ипак треба нагласити да су у хабсбуршку Југославију веровале углавном само извесне присталице Словенске људске странке, а да је већина потписивала мајску декларацију у главном из тактичких разлога, јер су у њој видели корист за своје политичке циљеве ван хабсбуршког оквира, у толико у колико је мајска декларација у широким масама аустриских Југословена пробудила и ојачала свест народног јединства и у колико се с њом могло у иностранству доказивати колико је дубоко код аустриских Југословена продро принцип самоодређења народа.

Али баш у време када су се Словенци највише одушевљавали мајском декларацијом и хабсбуршком Југославијом, избила је криза. Офанзива централних сила против Италије, која је почела 24. октобра однела је страхоте рата далеко од словеначких покрајина. Телеграм Троцког од 28. новембра народима ратујућих земаља прогласио је самоодређење народа као подлогу светскога мира, а аустриски министар претседник, који је заменио Клам-Мартиница, Зајдлер, дао је крајем новембра изјаву да прима то начело, иако не за Аустрију, чији се народи могу сложити и на парламентарном тлу без туђег уплитања.

Кад су се састале аустро-угарске делегације, Словенци су због тога оставили реч Чесима и тако је 3. децембра, када је руско изасланство за склапање примирја прелазило аустриске линије, претседник Чешког савеза Франтишек Стањек у име Чеха и Југословена одбио парламентарне преговоре о уставној реформи, тражећи неограничено право самоодређивања уз гаранције за његово хитно провођење.

Југословенски клуб пак, под утиском прашке декларације од 6. јануара 1918. године, којом су се Чеси јавно определили за независну државу и за Вилсонових четрнаест тачака, упутио је 31. истог месеца конференцији мира у Брест-Литовском споменицу, где је и сам отворено

маја 1918. године алпски Немци и немшкутари били примљени од цара Карла у аудијенцију, цар им је у присуству Зајдлера казао да ће влада најоштрије поступити са агитаторима, који прете снази и јединству државе. Слично се понашала и угарска влада, а министар иностраних дела гроф Чернин тумачио је начело о самоодређивању народа тиме, што је већ у постојећем аустријском уставу осигурана народима могућност слободног развоја. Зајдлерова влада дакле ни триалистичком преуређењу није била склона!

Међутим су се на Крфу састали претставници Југословенског одбора са српском владом, где су заједничким радом спремили радикално решење југословенског питања. Тако је била 20. (7) јула 1917. године закључена такозвана крфска декларација, коју је у име српске владе потписао Никола Пашић, а у име Југословенског одбора претседник др. Анте Трумбић, Од словеначких чланова Југословенског одбора сарађивао је у крфским преговорима др. Богумил Вошњак.

Крфска декларација изјаснила се за заједничку државу под именом Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Ова Краљевина биће уставна, демократска и парламентарна монархија са династијом Карађорђевића. Сва три народна имена: Србин, Хrvat и Словенац, даље оба писма: ћирилица и латиница, све три конфесије: православна, католичка и муслиманска биће равноправни. Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца треба да чине све покрајине које јој по народности припадају и због тога се искључује свако делимично решење и према начелу самоодређења народа без сагласности народа не може се правилно оделити од заједнице ни један њен део. Сви грађани краљевине равноправни су. Изборно право за народно представништво, за општине и друге управне јединице опште је и једнако, а извршује се директно и тајно по општинама. Уставотворна скупштина израдиће устав, који ће бити темељ читавог државног живота и који мора да прими квалификована већина. Устав ће омогућити народу развој његових посебних енергија тиме, што ће створити самоуправне јединице на основи природних, привредних и социјалних прилика.

У Словеначкој се у то време много дискутовало о мајској декларацији. Највише се расправљало о питању, да ли значи мајска декларација минимум или максимум југословенских захтева, а почело се расправљати и о питању, да ли су Словенци, Хрвати и Срби један или три народа и тиме у вези и о словеначкој аутономији, о чему се водила најживља дискусија између социјалистичких фракција. Када је енглеска влада упозорила Југословенски одбор на хабсбуршки оквир мајске декларације, члан одбора др. Грегорин саставио је споменицу, у којој је објашњавао да су др. Крек и др. Корошец сматрали мајску декларацију за минимум југословенских захтева, јер се без хабсбуршког оквира у ратно време парламентарни рад за југословенску државу није могао замислити. Противно томе група др. Шуштершича, који није више био претседник Словенске људске странке, сматрала је мајску декларацију као максимум свих захтева.

На дан 8. априла 1918. године сазвао је др. Шуштершич састанак свештеника и лаика, који је осудио поступање крањских државних посланика Словенске људске странке у Југословенском клубу. Присутни су тражили реализацију мајске декларације само у сагласности и споразуму са својим католичким владоцем. Осудили су југословенске емигранте и изрекли неповерење Словенској људској странци. Коначно су изразили вишој

Шуштершичеве присталице апсолутну већину, 19. јуна 1918. године рад Југословенског одбора као велеиздајнички и позвао све општине да о томе у року од четрнаест дана донесу свој закључак. Против тога гласао је посланик Народно-напредне странке др. Трилер. Касније су новине јавиле да је послало своје изјаве 249 општина, од којих је 164 осудило рад Југословенског одбора и нагласило верност аустријском цару, 81 општина није одговорила на закључке покрајинског одбора, а 4 општине изјасниле су се у противноме смислу.

Када се приближавао крај рата, увиђала се потреба партиске концентрације, да би било вођство народа у заједничким рукама. Словенска људска странка и Југословенска социјално демократска странка биле су већ свесловенске, т. ј. за читаву Словеначку постојала је по једна партиска организација. Међутим, Народно-напредна странка била је још покрајинска, т. ј. у појединим словеначким покрајинама постојале су аутономне партиске организације под разним именима. У јануару 1918. године на састанку у Марибору повереници штајерске Народне странке изјаснили су се за уједињење ових сродних покрајинских организација у Југословенску демократску странку. Исти закључак донели су две недеље касније повереници Народнонапредне странке у Крањској. Уједно су обадве странке тражиле оснивање заједничког народног одбора свих декларационих странака у бечком државном сабору. Крајем јуна основана је у Љубљани заједничка Југословенска демократска странка, а за њеног претседника био је изабран др. Иван Тавчар.

Народни одбор декларационих странака основан је у Љубљани 17. августа под називом Народни савет, који је водио све припремне радове за оснивање југословенске државе. Претседник је постао др. Антон Корошец. У Народном савету биле су удружене све декларационе странке Словеначке и Истре. Далмација формално није била заступљена због удаљености. Југословенска социјално демократска странка није послала у Народни савет своје заступнике, али је учествовала на седницама као посматрач. Наиме 28. јула био је одржан свесловеначки раднички збор, на коме је била примљена резолуција, у којој се проглашава чврста воља за уједињењем троименог народа у властиту демократску државу. Није се искључивала, ма да се начелно и практично било за самосталан наступ, потреба сарадње са свим осталим странкама. Овакву сарадњу збор је прогласио за партиску тактику и због тога решавање овог питања оставио извршном одбору.

У исто време кад и Народни савет основан је на љубљанским свечаностима од 16. до 18. августа - под геслом: Од Гданска до Трста, - савез са заступницима чешког и пољског народа. Аустријски позив на преговоре о миру од 14. септембра и слом бугарског фронта изазвали су загребачку декларацију од 24. септембра, која је пријавила захтев, да "буде народу Словенаца, Хрвата и Срба осигурана сарадња на будућем мировном конгресу преко његових, изрично у ту сврху изабраних претставника". Сам начелник аустријског генералног штаба, Арц, тражио је под утиском бугарске катастрофе хитно решење југословенског питања, да осигура балканској армији леђа. Аустро-угарски министар иностраних дела Буриан и аустријски министар претседник Хусарек слагали су се са њиме, уверени да се Монархија са својим народима мора погодити пре но што изађе на конференцију мира. Бугарско примирје од 29. септембра и положај на немачком фронту, који је натерао Лудендорфа још истога дана да захтева од свога цара закључење примирја у року од 24 сата, поткрепили су ово уверење тако да се Хусарек 1. октобра у бечком парламенту, без обзира

Светозар Прибићевић. Од четири секретара Словенац др. Алберт Крамер био је секретар за Словенију и Истру.

Цар Карло увидео је да је под оваквим околностима једини излаз у томе да народима, који сами нису више хтели сарађивати на федерализацији, федерацију натури. Стога се 15. октобра састао крунски савет и закључио да се изда царски манифест, којим би се федерализам једним махом увео у живот. Али је баш југословенско питање правило тада несавладљиве тешкоће. Јер, ако се оно реши за целу Монархију, нестало би "интегритета" Угарске, а ако се тај интегритет у манифесту не заштити, угарски министар претседник Векерле, запретио је да ће Угарска сместа обуставити увоз животних намерница у Аустрију. Манифест од 16. октобра смео је дакле да прогласи цареву одлуку, да претвори Аустрију "у савез слободних народа", смео их је позвати, "да сарађују на овом великом делу преко Народних већа, која ће имати да заступају интересе народа међусобно, као и у саобраћају за мојом владом". Али, поклањајући уједињење свима, морао га је одмах ускратити баш Југословенима, за које је важила мађарска ограда да објављене реформе "ни на који начин неће дирати у целокупност земаља угарске круне". Успех манифеста био је због тога само тај да је њиме цар сам позивао на комадање своје царевине.

Царски манифест словеначка јавност једнодушно је одбила. Шуштершичев орган "Новице" писао је да га одбијају, јер је октроисан и у противности са мајском декларацијом, а не одговара ни старом словеначком захтеву за уједињење Словеније. Југословенски одбор у Лондону иступио је одлучно против, јер би Словенци, Хрвати и Срби опет били подељени између Аустрије и Угарске, чиме би било онемогућено уједињење са Србијом и Црном Гором.

Још 16. октобра угарски министар претседник Векерле прекинуо је угарску државноправну заједницу с Аустријом, проглашујући персоналну унију, али угарски интегритет није било више могуће спасти. Јер 18. октобра потврдио је Вилсон својим одговором на аустријску понуду о миру Чесима и Југословенима право да уреде држава по својој сопственој вољи, а према томе прогласили су се чешки Народни одбор и Народно вијеће у Загребу манифестима од 19. октобра јединим законитим представницима својих народа и у њихово су име раскинули сваку везу са Монархијом. Декларација Народног вијећа гласила је:

"Народно Вијеће Словенаца, Хрвата и Срба објављује из своје сједнице држане 17., 18. и 19. листопада 1918. народу Словенаца, Хрвата и Срба, да од овога часа, опуномоћено од свих народних странака и група, преузима у своје руке вођење народне политике. Од сада неће уопће у народним питањима никоја странка ни група ни парламентарна скупштина више водити никакве посебне политике, ни засебно ступати у преговоре с факторима изван народа, него ће у свим тим питањима бити у будуће једини претставник и одлучни чинилац Народно Вијеће.

Народно Вијеће, вођено великим идејама народнога самоодређења и демократије, које су већ и прије рата дошле до побједи у нас, а које су развојем рата дошле до побједи у међународној политици, поставља за рјешење народнога питања ове темељне захтјеве:

III) Према тому отклања Народно Вијеће основу рјешења народног питања, садржану у аустријском царском манифесту од 16 о. м. а исто тако и сваки други будући предлог, који би ишао за тим, да се наше народно питање ријешу дјеломично и да му се одузме његов међународни значај.

IV) Народно Вијеће држи, да ће једино остварењем ових захтјева и начела зајемчити трајни мир међу народима, удруженим у слободним државама, а тиме омогућити Савез Народа и опће разоружање.

V) Народно Вијеће изјављује, да ће се, према опћим начелима демократије, свим иним народним мањинама у држави Словенаца, Хрвата и Срба осигурати слободни развој, а сусједним државама у залеђу омогућити и осигурати трговачко-прометни прилаз на море, а да то не дира у нашу територијалну цјелокупност и државну сувереност.

Народно Вијеће позивље цјелокупни наш народ једне крви и језика, једне душе и срца, да се за оживотворење ових захтјева и начела заложи с оном оданошћу и самопрегором, које тражи ово судбоносно вријеме. Окупимо се дакле сви у једно велико несаломиво народно коло, којему је пред очима само велики идеал народног уједињења, слободе и независности, да се тим покажемо достојни великога времена у коме живимо и великих задаћа, које смо на себе преузели."

Прва политичка последица декларације Народног Вијећа у Словеначкој био је закључак крањског покрајинског одбора у седници од 22. октобра, да "1 Покрајински одбор поздравља проглас Народног вијећа у целости и 2. покрајински одбор не сматра се више компетентним вршити ма какве политичке послове, већ ће само објективно да води текућу администрацију."

Тиме у вези писао је др. Шуштершич у листу "Ресница" да треба у династичком питању наћи компромис са Хабсбурговцима. Ако би држава Словенаца, Хрвата и Срба ипак постала сасвим самостална, онда се изјашњава за републику. А у "Новицама" је расправљао о становишту наследних држава Аустро-Угарске у следећем смислу: Свака од тих држава, т. ј. Аустрија, Чехословачка, Југославија, Мађарска, Пољска, Румунија и Украјина, организују се као сасвим независне републике или монархије, а све заједно чине Подунавске Сједињене Државе са савезним саветом за заједничке ствари, којима припада и дипломација и привреда. Савез као такав нема војске, већ издржавају поједине државе толико војника, колико их је потребно за уздржавање унутарњег мира и поретка. Претседништво савезног савета припало би као наследно право хабсбуршкој династији.

Народно вијеће позвало је 23. октобра присталице свију политичких странака и група, да у свим градовима и селима организују Народне савете, који би водили бригу за јавну безбедност и извршивали одредбе Народног вијећа.

Док је тако Аустро-Угарске нестајало, држао се још увек њен фронт против Италије. Због тога је 24. октобра почела општа офанзива савезника. Италијани су нападали особито у

иностраних дела Андрашија, да признаје америчко становиште у погледу права Чехословака и Југословена и да је спремна отпочети преговоре о општем примирју и о сепаратном миру на тој основи. Уједно је Андраши упутио 29. октобра Италијанима посебну молбу за примирје. Тиме је Аустро Угарска Монархија капитулирала. Последица је била, да су Чехословаци и Југословени прогласили своју државну самосталност.

У Словеначкој је било то изведено 29. октобра уз неописиво одушевљење читавог народа.

Хрватски сабор једногласно је закључно у свечаној седници, да прекида државноправни однос између краљевине Хрватске, Славоније и Далмације са краљевином Угарском и царством Аустријом. Поништава се хрватско-угарска нагодба са свим допунама и ревизијама. Далмацију, Хрватску, Славонију и Реку проглашава за потпуно независну државу према Угарској и Аустрији и уједно ступа у суверену државу Словенаца, Хрвата и Срба на целој етнографској територији тога народа. О њеном државном облику и унутрашњем уређењу решаваће уставотворна скупштина квалификованом већином без икаквог мајоризирања. Уједно признаје хрватски сабор Народно вијеће као врховну власт.

Тиме је претседништво Народнога вијећа постало 29. октобра највиша извршна власт на територији бивших аустро-угарских Југословена. Два дана касније саопштило је оснивање нове државе америчкој, енглеској, француској, италијанској и српској влади, као и да држава Словенаца, Хрвата и Срба жели да се уједини са Србијом и Црном Гором у заједничку државу. Нова Држава СХС није у ратноме стању са антантним државама, већ напротив сматра ове државе као пријатељске, због чега од њих и очекује на међународном конгресу помоћ у погледу осигурања своје суверености.

Истога дана образована је у Љубљани прва народна влада за Словенију под претседништвом Јосипа Погачника. Ову владу сачињавало је поред претседника још шест чланова Словенске људске странке, пет чланова Југословенске демократска странке и један члан Југословенско социјално демократске странке. Претседник Јосип Погачник одмах је саопштио аустриском министру председнику Ламашау, да преузима владине послове у Крањској, Приморској и словеначким деловима Корушке и Штајерске. Истога дана донео је покрајински суд у Љубљани своју прву пресуду "у име закона".

Ова прва народна влада за Словенију морала се одмах у почетку борити са великим тешкоћама, а убрзо је могла остати и без поданика, јер су Немци на северу прогласили Дравску долину са Марибором за саставни део немачко Аустрије, а са југа неометано су продирали Италијани, у намери да заузму Словенију до Зиданог Моста.

У тој невољи скупио је мајор, каснији генерал Рудолф Мајстлер, у Марибору нешто војника и узео тамо власт 1. новембра у своје руке, а из Љубљане је српски потпуковник Степан Швабић, коме је слом Аустрије као аустриском заробљенику вратио слободу, упутио италијанском генералу у Логацу ноту. У њој је тврдио, иако је имао само шаку српских заробљеника под собом, да "су чете Краљевине Србије у споразуму са владом Народнога Вијећа Словенаца, Хрвата и Срба у Загребу у име Антанте преузеле сву власт у Љубљани", и запретио оружјем, ако се Италијани не зауставе на линији Река - разводница Саве и Соче.

једној пружи!) Тако су били ефектно спречени немири и пљачке.

Прва народна влада покушавала је и да организује војску за одбрану новостворене Словеније, у чему није успела. Скупила је само око 1000 добровољаца, који су под вођством генералштабног мајора Лаврича и поручника Малгаја у борбама са немачким Аустријанцима имали неколико лепих успеха, У тим борбама пало је и више жртава, међу њима поручник Малгај и Пунцер.

Народна влада је и одмах извршила организацију управе, што је такође било скопчано са тешкоћама, јер за време Аустрије био је велики део чиновничког кадра немачки, који је после ослобођења напустио своја места, и требало је та места попунити новим народним снагама. То је било извршено за неколико недеља и управни апарат почео је да функционише нормално и извршавао је наредбе Народне владе. У фебруару 1919. године Народна влада била је реорганизована у Покрајинску владу за Словенију.

Држава Словенаца, Хрвата и Срба морала је одмах после свога рођења дипломатски да се бори са Италијом, која је на основу Лондонскога пакта после слома Аустро-Угарске окупирала Горичку и Градишћанску, Трст, Истру са острвима, део Крањске и северну Далмацију са острвима. Лондонски пакт био је закључен између држава савезница и Италије уз цену да Италија ступи у редове Антанте и да се бори против Аустро-Угарске. Против њега се борио већ Југословенски одбор, али у тој борби није успео. Америка по Лондонском пакту није била везана, јер се у време његовог закључења још није борила, због чега га касније и није признала. Русија, која је била једна од потписница Лондонског пакта, после револуције у марту, односно у октобру 1917. године, већ није била чланица Антанте.

Италија је својом војском окупирала покрајине са чистим или већином словеначко-хрватског становништва, ма да је конгрес прогањаних народа у Риму, одржан од 8. до 10. априла 1918. године, закључио да се спорна територијална питања између Италије и Југославије реше на основи начела народности и самоодређења.

Одмах почетком новембра послало је Народно вијеће Вилсону протест због окупације, са молбом да помогне Држави Словенаца, Хрвата и Срба заједно са Србијом и Црном Гором у спровођењу уједињења целог народа. Уједно је замолило српску и савезничку војску да дође на југословенску територију у сврху заштите од аустро-угарске војске која се враћала са фронта. Народно вијеће протестовало је 8. новембра код италијанске владе због окупације, с образложењем да се независност државе Словенаца, Хрвата и Срба прогласила пре но што је било закључено примирје између Италије и аустроугарске врховне команде. Народно вијеће је нагласило, да се додуше не може силом одупрети италијанској окупацији, али одлучно приговара оваквом поступку на основи начела независности и самоодређења народа.

Истога дана министар претседник Никола Пашић у име српске владе признао је Народно вијеће у Загребу као закониту владу Словенаца, Хрвата и Срба у бившој Аустро-Угарској и замолио француску, енглеску, италијанску и америчку владу да учине исто, а Народно вијеће у Загребу замолио је српску владу за интервенцију против италијанске окупације крајева који су саставни делови Државе Словенаца, Хрвата и Срба.

српска влада и Народно вијеће у Загребу водиће своје послове до сазива конституанте. Даље је конференција закључила да претседник српске владе и претседник Народног вијећа у Загребу протестују заједно против италијанске окупације, као и то да и Црна Гора припада заједничкој држави Срба, Хрвата и Словенаца, због чега заједничко министарство има одмах да започне преговоре са законитим представницима Црне Горе. Овај женевски договор српска влада, која територији Словенаца, Хрвата и Срба из бивше Аустро-Угарске није хтела да призна државни карактер, није одобрила.

Унутрашње и спољне прилике Државе Словенаца, Хрвата и Срба биле су такве да је било потребно што пре извести уједињење са Србијом и Црном Гором. Народно вијеће званично није признала ниједна савезничка држава; Италија је окупирала југословенске крајеве без обзира на демаркациону линију; Немци и Мађари су угрожавали границе; мобилизација Народног вијећа није успела као што би требало; а у неким крајевима појавили су се чак и немири.

Далматинска влада, којој се придружила и босанско-херцеговачка, предложила је да се због одбране против Италије и због одржања унутрашњег реда и мира без одлагања изврши уједињење са Србијом и Црном Гором у државу Срба, Хрвата и Словенаца. Тиме у вези израдила је следећи нацрт: Конституанта одредиће државни облик и основне законе о имену, застави и престоници нове држава. До конституанте има законодавну власт Државно вијеће, а владарска права врши српски Престолонаследник регент Александар, који ће именовати парламентарну владу из редова чланова Државног вијећа. Седиште владе и Државног вијећа треба да буде Сарајево. Заједничку владу чиниће 11 министара и 5, односно 7 државних секретара, који ће бити посредници између државне владе и покрајинских влада у Београду, Загребу, Љубљани, Сарајеву и Сплиту, односно на Цетињу и у Новом Саду. Покрајинама на челу биће гувернери (у Загребу бан), које именује регент. Привремено остаје покрајинска управа неизмењена и стајаће под надзором државне владе. Државна влада вршиће сама спољне, војне, поморске и финансиске послове. - Овај нацрт изазвао је живу дискусију. У погледу будућег уређења државе бориле су се између себе трупе централиста и децентралиста, односно федералиста, монархиста и републиканаца.

У Словенији је вођство Југословенске демократске странке 13. новембра закључено да види политичку, културну и привредну будућност југословенског народа једино у потпуном јединству државе Срба, Хрвата и Словенаца са Централном владом. Устав треба да буде демократски, који ће омогућити држављанима слободу и социјалну праведност. Питање државног облика не сме да смета јединству државе. Недељу дана касније исто вођство примило је предлог далматинске владе као свој.

Словенска људска странка 21. новембра одбила је далматински предлог и изјаснила се за републику, за културну индивидуалност словеначког народа и за његово слободно одлучивање у погледу положаја у држави на основи потпуне једнакости. О томе закључку писао је др. Тавчар да је направљен прерано, јер је опстанак Југославије још у опасности. О републици и монархији моћи ће се расправљати поводом избора за конституанту. Словеначки културни радници (писци, уметници, лекари итд.) тражили су 23. новембра у "Словенском народу", да се уједињење са Србијом одмах изведе. У истом смислу изјаснили

потпуно уједињење са краљевином Србијом и Црном Гором и да се у томе правцу преговара са српском владом на основи крфске декларације и далматинског предлога. Словеначки и хрватски социјалисти као начелни републиканци тражили су, да се владарска власт повери до конституанте директорију тројице из Државног вијећа Срба, Хрвата и Словенаца, а вођа Хрватске сељачке странке Стјепан Радић тражио је савезну државу са три регента као највишим претставницима власти. Та три регента, по Радићу, треба да буду српски Престолонаследник, хрватски бан и претседник Народног савета за Словенију. Ови ће именовати савезну владу од три министра, и то за спољне послове, народну одбрану и прехрану. Све друге послове вршиће државне владе за Словенију, Хрватску и Славонију те Србију и Црну Гору, а поред њих покрајинске владе за Босну и Херцеговину, Далмацију и Војводину.

Изабран је био отсек од 7 чланова, међу којима је био за Словенце др. Изидор Цанкар. Тај отсек предложио је да се прогласи уједињене Државе Словенаца, Хрвата и Срба са Краљевином Србијом и Црном Гором у заједничку државу Срба, Хрвата и Словенаца. Изабран је одбор од 28 чланова, који је овлашћен да без одлагања изведе организацију заједничке државе у споразуму са владом Краљевине Србије и са заступницима свих српских и црногорских странака, по следећим упутствима:

Конституанта, која се мора сазвати најкасније шест месеци после закљученог мира, израдиће устав са двотрећинском већином. Устав ће прописати државни облик, унутарњу државну организацију и основна права држављана, државну заставу и престоницу. До конституанте извршује законодавну власт Државно вијеће, а владарску Краљ Србије, односно као Регент престолонаследник Александар, који ће положити заклетву Државном вијећу и именовати парламентарну владу. Државно вијеће извршиће изборе за конституанту на основу општег и једнаког права гласа. Државну владу чине министри и седам државних секретара за поједине покрајине. Државној влади придружују се спољни, војни, поморски, државно-финансиски и поштански послови; све остало остаје у подручју аутономних покрајинских влада, које раде према упутствима централне владе. Надзор над аутономним пословима врше покрајински сабори. Претседнике покрајинских влада (у Загребу бана) именује Краљ, односно Регент на предлог покрајинских сабора. Покрајинске владе примају новчана средства од државне владе у оквиру прорачуна дозвољеног од Државног вијећа. Сви досадашњи закони и наредбе, као и судска организација, остају непромењени.

Предлог седморице био је заједно са упутствима примљен у целини. Против предлога гласали су Хрвати Хрвој и Ст. Радић. Без ограничења од словеначких странака гласала је само Југословенска демократска странка.

25. новембра закључили су заступници Војводине уједињење са Краљевином Србијом, а 26. новембра закључила је исто то и велика народна скупштина у Подгорици, која је уједно збацила са престола краља Николу I Петровића Његоша и признала династију Карађорђевића. Од 27. до 29. одржана је у Загребу конференција католичког епископата, који је поздравио државно уједињење Срба, Хрвата и Словенаца. Изјавио је да жели са свим признатим конфесијама живети у хришћанској љубави, а нарочито са православном хијерархијом и православним народом, а у читавој држави треба да се увеле старословенска

Словенаца, којој ће владати краљ Петар, односно његов намесник Регент Александар. Уједно је др. Павелић говорио о кривицама Лондонског пакта и о италијанској окупацији. Регент Александар је на адресу одговорио да у име Краља Петра објављује уједињење Србије са покрајинама независне Државе Словенаца, Хрвата и Срба у заједничку Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Уједно је изразио наду да ће савезници, а и сама Италија, увидети оправданост нашег становишта у погледу Лондонског пакта, који је био потписан без знања Србије и који Србија никад није признавала.

Тиме је било уједињење извршено, а они ретки Словенци, који су свој рад упутили у правцу оваквог решења југословенског питања, доживели су победу југословенске мисли у облику Карађорђевог Југославије... Трећи дан после тога престало је Народно вијеће да функционише као врховна власт Државе Словенаца, Хрвата и Срба на територији бивше Аустро-Угарске. Двдесетог децембра именована је прва влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, која је била концентрациона. Претседник владе био је Стојан Протић, потпретседник др. Антон Корошец, а од Словенаца био је у њој и др. Алберт Крамер. 29. децембра одржана је последња седница српске Народне скупштине, која је ратификовала државноправни акт од 1. децембра. И коначно је 6. јануара изишао Регентов манифест народу Срба, Хрвата и Словенаца, са потписима свих министара. Њиме је било коначно прокламовано ослобођење и уједињење у слободној народној држави.

Претседник владе за Словенију није имао другог избора, јер у фебруару 1919. године претседник је у Земаљску (покрајинску) владу за Словенију. Састављена је била од по два заступника Словенске људске странке, Југословенске демократске странке и Југословенске социјално демократске странке. Претседник прве Земаљске владе за Словенију био је др. Јанко Брејц (СЛС).

Већ идућег месеца Земаљска влада за Словенију стајала је пред опасним конфликтом међународног карактера. Италијани, који нису могли да забораве акцију мајора Швабића, пријавили су Врховном војном савету у Паризу да је 12. фебруара 1919. године у Залогу код Љубљане нападнут воз са италијанским заробљеницима и избеглицама и да је тим поводом вређана и спаљена италијанска застава са краљевским грбом, као и да је била 20. фебруара прогнана из Љубљане италијанска мисија. Да би дала инцидентима печат међународног значаја, Италија је затворила границу према Југославији и тако онемогућила превоз животних намирница, које су биле послате преко Трста за Чехословачку Републику, Немачку Аустрију, а и за Југославију.

Озбиљност положаја сведочи нота коју је 8. марта 1919. године Клемансо послао председнику међусавезничке комисије за исхрану у Трсту, којом је саопштио закључак врховног војног савета од истог дана. Ова нота, која је због своје необичне оштрине изазвала пажњу а и критику у иностранству, гласила је:

1) Комисија четири генерала (америчког, енглеског, француског и италијанског) поћи ће без одлагања у Љубљану, да извиди догађаје од 12. и 20. фебруара у Залогу и Љубљани. После констатације чињеница биће учињени сви потребни кораци, како у погледу кажњавања криваца, тако и отштете и задовољења италијанској влади.

2) Комисија четири генерала после констатације чињеница изјавиће у име савезничких и пријатељских држава, да ће поновни такви инциденти имати за последицу међусавезничку војну окупацију крајева где би се овакви инциденти догодили, и то у смислу чл. IV примирја од 3. новембра 1918. године, без прејудица за енергичније одредбе, које би могла комисија сматрати за потребне. Молим Вас, да саопштите ове закључке покрајинским властима у Љубљани, са позивом да учине све могуће олакшице генералима којима је поверени задатак ове истраге. Чим комисија буде постављена и љубљанске власти о томе обавештене, италијанска влада дозволиће прелаз возова са животним намирницама преко Љубљане, у колико би то сматрала за потребно."

Влада у Београду о овој ноти није била обавештена из Париза, већ је за њу сазнала тек од претседништва Земаљске владе за Словенију. Одмах је отпратила у Љубљану два виша чиновника министарства иностраних дела, да се на месту информишу о стању ствари, али "спор" је у то време већ био ликвидираан.

Комисија генерала под претседништвом италијанског генерала Сегреја већ је извидела инцидент у Залогу без сарадње југословенских власти. После саслушавања, сведока, које је звала по својој вољи, утврдила је да инцидента у Залогу уопште није било. А у погледу љубљанског инцидента утврдила је, да је командант Дравске дивизије генерал Крста Смиљанић отстранио из Љубљане италијанску војну мисију, која је боравила у Љубљани без

Равнихар, а у име Југословенске социјално демократске странке Албин Препелух и Рудолф Голоух, била је 5. јуна 1919. године примљена код Вилсона. Тражила је да се словеначки део Корушке присаједини Југославији без плебисцита, јер би могао плебисцит због хиљадугодишњег ропства слабо испасти за Југославију, а у крајевима који су окупирани од италијанске војске нека буде плебисцит, јер ће због националне свести становништва тих крајева сигурно добро испасти. Вилсон је саслушао предлоге делегације и обећао своју помоћ, али сав труд делегације био је безуспешан. У Корушкој је дошло ипак до плебисцита, о коме ће бити опширније говора мало касније, а у Горичкој и Истри плебисцит није био дозвољен.

Међутим је у августу 1919. године дошло до кризе у концентрационој влади Стојана Протића, коју је заменила демократско-социјалистичка влада Љубе Давидовића. Ово је имало за последицу да је отступила и Земаљска влада за Словенију, која се касније конституисала под претседништвом др. Грегора Жерјава, а 20. фебруара 1920. године поново постаје претседник Земаљске владе др. Јанко Брејц. За његовог другог претседниковања дошло је у Словенији до железничарског генералног штрајка. Железничарима су се придружили и рудари из трбовљанских ревира и Велења. Пошто је Земаљска влада против штрајкача веома оштро поступила, дошло је крајем априла на Залошкој цести до крвавих демонстрација, код којих је погинуло 13 особа, а преко 30 било је теже или лакше рањено. Три дана после тога штрајк је сломљен.

Чим су се прилике у Словенији средиле, дошао је у посету словеначким крајевима Регент Александар. У времену од 26. до 29. јуна 1920. године посетио је Љубљану, Блед, Тржич, Крањ, Цеље и Марибор. У свим местима био је од становништва одушевљено примљен, а нарочито величанствен дочек спремила му је Љубљана. После ове прве посете долазио је у Љубљану више пута, нарочито на соколске свечаности, а на Бледу је од тога времена боравио свако лето по неколико месеци.

Посебно поглавље политичке историје Словенаца после Уједињења чини проблем Корушке, који треба опширније да се обради.

После несрећних борби у Корушкој, које сам већ укратко споменуо, почеле су се интересовати за ослобођење Корушке и централна влада у Београду и централне војне власти.

Зато што Аустријанци никако нису хтели да дође до праведног споразума у погледу југословенске границе у Корушкој, решила се југословенска влада за војну акцију. У времену од 17. до 27. маја 1919. године извршене су припреме за офанзиву. На шестонедељну вежбу били су позвати војни обвезници рођени у годинама 1890. до 1894. Ма да су се скоро сви одазвали позиву, ипак је требало много труда и напора да се у одређеном кратком времену војска добро организује. Команду словеначких пукова код Словењграца предузео је генералштабни мајор Љубомир Марић, а већ 28. маја почела је офанзива.

Командант свих операција био је дивизиски генерал Крста Смиљанић, а његов начелник штаба генералштабни потпуковник Милутин Неђић. Основано је пет одреда и то:

3) Језерски одред, под командом пуковника Миленковића, имао је седам батаљона (први батаљон првог пука, седми и осми пук), један ескадрон коњице и осам батерија. Наступао је у правцу Језерско-Железна Калња-Целовац.

4) Љубељски одред био је састављен од једног батаљона љубљанског пука, одељења добровољаца и две батерије. Командант одреда, који је наступао у правцу Љубељ-Боровље-Целовац, био је артилериски потпуковник Сава Трипковић.

5) Јесенички одред, који је располагао са приближно 200 пушака и два топа, остао је у резерви у Подрожици.

Као дивизиска резерва остао је један батаљон првог пука у Љубљани, један батаљон петог пука и пола батаљона 26. пука у Словењграцу, свега дакле два и по батаљона,

Штајерској пограничној команди командовао је потпуковник Узорицац, који је имао да води одбрану на Мури од Шпиља (Шпилфелд) до Радгоне са 36 пуком, једним ескадроном коњице и две батерије. Према томе је било за корушку офанзиву на располагању 22 батаљона, 4 ескадрона и 20 батерија приближно 10.200 пушака, 270 митраљеза и 80 топова.

Већ 28. маја југословенске чете заузеле су Дравоград и Подрожицу, а између Подрожице и Језерског прешле су Караванке. Идућег дана био је простор између Дравограда и јужно од Плиберка у југословенским рукама, а 30. маја пали су Лабуд и Боровље, 2. јуна Шент Павел и 3. јуна Великовац. 6. јуна стајале су југословенске чете код Мостића, Шмихела, западно од Целовца и на Госпосветском Пољу. Сам град Целовац заузео је с југа језерски одред, а од севера љубљански пук. На овом походу водили су своје пукове пуковник Рактељ (словенски планински пук), потпуковник Шкабар (мариборски пук), потпуковник Дерени (љубљански пук) и пуковник Кох (цељски пук).

Аустрија је 4. јуна молила за примирје. У Крању су почели преговори, утврђена је демаркациона линија и непријатељства су била обустављена. Али већ навече истога дана Аустријанци нису хтели више признавати потписани уговор и тако је почела у Целовцу "радити" међусавезничка комисија, у којој је преовладао утицај Италије, која је била пријатељски наклоњена Аустрији. Ова комисија утврдила је демаркациону линију, која је постојала све до плебисцита у октобру 1920. година. Повучена је од Башког Језера на Врбу - преко средине Врпског Језера - јужно од Целовца до Крке, западно од Шмихела на Ђекше и Свети Ленарт, источно од Гребина и северно од Лабуда до штајерске границе.

Југословенске чете још нису сасвим заузеле Целовац, када им се на крилу појавили одреди италијанске војске, и то цели 22. корпус са једном бригадом у Фелдкирхену, другом у Шент Виду и трећом у Трбижу, заједно дакле шест пукова или 18 батаљона са припадајућом артилеријом Ова војничка снага пружила је нашим четам и тако помогла захтеве непријатељски расположених корушких Немаца.

Овом успешном офанзивом биле су борбе у Корушкој завршене. Офанзива је трајала само

територија била је подељена у зону А и зону Б. У зони А била је словеначка управа, у зони Б немачка. Граница између једне и друге зоне била је већ споменута демаркациона линија. У зони А била су два среза: Великовац и Боровље и у њима су постављени словеначки срески начелници. Управа је била добра, исто тако администрација. Градили су се чак и нови путеви и преко Драве код Великовца. Земаљска влада за Словенију саградила је мост. Порези се нису убирали и југословенски новац вредио је много више него новац у зони Б. И све би добро ишло, да нису Немци успели да се уклони демаркациона линија, после чега су немачки агитатори преплавили зону А, а и успевали, јер је у томе народ видео пораз Југославије. Плебисцитна међународна комисија била је видно на страни Немаца и кад је 10. октобра 1920. године извршен плебисцит, словеначка Корушка припала је Аустрији. За Југославију је гласало 15.278 гласача или 41%, а за Аустрију 22. 025 или 59%.

О узроцима овог пораза још увек је прерано говорити. Истину о томе утврдиће објективна историска наука. Свакако треба нагласити, да је немачкој победи поред слабе националне свести корушких Словенаца највише допринела међународна комисија, која је била пристрасна те је у сваком погледу ишла Немцима на руку. Но, било је кривице и до нас самих, а нарочито до наивне Земаљске владе у Љубљани.

Скоро после несрећног корушког плебисцита пао је као претседник Земаљске владе др. Јанко Брејц и на његово место дошао др. Леонид Питамиц (неутралац), а њега је у фебруару 1921. године заменио др. Вилко Балтић (ЈДС). Доношењем Видовданског устава Земаљска влада за Словенију укинута је и до увођења у уставу предвиђених области основана је Покрајинска управа за Словенију, а за првог покрајинског заменика постављен је у августу 1921. године Иван Хрибар.

као што се види и у ранијим поглављима, у словенској постојале су пре светскога рата само три странке, и то клерикална Словенска људска странка, либерална Народно-напредна странка, или касније Југословенска демократска странка, и социјалистичка Југославенско социјално демократска странка. После ослобођења тај број године 1920. нарастао је на седам, године 1923. на једанаест, две године касније на четрнаест, а 1927. године спао је на девет, односно седам. Узроци толиком броју политичких странака разни су. У највише случајева узрок је у томе, што су се партиске страсти после ослобођења сувише брзо распалиле и незадовољне народне масе тражиле су побољшавање политичких прилика у новим партијама. Често су нове партије биле лична предузећа амбициозних људи, а највише је великом броју политичких странака допринео распад социјалистичког покрета у многе мале фракције које су на разним изборима самостално наступале.

У овоме поглављу обрадићу само програме главних политичких странака, како се они јављају поводом избора у манифестима, на зборовима и у изјавама њихових првака. Код тога долазе у обзир избори за конституанту од 28. новембра 1920. године, за Народну скупштину од 18. марта 1923. године, од 8. фебруара 1925. године и од 11. септембра 1927. године, као и избори у обласне скупштине од 23. јануара 1927. године. Општинске изборе споменућу само укратко, јер се код њих страначки програми због локалних интереса не истичу толико као код других избора.

Највећа словеначка странка била је већ пре рата Словенска људска странка, чији је шеф после смрти др. Крека постао др. Антон Корошец. После ослобођења сарађивала је у Протићевој концентрационој влади од 20. децембра 1918. године, али је испала из Давидовићеве коалиционе владе од 16. августа 1919. године. Чим је фебруара 1920. године основана коалициона влада радикала и Хрватског блока под претседништвом Стојана Протића, странка опет сарађује у тој влади, као а у наследној Веснићевој коалиционој влади од 17. маја, која је била проширена и на демократе. Али у Пашићеву коалициону владу демократа, и радикала од 1. јануара 1921. године није ушла и остала је у опозицији све до године 1924.

У изборној борби за конституанту године 1920. Словенска људска странка још се изјављује за народно и државно јединство. Одбија федерализам, сепаратизам и класну борбу, али тражи управне покрајине, које чине културну и привредну заједницу. У осталим тачкама програм је доста нејасан и виде се да се странка у новим приликама тешко сналази. На изборима 28. новембра добила је само 14 народних посланика и тако изгубила предратну апсолутну већину.

Али чим се СЛС снашла у опозицији, израдила је нов програм, у коме није више осуђивала сепаратизам. Захтевала је политичку и привредну аутономију Словеније и утицај родитеља и католичких верских друштава на етнички узгој. На изборима за Народну скупштину године 1923. већ оштро истиче захтев за аутономију, наглашујући самосталност словеначког народа. У томе правцу тражи и ревизију Видовданског устава. Због појачане агитације, код које је нарочито оштро сарађивало свештенство, и то чак у цркви, странка је добила 21 мандат. После избора везује се у циљу задобијања аутономије са босанским муслиманима и Давидовићевим демократима у опозициони блок. Пошто су ускоро после тога дошли у Београд и Радичевић, настала је и Скупштина нове већине, којој је Давидовић 27. јула 1924

мандат.

Потпуна капитулација Стјепана Радића 27. марта 1925. године довела је до Пашићеве коалиционе владе радикала и радићеваца. СЛС је почела разговоре са Узуновићем у сврху оснивања новог опозиционог блока, али преговори нису успели, јер је СЛС сувише чврсто стајала на становишту аутономије, а и од својих клерикалних начела није хтела да попусти. Спровођење у уставу предвиђених обласних самоуправа проузроковала је обласне изборе у јануару 1927. године. СЛС искоришћује у агатацији наступајућу привредну кризу и развија опширан привредни и социјални програм. Резултат је био да је добила у обе словеначке области, љубљанској и мариборској, 80 обласних посланика.

1. фебруара 1927. године ступила је са три министра у Узуновићеву коалициону владу, која је пала већ 17. априла. Због спорова у радикалној странци показала се потреба нових избора, пред које је СЛС са радикалском фракцијом Веље Вукићевића закључила такозвани бледски пакт. На изборима 11. септембра добила је стари број мандата (20) и ускоро после тога ступила у Вукићевићеву владу, у којој је остала и после реконструкције од 23. фебруара 1928. године, заједно са радикалима, демократима и муслиманима. После атентата у Народној скупштини од 20. јуна, постао је шеф Словенске људске странке др. Антон Корошец 27. јула претседник министарског савета и на том положају остао све до укидања Видовданског устава 6. јануара 1929. године.

Најјачи партнер Словенској људској странци била је од свију словеначких странака Југословенска демократска странка, којој су били у почетку на челу др. Тавчар, др. Равнихар и др. Трилер, који су претстављали старију групу, а од млађих већ су се истицали др. Грегор Жерјав и др. Алберт Крамер. Њој је припадала у главном интелегенција, због чега је своје главне снаге црпела из градова и трговишта. Одмах после ослобођења била је чланица прве концентрационе владе Стојана Протића. Била је заступана у Давидовићевој влади године 1919. и касније у Веснићевој коалиционој влади године 1920.

Већ у изборној борби за конституанту изашла је с програмом, у коме се изјаснила за државно јединство и против аутономије, коју је сматрала за душевну и привредну смрт Словенаца. Словенци морају бити за Југославију безусловно. 20. новембра 1920. године добила је три мандата и 1. јануара 1921. године ступила у Пашићеву владу, у којој је остала и после реконструкције од 26. марта, када су ступили у њу и претставници муслимана и Самосталне кметске (сељачке) странке.

Југословенска демократска странка сарађивала је на доношењу Видовданског устава и њезини словеначки посланици поред посланика Самосталне кметске странке једини су од Словенаца гласали за устав. 10. септембра 1922. године у Загребу одржан је конгрес јавних радника против слабе управе, који је био индиректно наперен и против Видовданског устава. На овом конгресу сарађивао је и претседник ЈДС Љуба Давидовић, што је проузроковало каснији расцеп странке и оснивање Самосталне демократске странке.

ЈДС није сарађивала у радикалним владама Николе Пашића од 16. децембра 1922. године и 2. маја 1923. године. У прогласу за изборе исте године сматра за своју националну мисију да

елементе у Словенији.

Са новооснованом СДС Пашић је крајем марта основао коалициону владу, која је била после кратке епизоде Давидовићеве владе опозиционог блока обновљена 6. новембра под именом владе Народног блока, или владе Пашић-Прибићевић. На изборима 1925. године Народни блок изашао је као целина. Његова главна гесла у изборној борби била су: консолидација и концентрација државе; јединство Југославије, у којој је Словенија леп цвет, али тај цвет не сме да диже своју главу више од других, а и не сме да буде слабији од осталих цветова; привредно уједињење и привреду којој треба мира, а не борби за ревизију устава. Народни блок је осуђивао бесплодне партиске препире, класне и сталешке борбе и позивао је народ на реални политички пут. Тим поводом је странка већ порасла и добила два мандата. Расла је даље, мада је после доласка Пашић-Радићеве владе 18. јула 1925. године остала све до распуста 6. јануара 1929. године у опозицији.

На обласне изборе године 1927. изашла је СДС у Словенији са остацима Народно социјалистичке странке као Напредни и народни блок. Постигла је десет мандата у љубљанској и мариборској области. А на изборима за Народну скупштину године 1927. добила је већ четири народна посланика. У прогласу за ове изборе изражава словеначка СДС жељу да престану племенске и верске борбе и да дођу на дневни ред крупна финансиска и привредна питања. Објављује борбу постојећем режиму због његовог племенског и покрајинског карактера, јер СДС није племенска ни верска странка, већ странка југословенског народног и државног јединства.

Споменуте две странке: Словенска људска странка и демократска странка имају свој корен још у прератним словеначким политичким странкама. Нова словеначка политичка странка после рата је самостална кметска странка (СКС), која се развила из либералних сеоских елемената, који су пре рата припадали Народно-напредној странци. Оснивајућа скупштина ове странке одржана је 1. јуна 1919. године и на њој је било постављено као гесло новог политичког покрета: Сељаче, помози сам себи! Као свој циљ нова странка поставила је следеће: уједињење сељака, преуређење школа у сељачком смислу, побољшање прометних веза, унутарње уједињење. Пред изборе за конституанту СКС је позвала СЛС и ЈДС да поделе са њом мандате у размеру 80:20, јер сељак треба да заступа сељака. Позив је остао, разумљиво, без одзива. У изборној борби се СКС декларише као строго класна странка. Отклања диктат индустриског радништва и комунизам. Тражи осигурање сељака и пољопривредних радника, сељачки устав, земљорадничку комору, праведно уређење и спровођење аграрне реформе итд. Земљу треба да добију само они који је сами обрађују, јер земља је Божја и сељакова. Начелно је СКС за аутономију Словеније, у колико то не би било на штету државне заједнице. Веру странка поштује, али тражи да се не искоришћује у политичке сврхе. На изборима је добила осам посланика, а шеф странке Иван Пуцел 26. марта 1921. године ступио је у Пашићеву коалициону владу радикала, демократа и муслимана, која је остала до образовања чисто радикалне владе Пашића од 6. децембра 1922. године.

Али ускоро је странка почела опадати, и на изборима за Народну скупштину године 1923. добила само један мандат. У самој странци појавиле су се несугласице и крајем 1924 године

скупштину исте године, али је и овога пута резултат само један народни посланик.

Овде треба још споменути СКС сродан Радићев покрет, у колико се појављивао самостално међу Словенцима. Радићев првобитни републикански, човечански и сељачки програм опште је познат, зато се нећу упуштати у његову анализу. У Словенији појављује се први пут под именом Словеначке кметске (сељачке) републиканске странке године 1923, а под вођством Албина Препелуха. На изборима постиже два мандата.

Истовремено излази и Словенска републиканска странка, коју је основао др. Антон Новачан, али без већег успеха. Ма да је 23. децембра 1924. године против Хрватске републиканске сељачке странке донета Обзнана, на изборима године 1925. у Словенији изашла је заједно са Словеначком републиканском странком и добила три мандата. Али већ 27. марта долази Радићева капитулација. Хрватска републиканска сељачка странка одриче се републиканства и мења своје име у Хрватску сељачку странку. Ова иступа из Блока народног споразума и народне демократије и 18. јуна ступа у Пашићеву владу. У влади остаје и за време Узуновићевих кабинета, све до 1. фебруара 1927. године. Од ове године, како сам већ споменуо, ради у Словенији заједно са СКС. Успеси Радићевог покрета у Словенији постигнути су углавном у словеначким крајевима који се граниче са Хрватском.

Слично као Радићева странка у Словенији није могла пустити дубљег корена ни Народна радикална странка, коју је у Словенији основао др. Нико Жупанич. Њој су пришли и И. Хрибар, др. Л. Ленард и др. Сајовиц са неколико демократских дисидената, али странка није могла да успе. Чак су неко време постојале две Народне радикалне странке у Словенији, које су се између себе гложиле. На изборима НРС излазила је у коалицији са другим странкама. највише са СДС. Њен оснивач у Словенији, др. Нико Жупанич, био је у радикалној влади Николе Пашића од 16. децембра 1922. године министар без портфеља.

Друга словеначка послератна странка је Народно социјалистичка странка, која је била основана 1919. године по чешком узору. Мисао за њу појавила се већ за време рата, нарочито у Трсту. Њене присталице реконструисале су се највише из малограђанских редова: нижих чиновника, малих занатлија и једног дела радништва. Као вође ове странке истакли су се др. Рибарж, И. Держић и А. Бранднер. Њен програм, објављен за изборе године 1920, просто је узет из програма чешких народних социјалиста. Наступа против диктатуре великог капитала и милитаризма. Избори треба да се врше за политичку и социјалну једнакоправност, уједињење свих Словенаца у Југославији, за најширу самоуправу покрајина и за државно јединство Југославије. Најважнија индустријска предузећа, као и рудници и велики поседи, треба да се социјализују. НСС одбија комунисте, а и државне социјалисте, јер жели да дође до социјализма еволутивним путем. Траже осмочасовно радно време, плаћена радничка отсуства, социјално осигурање, радничку комору, решење инвалидског питања и аграрну реформу. Постигла је два мандата. У почетку имала је НСС веома добре изгледе, али разне тактичне и начелне недоследности сметале су њеном развоју и проузроковале њезин пад.

Године 1923. на изборима за Народну скупштину остала је без мандата. Године 1925. везала се са остацима Давидовићеве ЈДС у Словенији (др. В. Равнихар) у блок Народног споразума или Народну заједницу, која није постигла количник. Годину дана касније фузионишу се

против културне борбе и искоришћавања цркве у политичке циљеве од стране политичког клерикализма. Странка је за државно јединство са самоуправом у свим стварима које нису у вези са државном целином. Ревизије устава нема у програму, јер сматра решење ситних народних потреба за важнији посао. Оштро наступа против СЛС, али је одзив за ову странку минималан и после избора за Народну скупштину год. 1923. није се више најављивала. Добила је свега у целој Словенији 879 гласова.

Трећа предратна словеначка странка била је Југословенска социјално демократска странка (ЈСДС), која је на основу хајнфелдског програма организовала индустриско радништво. У почетку водио ју је Етбин Кристан, а после његовог одласка у Америку постао је њен шеф Антон Кристан. Овај је сарађивао у демократској Давидовићевој влади од 13. августа 1919. године до 19. фебруара 1920. године. За изборе у коинституанту развила је ЈСДС живу агитацију са радикалним привредним социјалним и антимилитаристичким програмом, који је проширила и на сељаке. У широким масама ЈСДС наишла је на прилично јак одзив. Иступала је против аутократије за народну сувереност, а и против екстремних покрета (комуниста), који само помажу реакцију. Тражи национализацију индустрије као први степен до социјализације. Страни капитал треба контролисати и радништво се мора организовати за републику. Тражи слободу политичког, културног и социјалног покрета у облику народне републике, аутономију општина и других саставних делова држава. Без ограничења признаје државно јединство а отклања сепаратистичке тенденције. Даље тражи активну социјалну политику, аграрну реформу, реформу школе без утицаја капитализма, цркве и милитаризма, као и социјализацију велике индустрије, рудника, банака и великих поседа. На основу тога програма ЈСДС постигла је леп број гласова и шест посланика, а на општинским изборима године 1921. чак 8% свих општинских одборника у Словенији.

Упркос лепих успеха, ЈСДС је због унутарњих несугласица ускоро почела пропадати и од распада није могао да је спасе ни Етбин Кристан, који се вратио из Америке. Највеће незадовољство било је против Антона Колстана, коме су радикали или социјалисти пребацивали малограђанску политику и малограђанске манире, који су у супротности са политиком коју би требало да води као шеф пролетерске странке. Тим радикалним социјалистима припадао је највиши део ЈСДС и они су убрзо пришли комунистима. Што је још остало, организовао је Звонимир Бернот у Социјалистичку странку Југославије (ССЈ), која се прогласила за наследницу ЈСДС. Или су ускоро постале и друге социјалистичке групе, тако да је веома тешко снаћи се међу њима. Због тога ћу да споменем само главне.

На изборима за обласне скупштине године 1927. појавила се Социјално кметско-делавска звезда (Социјални сељачко-раднички савез). Наступа против "социјалпатриста" и комуниста, а добила је четири обласна посланика. На изборе за Народну скупштину 1927. излази Делавско кметски републикански блок (Радничко-сељачки републикански блок), али је остао без мандата.

Између бивше ЈСДС и нове ССЈ, која је поставила свој програм на збору удружених социјалистичких фракција године 1921. у Београду, није постојала начелни разлика. Социјалистичка странка Југославије тражила је промену друштвеног поретка, а и олакшање последица капиталистичког система. Актуелни захтеви ССЈ су: јединство државе, једно

Преостаје још Комунистичка странка Југославије, која је у Словенији настала из опозиције против малограђанске политике Антона Кристана у ЈСДС. Специфично комунистичке идеје донели су у странку интелегенти и они, који су се вратили у домовину из руског заробљеништва. Главне вође били су др. М. Лемеж, Л. Клеменчич и В. Фабијанчич. Организација странке била је спроведена тек после конгреса у Вуковару, који је одржан месеца јуна 1920. године. На изборима добија пет посланика, што значи, да је социјалним демократима одузела велики део индустриског пролетаријата, а живом пропагандом приличан број малих сељака. На општинским изборима године 1921. добила је 2% свих општинских одборника у Словенији.

После атентата комунисте Стејића на регента Александра 29. јуна 1921. године и убиства министра унутрашњих дела Драшковића 2. јула исте године у Делницама од стране комунисте Алиагића, били су 1. августа поништени сви комунистички мандати, а наредног дана примљен Закон о заштити државе. Већина комунистичких организација одмах после тога распала се и до самосталног политичког наступа није више дошло. У комунистичкој партији организовани радници почели су помагати друге партије.

Тако је из социјалистичких фракција др. Перића у Љубљани, Р. Голоуха у Марибору и остатака некадашњих комуниста основана 1. августа 1923. године Социјалистичка странка делавног људства (Социјалистичка странка раднога народа), чији је циљ био промена друштвеног поретка путем класне борбе. Радни програм нове социјалистичке странке тражи самоуправу у држави, покрајини и општини, даље федерацију балканских народа, одвајање цркве од државе и социјалне реформе, као осмочасовно радно време, радничко осигурање, заштиту малолетних и женских радника, радничке савете у радионицама, аграрну реформу без отштете, национализацију великог поседа и водних задруга, а и конфискацију великих шумских комплекса. Манифест ССДЛ тражио је радничко-сељачку републиканску владу, укидање закона против слободе и женску једнакост. Мандата на изборима није добила и тај покушај уједињења социјалистичких фракција био је последњи.

Код свих избора апстиненција је била веома велика, и расла је из године у годину. Узрок томе су сувише чести избори, а и због демагогије многих странака народ је више волео да остане код куће, нарочито кад је увидео да његова воља не долази до изражаја код владиних и управних промена.

Изборна статистика даје о снази словеначких политичких партија следећу слику: На изборима за конституанту године 1920. добила је Словенска људска странка 14 мандата, Југословенска демократска странка 3, Народно социјалистичка 2, Самостална кметска странка 8, Југословенска социјално демократска странка 6 и Комунистичка странка Југославије 5 мандата. На изборима за Народну скупштину године 1923. добијају клерикалци 20 посланика, демократи 1, кметијанци 1, Словеначка сељачка републиканска странка 2 и Немци 1. Године 1925: клерикалци 20, демократи 2, "кметијанци" 1, словеначки републиканци 3, а године 1927. клерикалци опет 20, демократи 4, "кметијаци" 1 и социјалисти 1.

Постојале су две самоуправе у Словенији, и то у Марибору и у Љубљани. Претседник

ма да су мале партије ишчезле. Тајно су опет постојале предратне политичке групе: клерикалци, напредњаци или југословенски националисти и социјалисти. Клерикалци су задржали своју странку и путем свог шефа др. Антона Корошца сарађивали су у шестојануарској влади. Група југословенских националиста, која је настала из бивше Самосталне демократске странке у Словенији, Самосталне кметске странке, остатака народних социјалиста и једнога дела словеначких радикала била је према тој влади у опозицији., као и социјалисти, који су се повукли у радничке синдикате и тамо продужили свој политички рад.

Укидањем обласних самоуправа и увођењем бановина постављен је за првог бана Дравске бановине инж. Душан Сернец. После реконструкције Живковићевог кабинета почетком године 1930. испада из владе др. Корошец и место њега улазе у владу др. Алберт Крамер и Иван Пуцел из групе југословенских националиста, а ускоро после тога смењен је и бан. За новог бана постављен је др. Драго Марушич. Чим су се клерикалци нашли ван владе, прешли су у најоштрију опозицију и почели пропагирати федерализацију државе. У томе правцу израдили су и програм, који је познат под именом "словеначке пунктације". Овај њихов рад имао је за последицу интернацију др. Корошца и неколико њених политичких пријатеља.

Др. Крамер и Пуцел сарађивали су на Живковићевим изборима године 1931, а клерикалци су апстинирали. Остали су у Маринковићевој и Сршкићевој влади и активно учествовали у организовању нове странке Југословенске радикалне сељачке демократије, која се касније претворила у Југословенску националну странку. Године 1934. др. Крамер испао је из Узуновићеве владе, а на његово место дошао је др. Новак. У каснију Јевтићеву владу ступио је др. Драго Марушич, кога је као бана заменио др. Динко Пуц.

За то време у целој Словенији спроведена је организација Југословенске националне странке. Паралелно с њом развијао се такозвани бојевнички покрет, који је у почетку успевао помоћу клерикалаца. Неки су покушавали да организују и Хођерину Југословенску народну странку, али у томе нису успели. На сенаторским изборима године 1935. поставили су поред листе Југословенске националне странке своју листу и клерикалци, али су остали у мањини.

На Јевтићевим петوماјским изборима године 1935. словеначки део Југословенске националне странке официјелно није сарађивао. Само је због посебних прилика у Словенији странка дозволила неким својим члановима да се у појединим срезевима кандидују. Изборе је спровела група др. Марушича. Клерикалци су и овога пута апстинирали. Али поред Јевтићеве листе била је и Љотићева и Мачекова. Последња је победила у срезу Шмарје при Јелшах, а добила је и посланика у горњограјском срезу по изборном рачуну.

Доласком др. Милана Стојадиновића на власт клерикалци су напустили опозицију и ступили са два министра у владу (др. Корошец и др. Крек). Оснивањем Југословенске радикалне заједнице ова странка организована је и у Словенији, а за основу јој служе бивше организације Словенске људске странке. За бана Дравске бановине постављен је др. Марко Натлачен. Ова странка спровела је и изборе од 11. децембра 1938. године.

Југословенска национална странка остала је све од 1935. године до данас у опозицији.

своје кандидате на опозиционој листи др. Владимира Мачека. Ма да није била у могућности да искаже своју праву снагу, ипак се показала као озбиљан партнер ЈРЗ.

Политички живот оних делова словеначког народа који су после нашег уједињења остали ван граница југословенске државе. То су корушки Словенци, који су после плебисцита од 10. октобра 1920. године припали бившој немачкој Аустрији, данашњој Немачкој, и Словенци из једног дела Крањске, Горичке, Трста и Истре, који су рапалским уговором од 12. новембра 1920. године дефинитивно припали под италијанску власт. И једни и други живе животом народне мањине, посебним политичким и културним животом, зависним од политичког и културног живота већинског народа, који управља државом у коју их је судбина бацила. Зато је потребно, да обрадим корушке Словенце, као и Словенце у Јулијској Крајини у Италији у посебним поглављима.

Ускоро после плебисцита почели су корушки Словенци размишљати о својој политичкој организацији и године 1921. основали су у Целовцу "Политично ин господарско друштво за Словенце на Корошкем" (Политичко и привредно друштво за Словенце у Корушкој), које је преузело бригу за интересе словеначког народа у Аустрији. Вођство друштва основало је исте године свој недељни лист "Корошки Словенец", који се још данас штампа у Бечу, јер у Целовцу није могао наћи штампара. Приближно у исто време поново почињу са радом словеначка просветна друштва, као и штедне и кредитне задруге.

Поводом избора у корушки земаљски сабор године 1921. Словенци излазе са Корушком словеначком странком, којој је због изборне пропаганде немачких либералних странака припадао само мали број Словенаца. Имала је углавном католички значај, ма да је међу водећим личностима био дуго времена национално либерални лекар др. Петек. Најбољу слику рада Словеначке корушке странке даје статистика избора у корушки покрајински сабор. На изборима године 1921. КСС добила је 9863 гласа. Изабрани су били жупник (парох) В. Пољанец и председник Ф. Крангер. Године 1923. изабрани су лекар др. Ф. Петек и жупник В. Пољанец са 9868 гласова, године 1927. др. Петек и жупник Ј. Старц са 9578 гласова, а 1930. године иста двојица са 9205 гласова. У државном савезном парламенту у Бечу Словенци нису били заступљени. Године 1930. гласали су за кандидате немачке хришћанско-социјалне листе.

После проглашења Аустрије за корпоративну државу, Словенци су изгубили сва политичка права. Своје изабране посланике нису више имали. Влада је из њихових редова поставила у покрајински сабор два посланика које је сама изабрала. Слично је поставила све претседнике општина и општинске одборнике. Словеначких чиновника већ од плебисцита није било ни у једноме уреду.

Једина призната политичка организација била је Домовинска фронта (Heimatbund). Словенци су ушли у њу у нади да ће преко ње постићи да се задовоље бар њихове минималне жеље. Али Хајматбунд је убрзо постао инструмент германизације, и Словенци су били потиснути на страну. Под маском Хајматбунда постављени су у словеначке општине немачки претседници и немачки општински одборници, а под маском Патриотског сељачког савеза истиснути су Словенци из јединих важних сталешких корпорација, како у сеоским тако и у среским и покрајинским корпорацијама. Хајматбунд је добијао знатну помоћ од покрајинске владе. Кроз његове руке ишле су све ствари у погледу Словенаца.

католичка држава. Црква је у Корушкој временом постала најопаснији инструмент германизације словеначког народа. Пре рата, а и још пре плебисцита, биле су све парохије у Корушкој, у којима живе Словенци, управљане од словеначких и делимично од чешких свештеника. Крчки бискупи бринули су се за свештенички нараштај и када нису имали довољан број домаћих словеначких богослова, позивали су у Целовац Словенце из Штајерске и Крањске, а и из других словенских покрајина. Често се чак догађало да су словеначке свештенике због недостатка словеначких парохија постављали у немачке парохије, или им давали капеланска или катихетска места у Целовцу и Бељаку. Доласком бискупа др. Хефтера, који је родом Немац из Баварске, ова се слика сасвим променила. Овај бискуп почео је наместо словеначких свештеника звати у своју епархију свештенике из Немачке. Словеначке свештенике, који су морали после рата напустити Корушку, а касније се вратили и молили га за намештење, није хтео примити, тврдећи да се томе противи влада. Пре неколико година у корушким парохијама било је већ преко 170 свештеника из Рајха, од којих су многи радили у чисто словеначким парохијама, где старији Словенци уопште не разумеју немачки. У тим парохијама систематски се уводи само немачко еванђеље и немачко црквено певање. Прави су јунаци они који се томе одупиру, јер их политичке власти због тога кажњавају прилично високим новчаним казнама.

У школском погледу под Аустријом није било ништа боље. Корушка покрајинска влада успела је да у основним и средњим школама скоро сасвим ликвидира предавања на словеначком језику. Према члану 68 Сенжерменског уговора, Аустрија је морала да омогући корушким Словенцима школовање на њиховом језику. Тај уговор кршила је у целини. На словеначкој територији Корушке било је 107 школа са 284 одељења, а међу њима није била ниједна словеначка. Пре рата и још неколико година после плебисцита имали су Словенци две приватне словеначке школе, две покрајинске словеначке школе и преко 80 двојезичних или утравистичких школа. Данас постоји од њих још 78, које су Аустријанци приказивали као словеначке народно-мањинске школе. У истини, оне су сасвим немачке, јер се у њима врши настава на корушком словеначком дијалекту, и то само шест недеља или највише три до четири месеца у првој години, што је неопходно потребно за прво споразумевање са словеначком децом. За осталих седам година наставе, словеначка школска младеж не чује ни једне словеначке речи. А и са техничког гледишта није друкчије могуће, јер је аустриска влада дозволила само један школску књигу за почетнике, која има свега двадесет страница словеначког текста! Ове школе посећује 14.000 деце, од којих је 90% од словеначких родитеља. Учитеља и учитељица, који су положили испит из словеначког језика, има само 74 од 3000 у читавој Корушкој, а од њих осећа словеначки само један, и још тај је био премештен у немачку школу међу Немце. Веронаука на словеначком језику предаје се само још у неких 30 школа, а и то са највећом муком, јер катихете морају учити децу, која знају да читају само готицу најпре латинским писму, ако хоће да деца прате словеначку катихизу. У средњим школама било је стално око 80 до 90 словеначких ђака којима се првих година после плебисцита предавао словеначки језик обавезно два сата недељно. Касније је то било укинуто и уместо словеначког језика почео се предавати мађарски! За немачке ђаке предаје се словеначки језик необавезно, али без икаквог успеха, јер га предају немачки професори који словеначки не знају. У корушким средњим школама нема ниједног словеначког професора.

организовани у Просветном савезу, има четири женска, 33 мушка и мешовита и око 15 до 20 црквених. Сви ови хорови систематски гаје словеначку песму и путем ње словеначку националну свест.

До пре извесног времена постојала су у Корушкој и три словеначка ватрогасна друштва, која су сачувала све до пре неколико година словеначку команду. Била су то ватрогасна друштва: у Шент Јакобу у Рожу, које је пре пет година прославило педесетогодишњицу свога опстанка, затим у Штебну Глобасници и у Шмихелу. Последње је било чувено по својој одличној музици.

Поред споменутих друштава постојала су још друштва словеначких девојака, организованих у девојачком савезу у Целовцу, а и друштва словеначких момака. Најагилније је било словеначко дилетантско друштво у Боровљама, које је стално приређивало словеначке позоришно претставе, а основано је било и неколико спортских друштава. Из тога се види да упркос неповољним политичким приликама корушки Словенци нису спавали, већ су брижљиво радили на одржању своје народности. Занимљиво је да су многа од споменутих друштава покушавала са приватном словеначком наставом словеначке деце, али у томе нису успела. Ово је разумљиво кад помислимо да су корушки Словенци сељачки народ, који не може да шаље своју децу у државне школе, а после тога још и у приватне.

Најчвршћи ослонац културног напретка сваког народа је његова привреда, а нарочито његов сељачки сталеж, који љубоморно чува национални иметак, а тиме и националну територију. Још пре неколико година била је сва земља од Шмохора до Ђекша, од Осојских Тура до Пеге чврсто у рукама словеначког сељака. Избори у земљорадничку комору пре четири године показали су целом свету да је германизација у Корушкој успела у трговиштима и да је придобила душе словеначких радника и словеначке полуинтелигенције у градовима, а да није успела ни најмање да смањи границе словеначке етнографске територије. Ове чињенице није могло да промени ни систематско насељавање немачких сељака на словеначку територију. Сувише далеко би ме одвело, када бих описивао како је словеначки сељак у Корушкој организован и како може или не може да сарађује у немачком земљорадничком савезу. Важно је да се одлично држи, да је привредно здрав и сталешки веома свестан. У раду на пољима, у планини или на пашњацима природа му пева песму Словенства, које не може да изумре...

У словеначким корушким селима цвета задругарство, драгоценост наследство још из времена Ајншпилера. Међу корушким Словенцима постоје свега 32 задруге, већином кредитне, које веома добро раде. Неколико је и сточарских, а постоји и једна електрична и једна продајна. Све су остале још из времена пре рата и после плебисцита њихов се број није променио. У општој привредној кризи биле су оне коректив, који је словеначком сељаку у Корушкој много помогао да се привредно и национално одржи.

Преостаје још питање, колико има данас још корушких Словенаца? На званичном попису становништва од стране аустриских комесара године 1923. била су набројана 37.224 Словенца. Међутим, приватно бројање, извршено веома савесно и тајно од стране словеначких друштвених повереника, дало је резултат 71.452 Словенца. Зашто званична

своју корушку отаџбину? Не! Пошто то нећеш, ти ниси Словенац, већ Немац! С обзиром на све ово, можемо сматрати оне Словенце који су се као такви на званичном попису становништва изјавили, за најнационалнији и најсвеснији наш елеменат у Корушкој.

Како ће се развијати политички, културни и привредни живот корушких Словенаца у новим приликама под Немачким Рајхом, показаше будућност. Нове власти дозвољавају још увек излажење "Корушког Словенца". С обзиром на апсолутну лојалност корушких Словенаца према новој држави и с обзиром на чињеницу да су се на плебисциту сто од сто изјавили за немачког канцелара и вођу Рајха, као и с обзиром на југословенско-словенско-немачко пријатељство, постоје наде да ће се прилике у Корушкој побољшати, или да ће се бар очувати оно што су корушки Словенци кроз најтежа времена католичке Аустрије сачували.

Савезни друштво "Јединост" од живота корушани Словенаца и Хрватима у Јулијској Крајини у Италији. Прилике које су настале после италијанске окупације Јулијске Крајине диктирале су Словенцима и Хрватима да се удруже у заједнички национални фронт, који би могао успешно заступати њихове жеље и користи. До оваквог фронта дошло је 3. августа, 1919. године, када су се клерикална, либерална и аграрна странка у Горичкој, тршћанско политичко друштво "Единост" и истарски Хрвати ујединили у заједничку југословенску политичку странку "Единост". Ван ње остали су словеначки и хрватски социјалисти, које ћемо кратко споменути касније. Орган нове странке постао је дневник "Единост", који излази већ од године 1876, а за Горичку почео је 2. октобра 1919. излазити, у почетку недељно, касније два пута недељно, лист "Горичка стража", а за Хрвате у Истри почео је у септембру исте године излазити недељно "Пучки пријатељ", који је био за време рата од стране врховне војне команде обустављен.

Ова заједничка политичка формација иступила је први пут јавно поводом избора у италијански парламент 15. маја 1921. године. Југословени у Италији радо су ишли на ове изборе, и то из уверења да ће постићи сношљивији живот у Јулијској Крајини, а и да ће им бити испуњени бар њихови најважнији захтеви. Мислили су да би искреном сарадњом у италијанском парламенту могло доћи до тога да постане Јулијска Крајина мост између Југославије и Италије, који ће одиграти и значајну улогу на побољшању односа између обе суседне државе.

Изборна борба у Јулијској Крајини била је веома оштра. Изишло је на изборе шест странака, и то поред југословенске "Единости" још комунистичка, социјалистичка, италијански блок, пополари (италијански клерикалци) и републиканци. Притисак на Словене био је веома јак. Ипак су Југословени постигли релативну већину (51.850 гласова) и од 15 мандата из Јулијске Крајине припало је Југословенима шест. Изабрани су били др. Вилфан, капелан Шчек, др. Подгорник, Лавренчић, др. Штангер и један словеначки комуниста.

Ускоро после тога, 22. јануара 1922. године, извршени су у Јулијској Крајини општински избори, код којих су били на целој словенској територији изабрани искључиво Словенци и Хрвати. Једино у Горици победила је помоћу словеначких гласова италијанска странка Групо д'ационе. Доласком фашистичке странке на владу, укинута су биле покрајинске аутономије и тиме се веома променио и политички живот Словенаца и Хрвата у Италији.

Међутим почео је и расцеп у заједничкој југословенској странци. Хришћански социјалисти (клерикалци) хтели су ићи својим путем. Већ у римском парламенту клерикални посланик капелан Шчек дезавуисао је посланика Вилфана јавном изјавом да хришћански социјалисти нису толико неприступачни зближењу са Италијанима као либералне присталице др, Вилфана.

До дефинитивног расцепа дошло је почетком јуна 1922. године поводом скупштине политичког друштва у Опћинама. Постављен је био захтев да се уместо заједничког друштва "Единост" са подборима за Трст, Горичку и Истру оснују три самостална политичка, друштва датог имена, и то једно за Горичку, друго за Истру и треће за Трст. Сав труд да се очува јединство остао је безуспешан. Већ 14. јула 1922. године основано је самостално политичко друштво "Единост" у Горици. Тај поступак маскиран је на разне начине. Прво им

агитацију и успели да придобију и неклерикалне горичка елемента, а и оне свештенике који се нису слагали са политиком хришћанских социјалиста. Али да је у питању ипак било само партизанство, убрзо је показала "Горичка стража", која није више крила своју партијску боју. Као последица самосталног политичког друштва у Горици дошло је оснивање самосталног политичког друштва "Единост" за Истру. Али пошто ја ово, супротно горичком друштву, остало у најтежњим везама са тршћанском "Единошћи", хришћански социјалисти из њега су иступили и основали своје засебно Друштво Хрвата и Словенаца у Истри.

Овај расцеп показао се и у штампи. Већ у септембру Тисковно (Штампарско) друштво у Пазину, које је било власник "Пучког пријатеља", одузело је политичком друштву "Единост" за Истру редакцију и вођство листа и претворило лист у орган хришћанско-социјалне групе. Пошто је тиме "Единост" остала без листа, почела је издавати лист "Наша стара слога", који је излазио недељно. Крајем 1922. године споразумели су се одбор политичког друштва "Единост" за Истру и политичко друштво за Хрвате и Словенце у Истри, да издају заједнички лист "Истарска ријеч", који је почео излазити почетком наредне године. Али хришћанско-социјална група није остала верна споразуму. Ускоро после укидања "Пучког пријатеља" и "Наше старе слоге" Тисковно друштво у Пазину почело је издавати "Истру", као друштвени и привредни лист без страначке боје. Ипак се брзо показало да је "Истра" само продужење "Пучког пријатеља" и хришћанско-социјална група опет је почела ходати својим путем.

Хришћански социјалисти покушали су да пренесу партиски расцеп и у Трсту и оближњу половину где ни пре рата клерикализам није могао продрети и разбити непартиски народни фронт. У фебруару 1923. године почели су у Трсту издавати недељни "Мали лист", који је био у полемици ванредно оштар и који је оштро иступао против "безбојног слогаштва". Иступио је чак против једине постојеће словеначке школе у Трсту, а национални рад прогласио "ђавољим радом". Одбијао је сарадњу са политичким друштвом "Единост" у Трсту чак и у чисто народним питањима, као на пример школском, и тврдио да је централно словеначко културно друштво у Трсту фрамасонско. То је радио у времену када је фашизам управо распустио све фрамасонске ложе у Италији и најгоре прогонио њихове чланове. Душа "Малог листа" био је капелан Шчек. Исто као и "Мали лист" у Трсту, писао је у Истри "Пучки пријатељ", иза кога се крио капелан Божо Милановић.

Зато што се дневник "Единост" уздржавао од сваког нападаја и био чак у полемици крајње достојан, почео је јануара 1924. године у Трсту излазити недељни лист "Новице", који је заступао фронт против клерикалних листова: "Горичка стража", "Мали лист" и "Пучки пријатељ". У почетку био је намењен само Трсту и северној Истри, али је убрзо проширио свој делокруг и на Горичку. За хрватски део Истре излазила је већ споменута "Истарска ријеч", као орган политичког друштва "Единост" и целог противклерикалног фронта.

На дан 30. децембра 1923. г. одржана је главна скупштина политичког друштва "Единост" у Трсту. На њу су дошли и неклерикалци из Горичке и Истре, који су изразили жељу да се све народне снаге Јулијске Крајине опет уједине у заједничку организацију, и примљена је била следећа резолуција:

заоштриле, а била је штетна, јер је Југословенима одузела ону снагу, коју је имала заједничка политичка организација. Њу није могао заменити предложени Народни савет, састављен од заступника сасвим самосталних организација, јер би био без потребне независности и без властитог ауторитета и снаге, и то у толико мање, у колико се је све више трвало међусобне односе нападајима и предбацивањима.

Главна скупштина у вези са штетним последицама досадашње подељености проглашује за нужну потребу, да се читав југословенски народ у Италији уједини у једну јединствену политичку организацију за одбрану својих заједничких врховних користи."

Успех ове резолуције био је у томе, што су тршћанском политичком друштву приступили сви они из Горичке који се нису сложили са партиским опредељењем горичког политичког друштва. А почетком фебруара 1924. године политичко друштво "Единост" за Истру закључило је да се поново уједини са политичким друштвом "Единост" у Трсту у заједничку политичку организацију, која треба да има покрајинске пододборе за Горичку, Трст и Истру, као што је било пре поделе 1922. године. Тиме је био делокруг политичког друштва "Единост" у Трсту опет проширен на читаву Јулијску Крајину. Ван ове заједничке политичке организације остале су обе хришћанско-социјалне организације: Политичко друштво "Единост" у Горици и Политичко друштво за Хрвате и Словенце у Истри, а поред њих и социјалисти.

Словеначки и хрватски социјалисти у Јулијској Крајини били су до краја рата чланови Југословенске социјално-демократске странке у Аустрији. После рата у њиховим редовима појавиле су се веома велике разлике. Пре свега из партије су испали национално орјентисани социјалисти, гоји су се у погледу гледања на судбину Словенаца и Хрвата у Јулијској Крајини солидарисали са словеначким и хрватским националистима. На покрајинској конференцији југословенске социјалне демократије у Јулијској Крајини преовладала је група која је тражила уједињење са социјалистима из старих италијанских покрајина. Мислили су на име да ће у Италији доћи на владу социјалисти и тако би осигурали Словенцима и Хрватима бар културни живот, а политичких аспирација морали би се сасвим одрећи. Две године касније дошло је до расцепа у италијанској социјалистичкој странци и тако су се и словеначки и хрватски социјалисти поделили у две групе: у десне социјалисте и крајње левичаре, који су иступили као комунисти. Годину дана после тога дошао је фашистички поход на Рим и социјалисти у Италији почели су полагано губити своје позиције, док нису сасвим ишчезли.

Године 1919. издавала је комунистичка странка словеначки писани лист "Дело", који је у почетку излазио неколико пута недељно, од 1924. године једанпут, а крајем 1926. године само још нередовно.

На дан 6. априла 1924. године извршени су избори за римски парламенат по новом изборном реду. Већ раније Јулијска Крајина била је подељена на тршћанску, пуљску и видемску провинцију, које су заједно чиниле један изборни округ са 1,751.000 становника. Тај изборни округ бирао је 23 посланика, од којих је 15 припало странци која је добила у целој Италији већину, а осталих осам подељено је било међу странке које су постигле количник.

Изабрани словеначки посланици трудили су се у римском парламенту да што више олакшају живот Словенаца и Хрвата у Италији. Расцеп између "едињаша" и хришћанских социјалиста трајао је после избора и даље. До оснивања заједничког Народног савета није могло доћи, ма да су га предложили клерикалци сами. Временом био је расцеп пренесен и на све остале гране јавнога живота. Појавио се и у просветним организацијама. У оквиру политичког друштва "Единост" у Трсту радило је централно просветно друштво "Просвета", које је имало посебно одељење за Истру и Савез просветних друштава у Горици. Хришћански социјалисти имали су у Горици своју "Просветну звезду". Као конкуренцију ванпартиском књижевном друштву "Горичка матица" основали су клерикалци "Горичко Мохорево друштво" и мало касније још "Друштво св. Мохора за Истру". Расцеп се појавио и на привредном пољу. Задружни савез у Горици имао је учлањене клерикалне заводе, а задружни савез у Трсту све остале.

Крајем године 1926. у Риму, када је напуштао парламент, ухапшен је словеначки народни посланик др. Ј. Вилфан. Исте и наредне године разрешени су били сви изабрани претседници општина и општински одборници, а на њихова места дошли су од владе именовани чиновници као претседници општина. Кад је 1929. године истекао рок италијанском парламенту, изабраном 1924, Словенци и Хрвати у Италији нису више имали својих посланика.

Законом од 17. маја 1928. године спроведена је у Италији реформа политичког заступства, која је тежила корпоративном уређењу државе. Према томе закону предлажу кандидате за народне посланике разне корпорације. Из њихових редова, а и изван њих, велики фашистички савет бира 400 кандидата и три недеље после објављеног списка примљених кандидата врше се избори са званичним гласачким листићима. На њима је питање: "Примате ли списак посланика, који је оставио Велики национални фашистички савет?" И гласач има, ако се слаже, на листић да напише "Si", (да), а ако се не слаже "No" (не). На основу овога закона спроведени су избори у Италији године 1929. и 1934. Оба пута владини кандидати били су скоро једногласно изабрани. У Јулијској Крајини године 1934. изјаснило се за владине кандидате 143.662 гласача, а само 352 против.

Ђенталијевом школском реформом из године 1923. постепено укидају се све неиталијанске школе. Крајем школске године 1928-1929. затворени су последњи словеначки и хрватски разреди. У току идуће године затворена је и једина словеначка приватна школа код Светог Јакоба у Трсту, коју је стално посећивало око 1000 словеначких ђака. Данас постоји у целој Јулијској Крајини само једна Југословенска школа, и то српска школа православне црквене општине у Трсту. Постојала је већ пре рата и њен данашњи опстанак загарантован је посебним одредбама нептунских конвенција. Али то није народно-мањинска школа, већ верска, коју смеју да посећују само деца југословенских поданика. Због тога су словеначка и хрватска деца принуђена да посећују искључиво италијанске школе са искључиво италијанским учитељима. Словеначки и хрватски учитељи, којих је било у Јулијској Крајини око 900 или су отпуштени или премештени на италијанске школе у средњој и јужној Италији. Појединачни покушаји Словенаца и Хрвата да организују приватне школе нису успели.

цензура одобри, могу бити растурене међу народ. Дуже времена новине из Југославије нису биле пуштене у Италију. На основу договора између Југославије и Италије из године 1935. допуштени су неки од југословенских листова. За време абисинског рата увоз југословенских новина понова је забрањен, због санкција против Италије, којима се била придружила и Југославија.

Словеначка, и хрватска културна друштва, радила су у Јулијској Крајини у почетку добро, мада су им се правиле најразличитије сметње. Али већ 1923. године почело је распуштање словеначких и хрватских друштава, нарочито соколских и других националних. Године 1927. још је постојало око 400 читаоница, певачких, позоришних, спортских, гимнастичких и културних друштава, али 1. јануара 1928. године била су сва распуштена. Отада је читава културна и спортска делатност у Јулијској Крајини у рукама италијанске организације Дополаворе. А поред ње ради још пуно других италијанских организација, као "Данте Алигиери", "Лега Национале", "Опера Национале ал Италиа Редента" и др.

Ни вођство привредних организација Југословена у Италији није више у народним рукама. Године 1929. распуштен је Задружни савез у Трсту и Задружни савез у Горици. У оба савеза биле су учлањене 323 активне задруге са преко 70 000 чланова. Пасивне задруге морале су ликвидирати, а активни су били постављени комесари све док нису приступиле у италијанске задружне савезе.

Већ године 1923. била је забрањена употреба словеначких и хрватских географских имена, а разним законима из каснијих година претворена су и југословенска презимена у италијанска. Како је то извршено, ево неколико примера: презиме Чех сада гласи Чеко, Хорват - Крегато, Кмет - Мети, Кнез - Нези, Стојковић - Стоко, Перић - Паоли, Жнидаршич - Нидари итд. Законом из године 1928. забрањено је деци на крштењу давати словенска имена. Већ постојећа као Милан, Слава, Данило, Људмила, Мирослав, Славко итд. била су измењена у Емилио, Фаустина, Ђордано, Лучана, Либеро, Марио.

Коначно треба још приказати бројно стање Југословена у Италији. Према приватном бројању становништва, на целој словенској територији у Италији има 512.000 Југословена, без Задра и острва Ластова. Ако додамо још ово словенско становништво, добијамо број од округло 600.000. На поједине бивше покрајине Јулијске Крајине отпада: на Горицу 159.000, Трст 120.000, Реку 67.000 и Пуљ (Истра) 166.000. Италијана има у Јулијској Крајини 358.000, или 39% становништва. Званична италијанска статистика из године 1921. приказује само 299.933 Словена. Према тој званичној италијанској статистици има у Горичкој 137.388 Југословена, у Трсту само 18.150, у Истри 137.751, а на Реци 6.644. Аустријска званична статистика, која је такође приказивала на данашњој територији Јулијске Крајине мање Словена но што их у истини има, давала је године 1910. још 424.370 Словена и Хрвата.

У последње време има изгледа да ће се прилике међу Југословенима побољшати. На дан 25. марта 1937. године у Београду је потписан пријатељски споразум између Италије и Југославије. Италијанска влада показала је тим поводом своју добру вољу тиме што је послала у Београд грофу Ђану телеграм, у коме саопштава да ће пустити из затвора и конфинације ове словенске политичке кажњенике. Исте године омогућено је било

ће италијанска влада дозволити словеначке и хрватске листове и културна друштва.

- Ustanovitev narodne šole na Slovenskem. (Ponatis iz Letopisa "Matice Slovenske" iz leta 1894. in 1895). Ljubljana 1895.

Bučar Vekoslav, Suum cuique. Ljubljana 1934.

Drechsler dr. Branko, Stanko Vraz. Zagreb 1909.

Erjavec Fran, Slovenci. Ljubljana 1923.

- Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem. Ljubljana 1928. Gabršček Andrej, Goriški Slovenci, I. knjiga od leta 1830. do 1900.

Ljubljana 1932. - II. knjiga od leta 1901. do 1914. Ljubljana 1934.

Glaser dr. Karol, Zgodovina slovenskega slovstva. I. zvezek: Od početka do francoske revolucije. Ljubljana 1894. - II. zvezek:

Od francoske revolucije do 1848. 1. - Ljubljana 1895. - III. zvezek: Bleiweisova doba od 1848. do 1870. leta. Ljubljana 1896.

IV. zvezek: Stritarjeva doba od 1870. do 1895. leta. Ljubljana 1898.

Hribar Ivan, Moji spomini. I. del: od 1853. do 1910. Ljubljana 1928.

- II. del: Osvobodilna doba. Ljubljana 1928. - III. del: Od 1929. dale. - IV. del: Odgovor Franu Erjavcu in Franu Šukljetu. Ljubljana 1933.

Knaflič Vladimir, Jugoslovansko vprašanje. Ljubljana 1912.

Kolar Ivan Janez, Preporodovci. Kamnik 1930.

Kukovec dr. Vekoslav, Slovenci. Maribor 1935.

Lah dr. Ivan, V borbi za Jugoslavijo. I. - II. del. Ljubljana 1928/29.

Lončar dr. Dragotin, Politično življenje Slovencev. V predelani in pomnoženi drugi izdaji. Ljubljana 1921.

Majaron dr. Danilo, Za slovensko vseučilišče v Ljubljani. Ljubljana 1898.

Mal dr. Josip, Zgodovina slovenskega naroda. 12. - 15. zvezek. Celje 1934/38.

Milčinovič Andreas - Krek Johann, Kroaten und Slovenen. Jena 1916. Ogris Albin, Borba za jugoslovensko državo. Ljubljana 1921.

Prijatelj dr. Ivan, Janko Kersnik. Njega delo in doba. Sešitek II. in III.: Novelist in politik. Ljubljana 1914.

Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848-1895. I. in II. del. Ljubljana 1938.

Ravničar M. (Milan Mitić), O jednoj desetogodišnjici. Beograd 1910.

Tschuppik Karl, Franz Josef I. Der Untergang eines Reiches. Hellerau bei Dresden 1928.

Tuma Henrik, Iz mojega življenja. Ljubljana 1937.

Vošnjak dr. J., Spomini. Prvi in drugi del od 1840. do 1867. Ljubljana 1905. - Tretji del od 1868. do 1873. Ljubljana 1906.

Vošnjak dr. Bogumil, U borbi za ujedinjenu narodnu državu. Ljubljana - Beograd-Zagreb 1928.

Wendel Hermann, Aus dem südslawischen Risorgimento. Gotha, 1921.

Bleiweisov zbornik. Uredil dr. Josip. Tominšek. Ljubljana. 1909.

Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Urednik prof- St. Stanojević. IV. knjiga. Zagreb 1929.

Od dvajsetletnici Jugoslavije. Uredil dr. Branko Vrčon. Ljubljana, 1938.

Slovenci v desetletju 1918-1928. Uredil dr. Josip Mal Ljubljana 1928., Svoboda. Marksistični mesečnik. Urednik Josip Ošlak. Letnik VI. Ljubljana 1934.

Vseučiliški zbornik. Uredila Janko Polec in Bogumil Senkovič. Ljubljana 1902.